

Khuvhanganyo ya Mañwalwa

TSHIVENDA

LUAMBO LWA HAYANI

THEMO YA 1 & 2

GIREIDI YA

1

Khuvhanganyo ya Mañwalwa

GIREIDI YA 1 | THEMO YA 1 & 2

TSHIVENDA

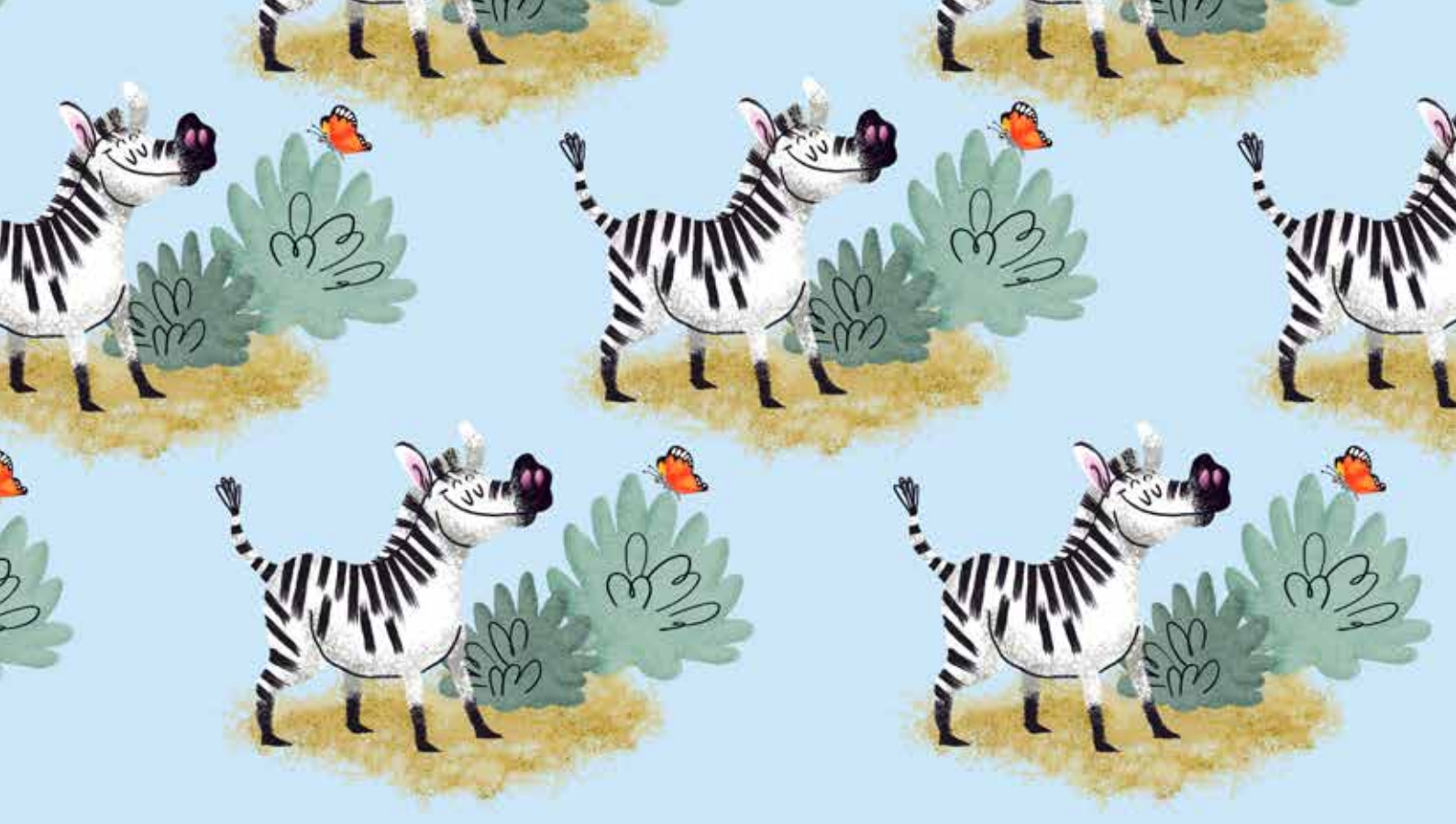

**Copyright © 2026 National Educational
Collaboration Trust (NECT)**

This work is licensed under a **Creative Commons
Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0
International License (CC BY-NC-ND 4.0)**.

Additional permissions beyond the scope of this license
may be available. For further information, please
contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

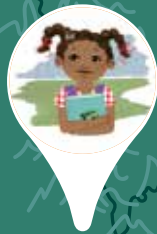
THEMO YA 1

MEPE WA AFRIKA TSHIPEMBE

Kapa Devhula

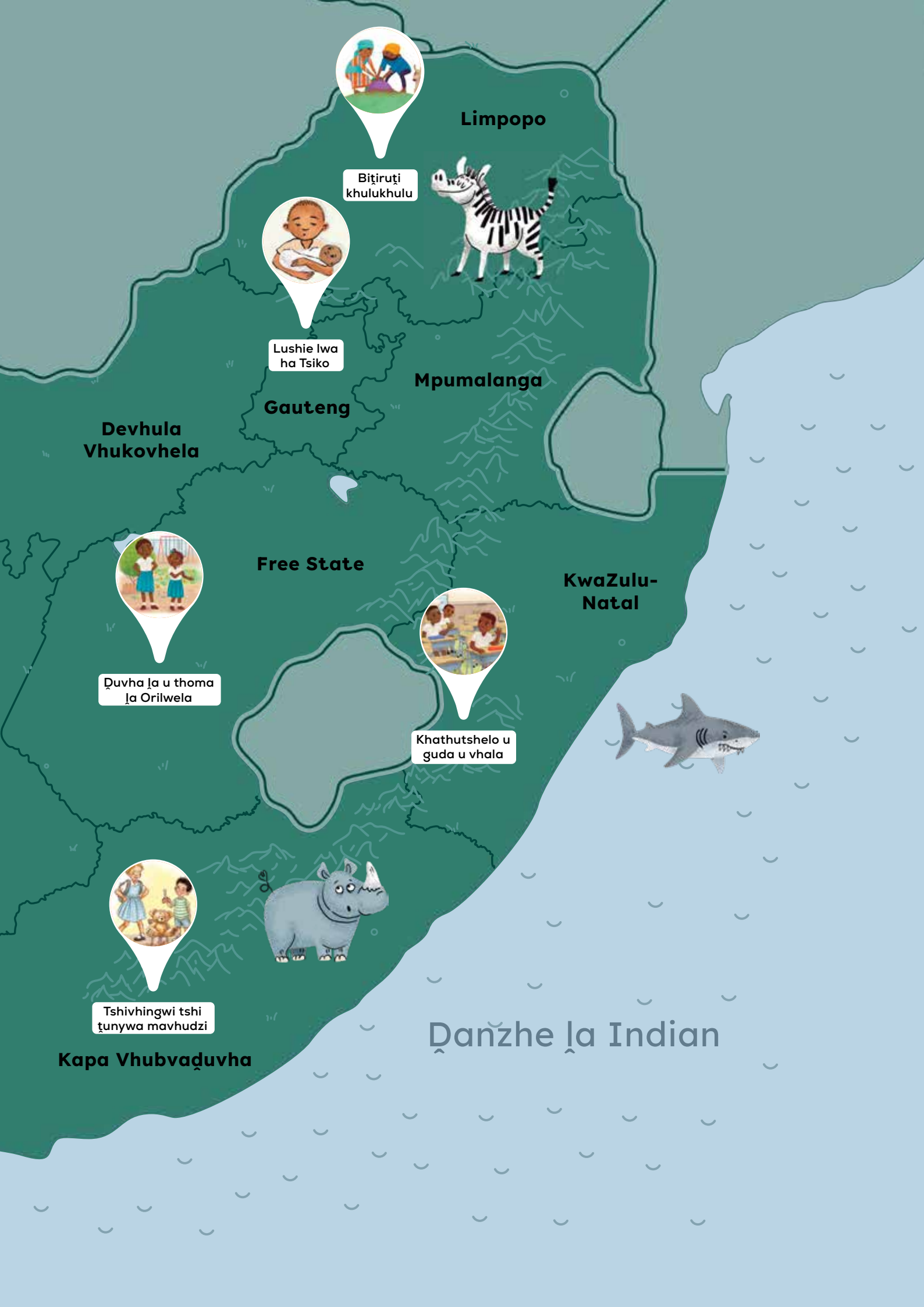
Bugu ntswa
ya Bohlale

Kapa Vhukovhela

Danzhe la Atlantic

Limpopo

Bitiruti
khulukhulu

Lushie lwa
ha Tsiko

Mpumalanga

Gauteng

Devhula
Vhukovhela

Duvha la u thoma
la Orilwela

Free State

Khathutshelo u
guda u vhala

KwaZulu-
Natal

Tshivhingwi tshi
tunywa mavhudzi

Kapa Vhubvaḍuvha

Danžhe la Indian

MEPE WA LIFHASI

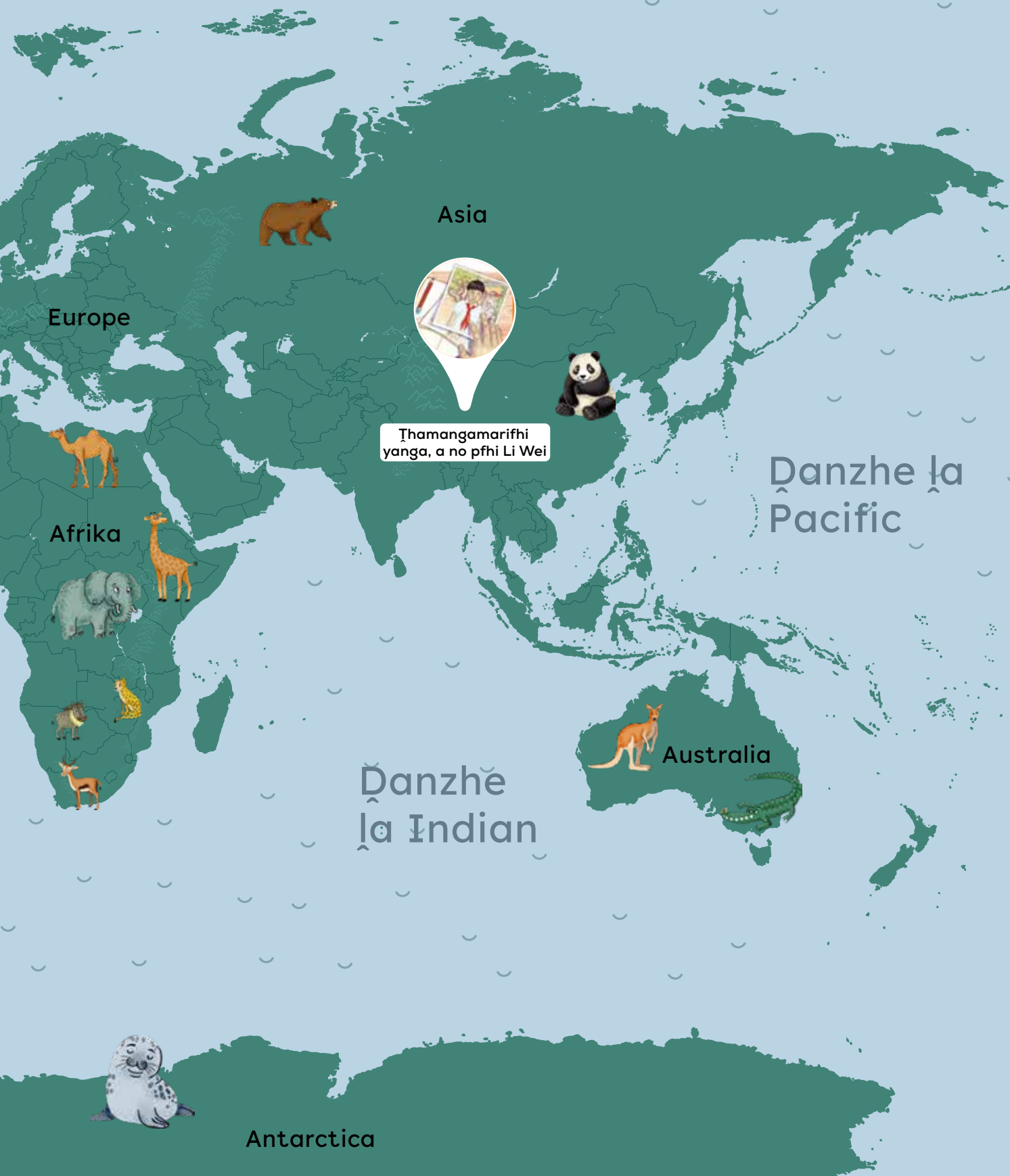
Amerika Devhula

Danzhe la
Atlantic

Danzhe la
Pacific

Amerika Tshipembe

Ndi nga mini
Lima dzi tshi dzula
vhulegelegeni?

Europe

Asia

Thamangamarifhi
yanga, a no pphi Li Wei

Afrika

Danzhe la
Pacific

Australia

Danzhe
la Indian

Antarctica

THEMO YA I ZWIṬORI

1. Duvha ḷa u thoma ḷa Orilwela

1

2. Ṭhamangamarifhi yanga, a no pfhi Li Wei

13

3. Tshivhingwi tshi ṭunywa mavhudzi

25

4. Lushie Iwa ha Tsiko

37

5. Bugu ntswa ya Bohlale

51

6. Khathutshelo u guda u vhala

65

7. Biṭiruṭi khulukhulu

79

8. Ndi nga mini Ḳima dzi tshi dzula vhulegelegeni

93

TSHITORI TSHA 1

DUVHA LA U THOMA

LA ORILWELA

Thero: Ri ya tshikoloni

Siangane ya mafhungo

- Tshitori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo ndi Afrika Tshipembe.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Hetshi tshitori tshi do thusa vhagudi vhavho u pfhesesa uri mbilahelo i vhonala hani na uri vha dipfhisa hani musi vha nayo.

Minwe ya mihumbulo ine vha nga nea vhagudi

- Vha muta wa Orilwela vho lemuwa mitodzi yawe, vha vhona na uri ha ngo takala.
- Orilelwa o pfha e khwine ngauri vha muta wawe vha mu tikedza. Nga thuso yavho, u livhana na nyofho dzawe dza u thoma tshikolo.
- Orilelwa o vha o tshuwa mathomoni, fhedzi a fhedza a tshi vho takalela tshikolo. Tshiwe tshifhinga, ri pfha ri tshi vhilaela nga ha zwithu zwiswa, fhedzi a zwo ngo vhi zwo tou vhifha sa zwine ra zwi humbulisa zwone.

Tshitirathedzhi tsha: U tumanya

- Ndi mini: Ndi u elekanya nga ha ndila ine tshitori tsha tumana ngayo na vhutshilo hanu, dziwe bugu, kana na zwi no wanala shangoni.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela u pfhesesa tshitori khwine nga u tshi tumanya na zwithu zwine na vho zwi divha.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Zwi ita uri tshitori tshi pfhesesee na uri zwi leluwe u tshi elelwa.

U shumisa tshiṭirathedzhi itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
3, 1	Orilwela u ḑo vha a tshi khou ya u thoma tshikolo hu si kale. Orilwela o vha a tshi khou vhilahela vhukuma. O vha a sa koni na u eḑela. Na u ḑa o vha a sa ḑi.	Zwi a tshuwisa vhukuma u lingedza tshithu tshiswa lwa u tou thoma! Ndi humbula nḑila ye nda ḑipfha ngayo nga murahu ha ḑuvha ḑanga ḑa u thoma sa mudededzi. Ndo vha ndo tshuwa vhukuma ndi sa koni u eḑela!
10, 1	Tshikolo tsha mbo ḑi bva! “Nḑe a thi ṭoḑi u ya hayani,” ndi Orilwela a tshi khou lila.	Ndi nga ita vhuṭumani. Tshiṇwe tshifhinga, u ita zwithu zwiswa zwi a konḑa vhukuma nahone zwi a tshuwisa. Fhedzi nga murahu, u nga wana uri a zwo ngo tou vhifha sa zwe ra vha ri tshi zwi humbulisa zwone!

Orilwela u ǫo vha a tshi khou ya u thoma tshikolo hu
si kale. Orilwela o vha a tshi khou vhilahela vhukuma.
O vha a sa koni na u eǫela. Na u ǰa o vha a sa ǰi.

Musi ho sala maḍuvha mararu uri tshikolo tshi vule, makhulu wa Orilwela vha ṭuwa nae mavhengeleni u mu rengela yunifomo, zwienda zwa tshikolo na siṭeshenari. Kanzhi, Orilwela u a takalela u ya mavhengeleni.

“A thi ṭoḍi u ya,” ndi Orilwela a tshi khou lila ngomu thekhisini yo livhaho ḍoroboni.

“Mulandu, khufha inwi ni muthu a no takalela u ya mavhengeleni?” ndi makhulu vha tshi amba.

“A thi ṭoḍi u ya tshikoloni. A thi ṭoḍi u vha ndi si ho tsini navho ḍuvha loṭhe.” ndi Orilwela a no ralo.

“Aivho! Ni khou ofha mini muḍuhulu wanga?” ndi makhulu wawe vha tshi amba. “Tshifhinga tshoṭhe ni tshi vhuya tshikoloni ni ḍo nngwana ndi hone hayani.”

Ndi maḡuvha mavhili zwino u rangela u vula ha tshikolo, mukomana wa Orilwela, Mishumo a mu thusa u paka siṭeshenari nga ngomu begeni yawe ya tshikolo ntswa.

“A thi ṭoḡi u paka siṭeshenari begeni yanga ya tshikolo.” Orilwela a tshi khou lila.

“Nga mini, zwinoha? Vhonani ni na bege yaṅu ntswa ya tshikolo na siṭeshenari tshaṅu tshiswa.” Ndi Mishumo a tshi amba.

“A thi ṭoḡi u ya tshikoloni. A thi ṭoḡi u ṭwa tshikoloni ḡuvha loṭhe,” a ralo.

“Ni songo ofha, wee!” ndi Mishumo a tshi amba, “ndi ḡo vha ndi na inwi ḡuvha liṅwe na liṅwe.”

Ho sala ɖuvha ɭithihi uri tshikolo tshi vule, mme a Orilwela vha mbo ɖi mu gudisa u pholisha zwienda.

“A thi ɬoɖi u ambara hezwi zwienda!” ndi Orilwela a tshi khou lila.

“Ndi ngani ni sa ɬoɖi? Inwi zwienda zwiswa ni a zwi takalela musi,” ndi mme a Orilwela vha tshi amba.

“A thi ɬoɖi u ya tshikoloni. Ndi ɬoda u dzula fhano hayani nda tamba ɖuvha ɭothe!” ndi Orilwela a tshi amba.

“Aivho, ni songo ofha tshithu!” ndi mme awe vha no ralo, “musi ni nga kha ɖi tamba nga bureiki na musi tshikolo tshi tshi bva.”

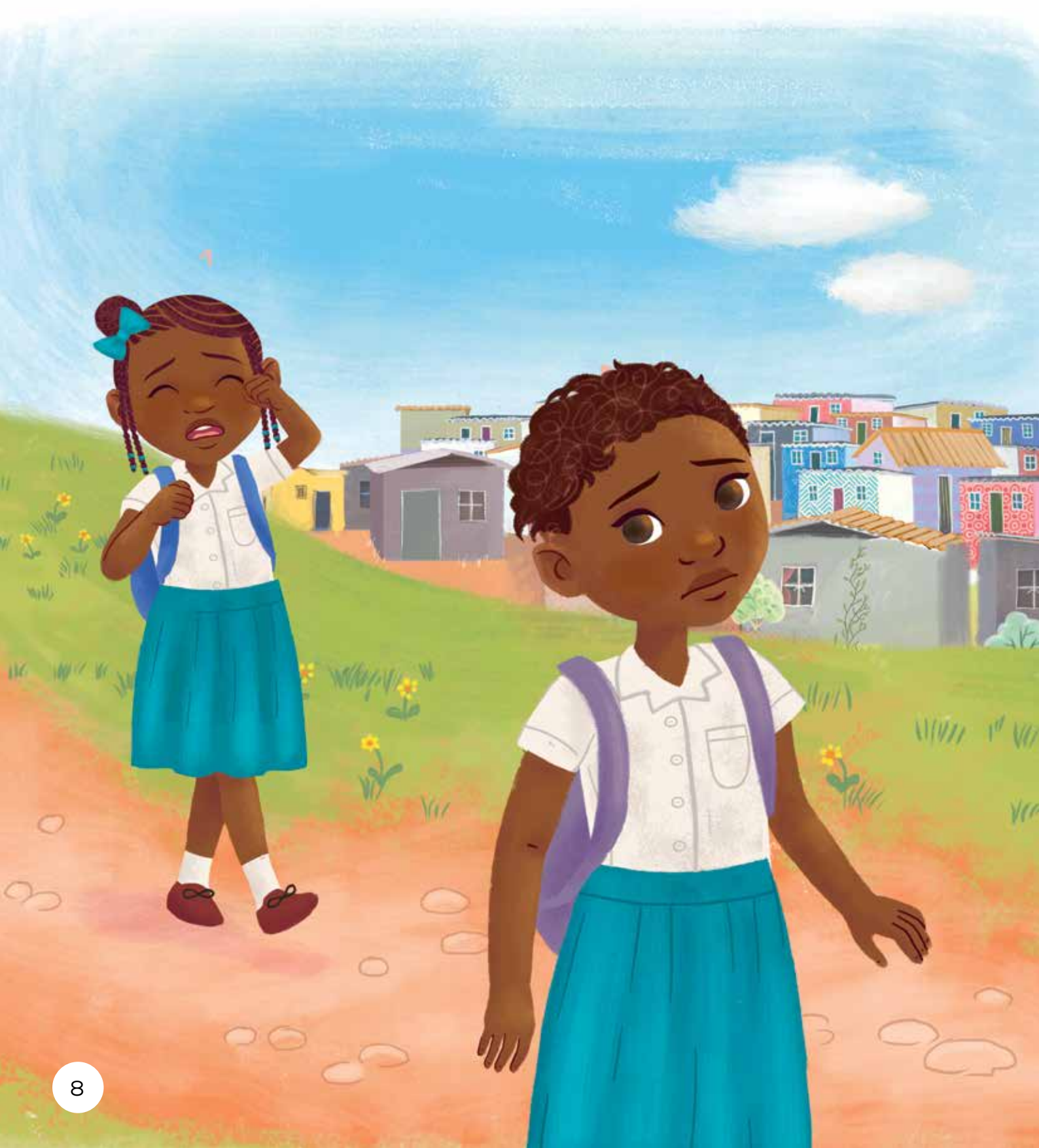
Duvha la mbo swika la uri Orilwela a ye tshikoloni.
Orilwela a ambara yunifomo yawe ntswa.

Yo vha yo kuna yo ainiwa. Orilwela a zipa bege yawe ntswa a i beba. Yo vha i tshi khou lemela. Orilwela a ambara zwienda zwawe zwa tshikolo zwiswa. Zwo vha zwi tshi tou vhengevhenge nga u penya! A di sedza tshivhonini. Nga nda o vha a tshi vhonala o dilugisela u ya tshikoloni. Fhedzi nga ngomu hawe o vha a tshi pfha a sa athu diimisela u bva hayani.

“Kha ri tuwe,” ndi Mishumo a tshi amba.

“A thi tšodi u ya!” Orilwela o lila nđila yothe a tshi ya tshikoloni.

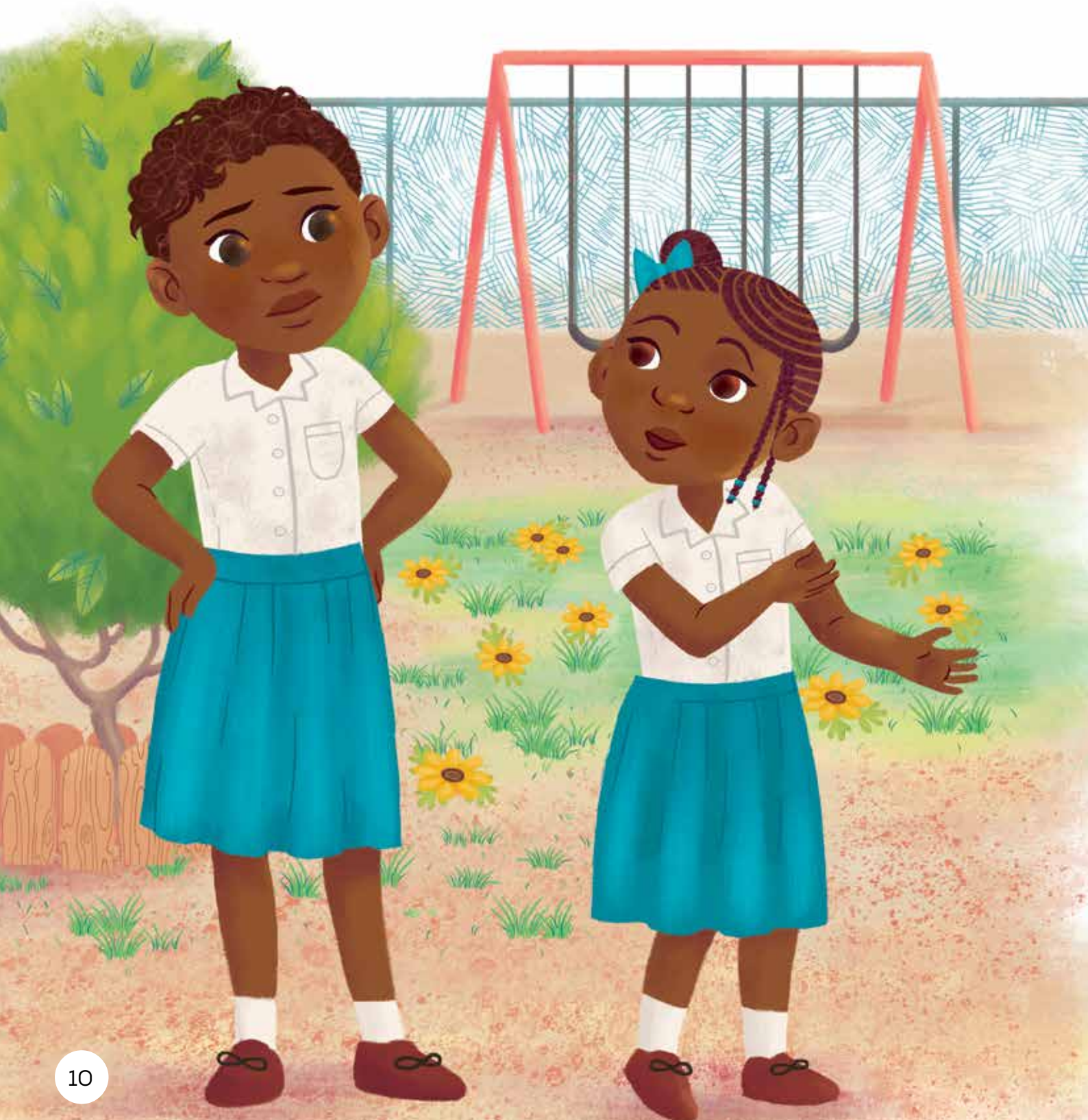

Tsimbi ya lila, o mbo di dzhena ngomu kelasini yawe.
Mugudisi wawe vho mu sumbedza hune a tea u dzula
hone – tsini na muñwe musidzana we a vha o luka
mavhudzi u fana nae.

Vha sedzana vha mwemwela. Mugudisi o vha gudisa
luimbo luswa. Vha ola na zwifanyiso zwa miṭa ya
havho.

Tshikolo tsha mbo ǀi bva! “Nǀe a thi ǀoǀi u ya hayani,”
ndi Orilwela a tshi khou lila.

U vhala ha 1

Tshitori itshi tshi khou amba nga ha nnyi?

Tshi amba nga Orilwela.

Ndi ngafhi he Orilwela a ya lwa u tou thoma?

O ya tshikoloni.

Ndi nga mini Orilwela o vha a sa todi u ya tshikoloni?

- Ngauri o vha o tshuwa.
- Ngauri o vha a sa athu vhuya a ya tshikoloni.
- Ngauri o vha a tshi toda u vha e hayani na makhulu wawe.
- Ngauri o vha a tshi toda u vha a tshi khou tamba duvha lothe.

U vhala ha 2

Ndi nnyi o thusaho Orilwela u dilugisela u ya tshikoloni nga duvha lawe la u thoma?

Makhulu wawe, mukomana wawe Mishumo na mme awe.

Orilwela o dipfha hani musi tshifhinga tsha u ya hayani tshi tshi swika?

O vha a songo takala / O vha a sa todi u ya hayani.

Ndi nga mini Orilwela o vha a sa todi u ya hayani musi tshitori tshi tshi fhela?

- Ngauri o pfha a tshi vho takalela tshikolo.
- Ngauri o wana khonani.
- Ngauri o diphina tshikoloni.
- Ngauri o vha a tshi khou diphina zwino o vha a sa todi tshikolo tshi tshi bva.

TSHITŌRI TSHA 2 THAMANGAMARIFHI YANGA, A NO PFHI LI WEI

Thero: Ri ya tshikoloni

**Siangane ya
mafhungo**

- Tshiŭori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo ndi Afrika Tshipembe na China.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Hetshi tshiŭori tshi ɔo thusa vhagudi vhavho uri vha ɔivhe uri vhathu vha mashango o fhambanaho vha fana navho nga dziŭwe nɔila vha dovha hafhu vha fhambana navho nga dziŭwevho nɔila.

**Minwe ya mihumbulo ine
vha nga űea vhagudi**

- Vhana u mona na lifhasi vha guda na u la zwiŭwe zwithu zwo fhambanaho na zwa vhana vha Afrika Tshipembe.
- Thamangamarifhi ndi muthu ane wa konana nae nga u mu űwalela marifhi. Zwi ri thusa u guda nɔila ine vhaűwe vhana vha tshila ngayo mashangoni a kule.
- Muanetsheli ndi muthu ane a anetshela mafhungo.

Tshiŭirathedzhi tsha: U űumanya

- Ndi mini: Ndi u elekanya nga ha nɔila ine tshiŭori tsha űumana ngayo na vhutshilo haűu, dziŭwe bugu, kana na zwi no wanala shangoni.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela u pfhesesa tshiŭori khwiűe nga u tshi űumanya na zwithu zwine na vho zwi ɔivha.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Zwi ita uri tshiŭori tshi pfhesesee na uri zwi leluwe u tshi elelwa.

U shumisa tshiṭirathedzhi itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
15, 1	Nga ḍuvha ḷanga ḷa u thoma tshikoloni, mugudisi wanga vho ri vhudza uri ri khou ḍo vha na ṭhama dza u ṇwalelana marifhi dzi bvaho China.	Ndi a kona u ṭumanya zwi re kha tshiṭori tsha: Ḍuvha ḷa u thoma ḷa Orilwela. Tshi amba nga ḍuvha ḷe muanetsheli a ya tshikoloni lwa u thoma.
20,2	“Zwi a ri kongdela, nga uri a ri athu vhuya ra dzi shumisa! Fhedzi vhana vha ngei China vha kona u shumisa tshopsitiki u ḷa raisi!” vha ralo.	Ndi nga ita vhuṭumani: tshinwe tshifhinga ri ḷa raisi nga masiari, u fana na vhana vha China. Fhedzi ri ḷa raisi nga ṇḍila dzo fhambanaho — ri shumisa forogo kana lebula, ngeno vhana vha China vha tshi shumisa tshopsitiki.

Nga duvha langa la u thoma tshikoloni, mugudisi wanga vho ri vhudza uri ri khou do vha na thama dza u nwalelana marifhi dzi bvaho China. Vho ri sumbedza tshifanyiso tsha kilasi ine ra do vha thama dza u nwalelana marifhi nayo. Vho talutshedza vha ri: “Duvha lavho la u thoma tshikoloni li nga Khubvumedzi, ngeno ri ne nwaha washu wa tshikolo u tshi thoma nga Phando, fhedzi ngei China, nwaha wa tshikolo u thoma nga Khubvumedzi u swika nga Fulwana!”

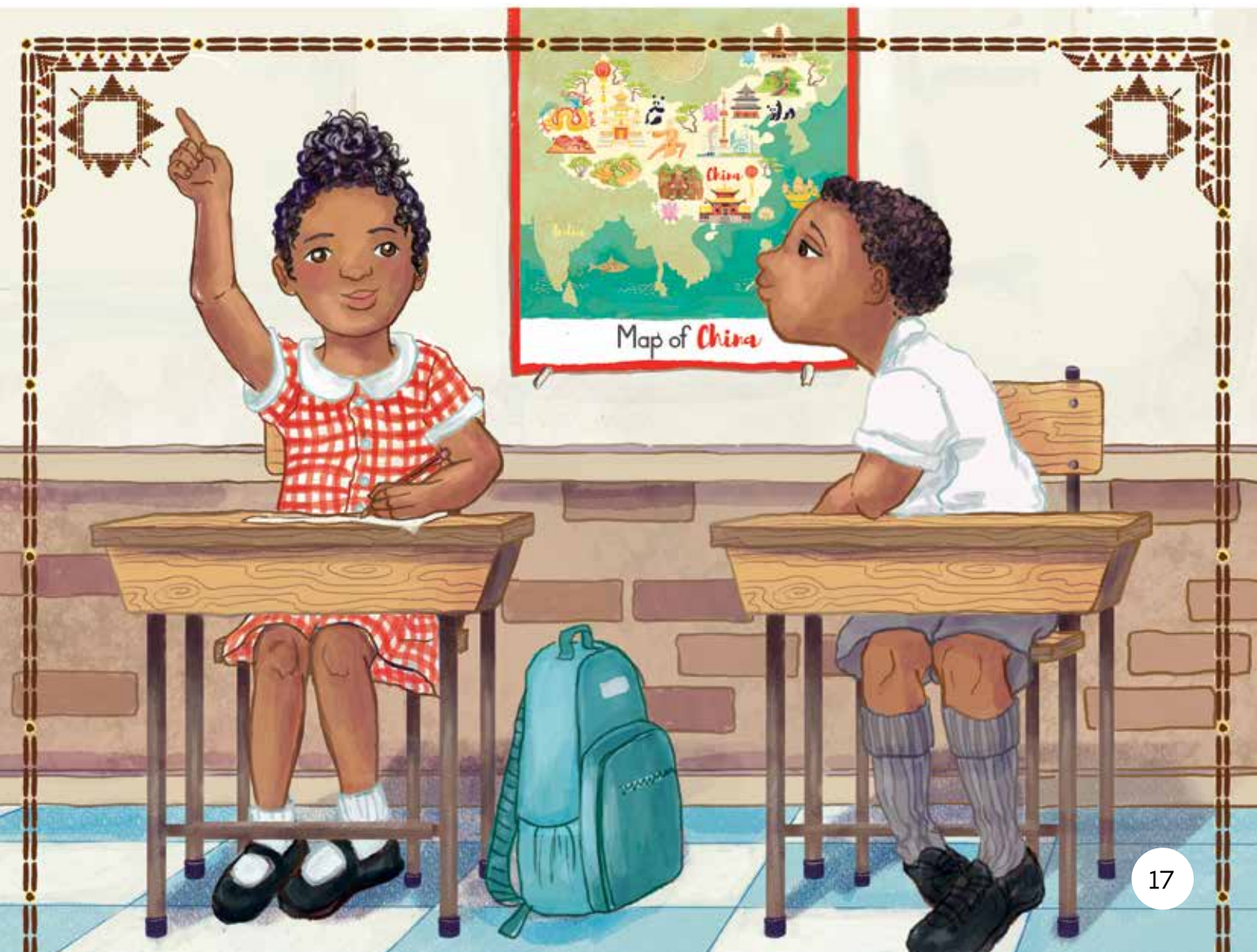

Nga murahu, mugudisi wanga vho ri sumbedza China kha mapa. Vho talutshedza vha ri: “China li kha dzhango la Asia, line la vha dzhango linwevho lo fhambanaho na lashu. Riṇe ri dzula kha dzhango la Afrika.”

Zinzi o imisa tshanda a vhudzisa uri, “vhana vha China vha guda mini tshikoloni?”

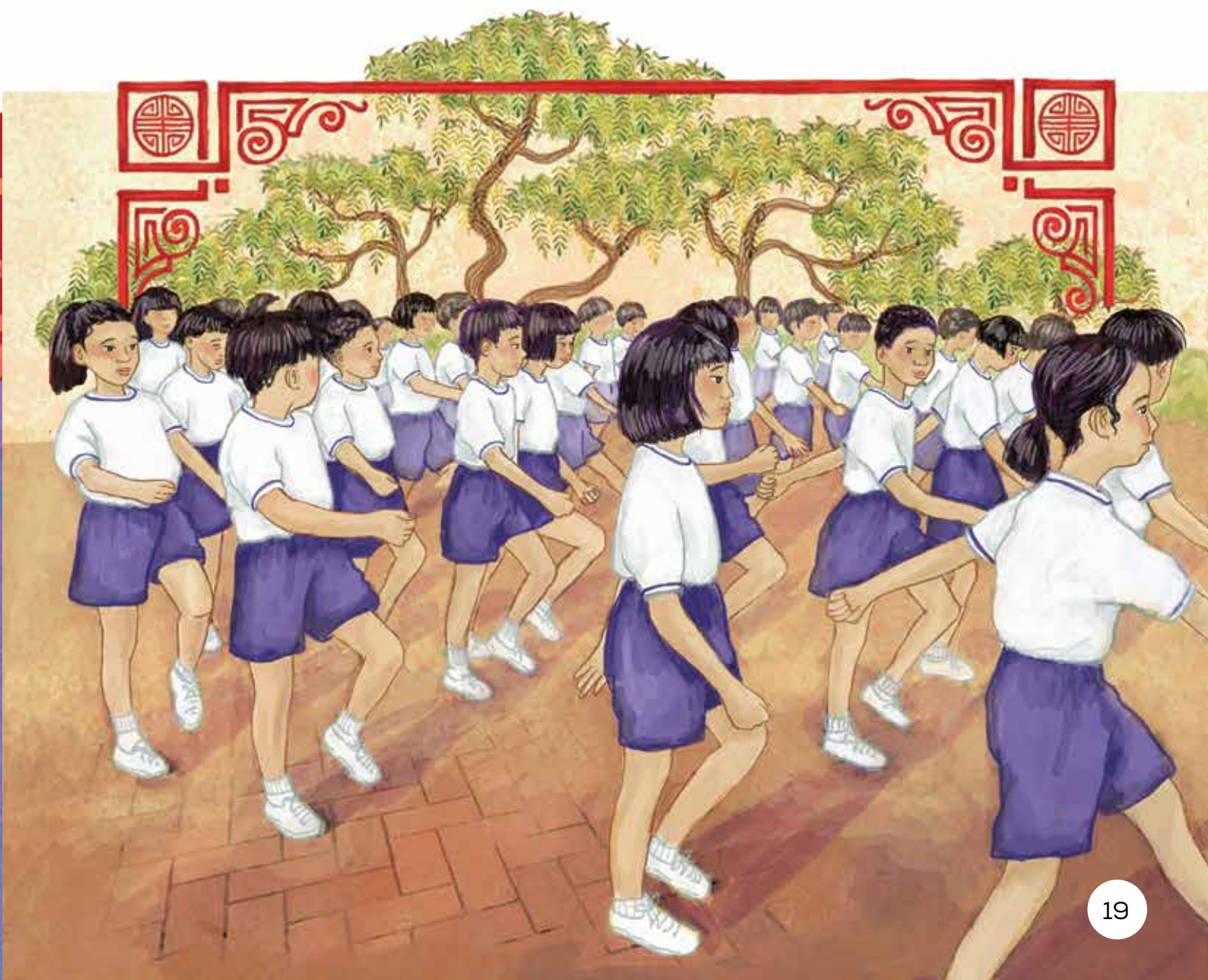
Mugudisi wanga vho vha vha si na vhuṭanzi, vho mbo ḡi vula khomphyutha yavho vha ṭoda kha Inthanethe. Vho vhala maṱwe mafhungo a bvaho kha atikili ye vha i wana. “Vhana vha tshikolo tsha mutheo wa fhasi vha guda luambo lwa Tshichaina, Luisimane, mbalo, nyonyoloso ya muvhili, muzika, vhutsila, ngudo dza mupo na maṱwalwa,” ndi vhone vha tshi vhala.

Mugudisi wanga vho ri sumbedza tshifanyiso tsha mañwe maipfhi o ñwalwaho nga luñwe lwa nyambo dza Tshichaina, lune lwa vhidzwa Tshimandarin. Vho talutshedza uri ñwaha uno riñe ri ðo guda u vhala nga Tshivenda. Ri ðo guda mañedere a 23 u itela u vhala na u ñwala maipfhi oñhe a luambo lwashu. Fhedzi kha nyambo dza Tshichaina ipfhi liñwe na liñwe li na tshiga tshalo, tsho khetheaho, ngauralo, vhana vha fanela u guda zwiga zwa zwigidi na zwigidi.

Nga murahu ha zwenezwo, mugudisi wanga vho
toda kha Inthanethe vha wana vidio ya vhana vha
tshikolo vha China vha tshi khou ita nyonyoloso dza
nga matsheloni. Ro vha ro talela vhana vha tshikolo
vha madana na madana vho ima nga miduba yo
lulamaho, vha tshi khou ita nyonyoloso vha tshi khou
lidza muzika u lilelaho ntha. Thoho ya tshikolo yo vha i
tshi vhala ya ri, “Yi, er, san, si,” (1, 2, 3, 4) u itela u vha
thusa uri vha vhale khathihi.

“Lavhelesani hafha,” ndi mugudisi wanga vha no ralo, vho imisa vhutanda vhuvhili vhutuku ho vhadziwaho.

“Hezwi zwi vhidzwa u pfhi tshopsitiki,” vho ralo. “Rine ri la nga zwanda kana nga forogo, lufhanga na lebula. Fhedzi ngei China, vhana vha la zwiliwa zwavho zwa masiari nga hezwi zwithu.”

Mugudisi wanga vho vhudza Kagiso uri a lingedze u doba thongwana nga uvhu vhutanda.

Rothe ro mbo di fa nga zwiseo ri tshi khou mu vhona a tshi khou lingedza. “Zwi a ri kondela, ngauri a ri athu vhuya ra dzi shumisa! Fhedzi vhana vha ngei China vha a kona u shumisa tshopsitiki kha u la raisi!” vha ralo.

Kilasi yanga, ri khou u thoma u guda u vhala. Mugudisi wanga vho ri vhudza uri ri tuwe na marifhi ashu hayani ri a vhale na vhabebi vhashu. Vho amba uri vhabebi vhashu vha nga kha di ri thusa u nwala vhurifhi hashu na u dzhia tshifanyiso uri ri tshi rumelevho! “Fhedzi musi nwaha u tshi fhela, ni do vha ni tshi khou nwala marifhi nga vhoiwe vha. Ndi tshone tshipikwa tshashu!”

Mafheleloni, vho nea muṇwe na muṇwe washu vhurifhi vhu bvaho kha ṭhama dzashu dza u ṇwalelana marifhi. Ndo vula fulobo yanga nda wana mafhungo a si gathi, na tshifanyiso tsha ṭhama yanga ntswa!

U vhala ha 1

Muanetsheli u dzhena ngafhi tshikolo?

Muanetsheli u dzhena tshikolo Afrika Tshipembe.

Thamangamarifhi ya muanetsheli i bva ngafhi?

Thamangamarifhi ya muanetsheli i bva China.

Ni nga kona u tumanya kutshilele kwa vhana vha tshikolo vha China? Ndi zwifhio zwine zwi fana na zwa vhoiwe?

- Ri a dzhena tshikolo.
- Tshiṱwe tshifhinga ri ḽa raisi nga tshiswiṱulo.
- Ri guda Luisimane na Mbalo.
- Ri ita ṅdowendowe.
- Ri guda u vhala na u ṅwala.

U vhala ha 2

Vhana vha China vha shumisa mini musi vha tshi ḽa tshiswiṱulo?

Vhana vha China vha shumisa tshopṱiki musi vha tshi ḽa tshiswiṱulo.

Ni nga ḽipfha hani arali na inwivho ni tshi nga vha na thamangamarifhi sa uyu muanetshelo?

Ndi nga ḽipfha ndo... ngauri...

Ndi zwithu zwifhio zwi no fhambanya zwikolo zwa Afrika Tshipembe na zwikolo zwa China?

- Tshikolo tsha vhana vha Chaina tshi thoma nga ṅwedzi wa Khubvumedzi.
- Dziṅwe dza thero dzine vhana vha Chaina vha guda dzo fhambana na dzashu – sa ḽitheretsha na ngudamupo.
- Vhana vha Chaina vha guda aḽifabethe dzo fhambanaho na dzashu.
- Vhana vha Chaina vha ita nyonyoloso khathihi matsheloni maṅwe na maṅwe.
- Vhana vha Chaina vha shumisa tshopṱiki.

TSHITORI TSHA 3

TSHIVHINGWI TSHI

TUNYWA MAVHUDZI

Thero: Miṭa yashu

Siangane ya mafhungo

- Tshiṭori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo ndi Afrika Tshipembe.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Hetshi tshiṭori tshi ḑo thusa vhagudi vhavho uri vha ṭhogomele uri ri nga vha na u sa pfhesesana na vhathu vhane ra vha funa.

Minwe ya mihumbulo ine vha nga ṛea vhagudi

- Josh o humbula uri u khou thusa na u vha na vhuthu nga u gera mavhudzi a Tshivhingwi. U ṭoda u itela khaladzi awe zwithu zwavhuḑi nga murahu ha musi o pfha a tshi vhudza Tshivhingwi uri ndi tsha kale.
- Marie o pfha o dinalea musi a tshi vhone mavhudzi a Tshivhingwi tswawe o ṭunywa.
- Tshiṭori itshi tshi sumbedza uri tshiṇwe tshifhinga, vhathu a vha iti zwithu nga ṇḑila ine ra vha ro lavhelela ngayo. Vhathu vha nga kha ḑi swika hune vha vha vha na dziphambano nga mulandu wazwo.

Tshiṭirathedzhi tsha: U humbulela

- Ndi mini: Ndi u bvumba zwithu zwine muṇwali a sa zwi bvisele khagala kana a sa zwi ṭalutshedze thwii, nga u shumisa lusevheḑi kha tshiṭori.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela u pfhesesa ṭhalutshedzo dzo dziaho na milaedza yo dzumbamaho.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Ndi uri ni kone u dzhia tsheo musi ni tshi khou vhalā, na u pfhesesa tshiṭori na vhabvumbedzwa khwiṇe.

U shumisa tshiṭirathedzhi itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
29, 4	“Ndi a ana, Marie u ḡo mangala, u ḡo humbula u nga o wana tshivhingwi tshiswa!” ndi Josh a tshi humbula.	Ndi humbulela uri Josh u khou lingedza u itela khaladzi awe zwithu zwavhuḡi. O pfha a tshi vhudza Tshivhingwi tshawe uri tsho no vha tsha kale, ndi ngazwo o humbula uri Josh u ḡo takala musi a tshi vhona Tshivhingwi tshi tshiswa.
34, 1	Josh a dzhena henefho lufherani, o fara na badzhi ya muvhala wa lutombo. “Ndo dzhia badzhi heyi kha tshivhingwi tshanga.” ndi Josh a tshi amba. “Ndi vhona u nga tshivhingwi tshanu tshi a i ṭhoga u fhira tshanga.”	Ndi humbulela uri Josh u khou pfhela khaladzi yawe vhuṭungu nahone u khou ṭoḡa u thusa khaladzi awe uri a pfhe e khwiṇe. Ndi ngazwo o mu fha badzhi ya tshivhingwi tshawe.

Marie o vha a tshi funesa tshivhingwi tshawe. O thoma u edela natsho a kha di vha nwana mutuku. Vhusiku vhuwe na vhuwe o vha a tshi kuvhatedza tshivhingwi tshawe tsha vhuphuvhephuvhe. Musi o dinalea, o vha a tshi kuvhatedza tshivhingwi tshawe tsha vhuphuvhephuvhe. Musi e hayani, Marie o vha a tshi dzula a na tshivhingwi tshawe.

Tshivhingwi tsho vha tshi thoyi ye mme a Marie vha vha vha sa tendi uri a tambise na muwe. Fhedzi, Marie o vha e khaladzi a si na vhutshivha. O vha a tshi ita a tshi fha khaladzi awe Josh uri a tambise tshivhingwi.

Linwe duvha nga masiari, Musi Marie na Josh vha tshi khou tamba, Josh a pfha Marie a tshi khou amba na tshivhingwi tshawe.

“Wo no vha wa kale,” a ralo a tshi khou sea. “Fhedzi naho zwo ralo, ndi a u funa.”

Duvha li tevhelaho, musi Marie e tshikoloni, Josh a wana tshigero khishini.

“Ndi na muhumbulo,” ndi Josh a tshi humbula nga tshivhingwi tsha Marie tsho no vhaho tsha kale. “Hetshi tshivhingwi tsha Marie ndi nga tshi ita tshiswa!” ndi Josh a tshi humbula.

Josh ndi u dzhia tshigero a tunya mavhudzi othe a tshivhingwi ntha ha thoho.

“Ndi a ana, Marie u do mangala, u do humbula u nga o wana tshivhingwi tshiswa!” ndi Josh a tshi humbula.

“Marie u do takadzwa nga kugerelwe kwa tshivhingwi tshawe.”

Josh a lindela Marie a tshi vhuya tshikoloni. O vha a tshi khou fhela mbilu uri Marie u vhuya lini a vhona tshimangadzo itshi.

Fhedzi musi Marie a tshi vhuya hayani a tshi vhona tshivhingwi tshawe, a fhelelwa nga muya. “Ho itea mini kha tshivhingwi tshanga?” a tshi halifhela Josh. Josh a bvisa tshigero a mu sumbedza a tshi khou mwemwela.

“Ndo vha ndi tshi ni fulufhela hani ngoho. Ndi nga mini no tshinya tshivhingwi tshanga tshavhuḁivhuḁi?” ndi Marie a tshi tou lila.

“Pfharelo!” ndi Josh a tshi fhindula. “Ndo vha ndi tshi khou ri ndi khou ita tshivhingwi tshanu tshi vhe tshiswa.” Fhedzi Marie a bva lufherani a tshi khou lila.

Josh o dzula e eṭhe. “Nṅe ndo vha ndi tshi ri Marie u ḁo zwi funa ndo ṭunya tshivhingwi uri tshi vhe tshiswa,” ndi Josh a tshi humbula o ḁaḁa.

Marie a ya kha mme awe. A bvisa tshivhingwi tshawe a sumbedza mme awe. “Kha vha vhone uri Josh o ita mini. O tshinya tshivhingwi tshanga. Tshi nga si tsha vhuyelela. A thi tsha tshi tōḁa tsho vhifha zwino,” ndi ene a tshi lila. A posa tshivhingwi fhasi.

Nga murahu mme a Marie vha mu vhidza.

“Pfharelo! Josh o ṭunya mavhudzi a tshivhingwi tshaṅu zwi songo tea.” Ndi mme awe vha tshi mu vhudza. “Fhedzi a tsho ngo tshinyala,” ndi mme awe vha tshi ṭalutshedza.

Mme awe vha mu ṅekedza tshivhingwi tshawe tsho no ambara muṅadzi mutswuku. “Muṅadzi hoyu u ḑo dzumba ṭhoho heyi ya tshivhingwi yo ṭunywaho,” ndi mme awe vha tshi khou mwemwela. “Nahone wo naka.”

Josh a dzhena henefho lufherani, o fara na badzhi ya muvhala wa lutombo.

“Ndo dzhia badzhi heyi kha tshivhingwi tshanga.”
ndi Josh a tshi amba. “Ndi vhona u nga tshivhingwi
tshanu tshi a i thoga u fhira tshanga.” O mbo nea
mme awe badzhi ila ya muvhala wa lutombo. Vha mbo
di ambadza tshivhingwi.

Marie o pfha o singuwa, fhedzi a dzhia tshivhingwi tshawe. “Pfharelo ndo ri no vhifha. Ndi ni funa naho zwo ralo.” A mbo di kuvhatedza tshivhingwi tshawe.

U vhala ha 1

Josh o ita mini tsho tshinyaho tshivhingwi tsha Marie?

O tunya tshivhingwi mavhudzi.

Mme avho vho linga nga ndilade u lugisa tshivhingwi?

- Mme vho ambadza tshivhingwi muṇadzi mutswuku na badzhi ya muvhala wa lutombo.
- Mme vho ambadza tshivhingwi zwiambaro u dzumba he tsha tunya hone.

Ndi nga mini Josh o tunya mavhudzi a tshivhingwi?

- Ngauri o pfha Marie a tshi khou amba na tshivhingwi tshawe a tshi ri tshi khou vha tsha kale.
- Ngauri o vha a tshi khou toḁa uri tshivhingwi tshi vhe tshiswa.
- Ngauri o vha a tshi khou toḁa u itela khaladzi awe zwithu zwavhudi.

U vhala ha 2

Josh o fhedza o ita mini nga murahu ha musi o tunya tshivhingwi?

Mudzunga o lindela Marie a tshi vhuya tshikoloni.

Marie o dipfha hani nga murahu ha musi tshivhingwi tshawe tsho tunya?

O vha o singuwa.

Ndi nga mini Josh o vha o ḁaḁa?

- Ngauri o humbula uri u khou itela khaladzi awe zwithu zwavhudi.
- Ngauri o humbula u nga khaladzi awe u khou toḁa tshivhingwi tshiswa.
- Ngauri o humbula uri u khou itela khaladzi awe zwithu zwavhudi zwine zwa ḁo mu takadza.
- khaladzi awe o vha a songo takala sa zwe ene a vha o zwi humbulisa zwone.

TSHITŌRI TSHA 4 LUSHIE LWA HA TSIKO

Thero: Miṭa yashu

**Siangane ya
mafhungo**

- Tshiṭori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo ndi Afrika Tshipembe.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Hetshi tshiṭori tshi ḑo thusa vhagudi vhavho uri zwi a konadzea u takala na u vhilaela nga tshifhinga tshithihi.

**Minwe ya mihumbulo ine
vha nga nea vhagudi**

- Vhathu vha nga vha na zwipfhi zwo fhambanaho nga tshifhinga tshithihi.
- Tshanduko i nga tshuwisa, ya takadza, kana ya nyanyula nga tshifhinga tshithihi. U vha na ṛwana muswa muṭani ndi tshanduko khulwane nahone zwi nga ḑisa vhuḑipfhi ho fhambanaho.
- U amba nga vhuḑipfhi uvhu zwi nga ri thusa uri ri ḑipfhe ri khwiṇe.

Tshiṭirathedzhi tsha: U humbulela

- Ndi mini: Ndi u bvumba zwithu zwine muṛwali a sa zwi bvisele khagala kana a sa zwi ṭalutshedze thwii, nga u shumisa lusevheḑi kha tshiṭori.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela u kona pfhesesa ṭhalutshedzo dzo dziaho na milaedza yo dzumbamaho.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Ndi uri ni kone u dzhia tsheo musi ni tshi khou vhalā, na u pfhesesa tshiṭori na vhabvumbedzwa khwiṇe.

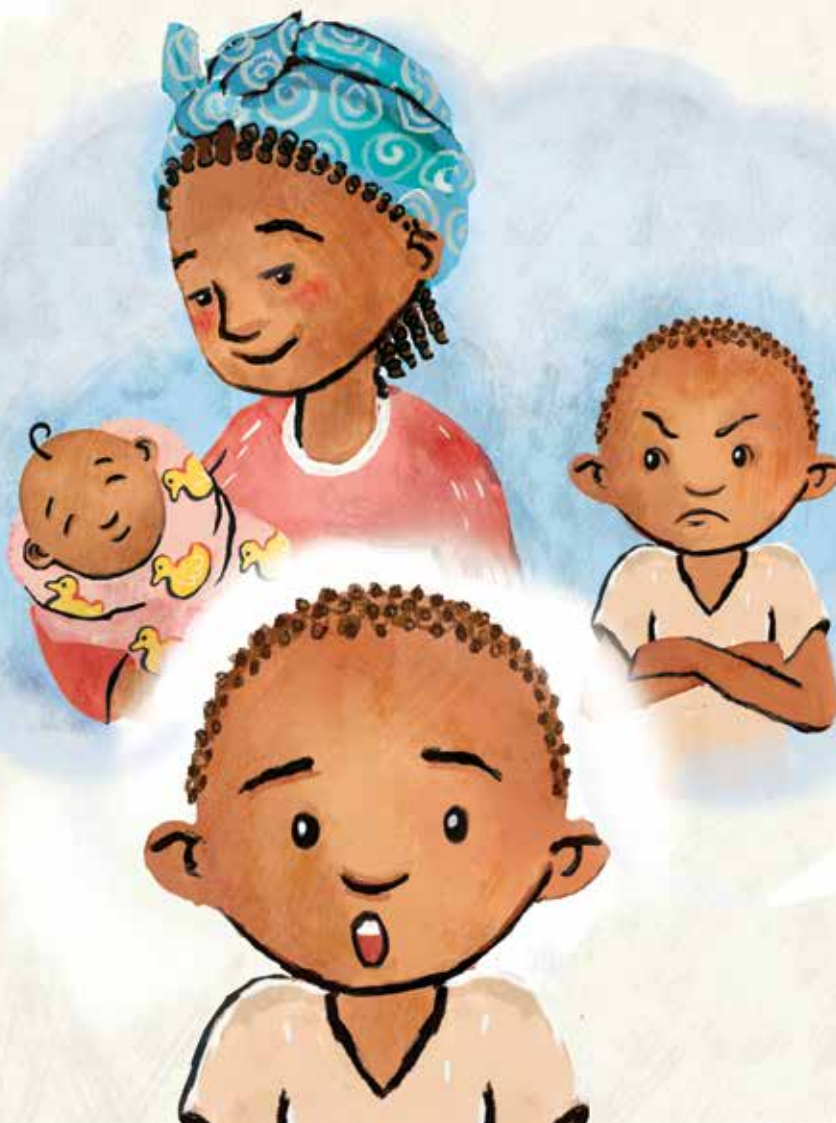
U shumisa tshiṭirathedzhi itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
43, 3	“muṇwe na muṇwe a nga tambisa mpopi. Zwino ni ḁo kona hani u ḁivha uri ni tea u zwi itisa hani zwa lushie arali ni sa tambi nga mpopi?”	Ndi humbulela uri makhulu vho vhona zwi zwa ndeme uri Tsiko a kone u thusa musi ṇwana muswa a tshi swika.
45, 1	Tshi tevhelaho, makhulu vha mbo ḁi sumbedza Tsiko u tshintsha ṇwana ḁeri. Vho ḁa na maḁeri a mupopi, uri Tsiko a ḁidowedze.	Ndi humbulela uri makhulu vha ḁivha zwinzhi nga ha u ṭhogomela ṇwana. Vho funza Tsiko nga u shumisa mpopi wawe muswa.

Ho vha ho tou sala vhege nthihi fhedzi uri kukaladzi
kwa Tsiko ku bebiwe.

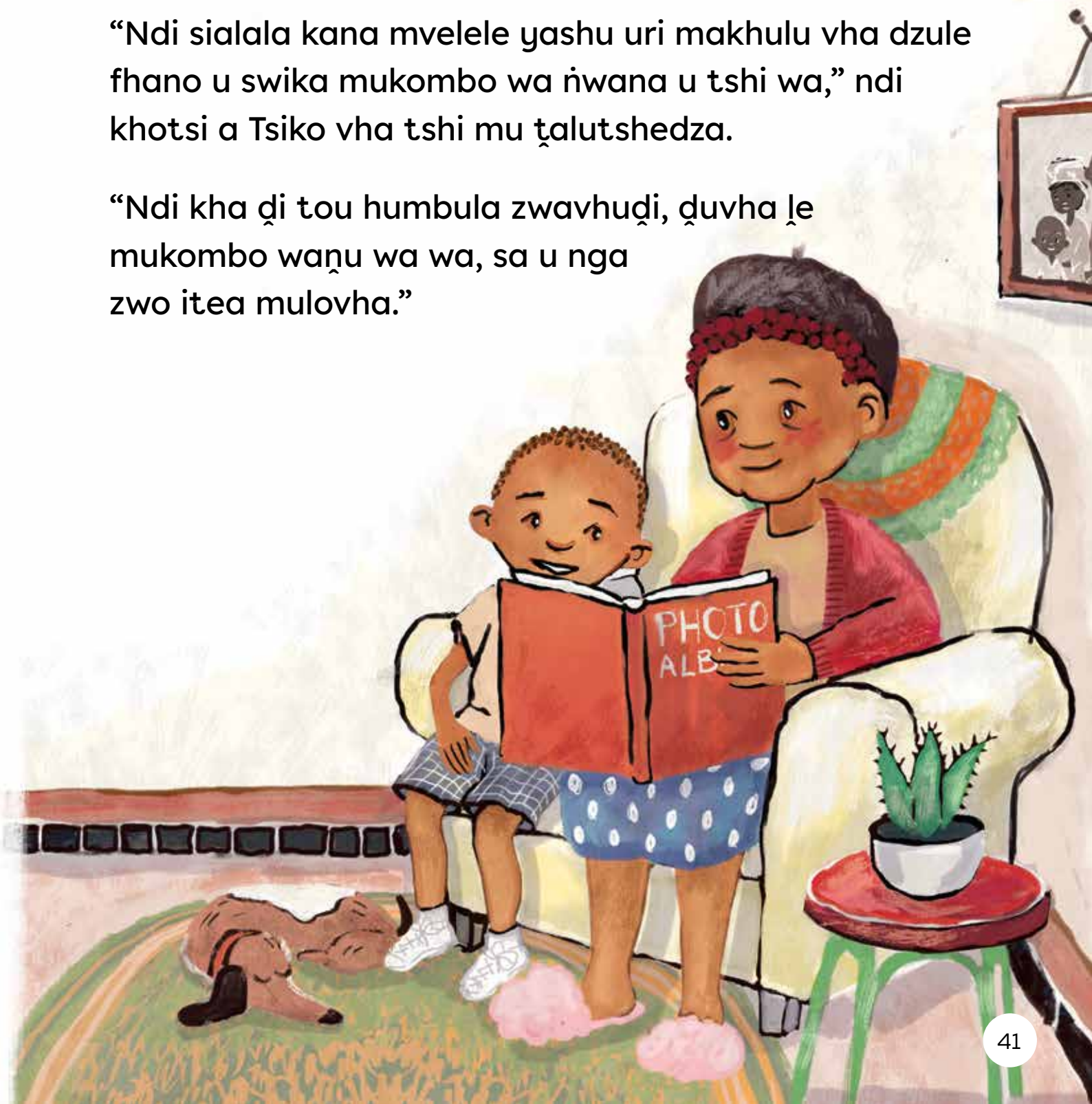
Tshiñwe tshifhinga, Tsiko o vha a tshi pfha e na mbilahelo. O vha a si na murathu kana khaladzi. O vha e n'wana e ethe. Tsiko o vha a tshi dzulela u divhudzisa uri u do dipfha hani musi une ha do vha na n'wana kana lushie luswa. O vha e na mbilahelo ya uri u do dipfha hani musi e na khaladzi.

Fhedziha, tshinwe tshifhinga Tsiko o vha a tshi pfha zwi tshi mu takadza vhukuma. Tsiko o pfha a tshi takadzwa na ngauri makhulu wawe vha khou da u dala. Khotsi a Tsiko vho mu vhudza uri makhulu vha khou da u dzula minwedzi miraru, vho di ita nga u ralo musi na Tsiko a tshi bebwa.

“Ndi sialala kana mvelele yashu uri makhulu vha dzule fhanu u swika mukombo wa nwana u tshi wa,” ndi khotsi a Tsiko vha tshi mu talutshedza.

“Ndi kha di tou humbula zwavhudi, duvha le mukombo wanu wa wa, sa u nga zwo itea mulovha.”

Musi Tsiko na khotsi awe vha tshi ya u ṭanganedza makhulu vhuimabisi, Tsiko o vha o takalesa. O gidimela makhulu wawe, a mbo vha kuvhatedza.

“Yuwii! Nwana wa n̄wananga Tsiko ane nda mu funesa. No takala naa wee uri ni khou ya u vha na murathu?” ndi makhulu vha tshi vhudzisa.

“A thi ðivhi,” ndi Tsiko a tshi fhindula. “A thi ðivhi uri ndi ðo ita mini nga lushie makhulu.”

Vha tshi swika hayani, makhulu vha vhidza Tsiko.

“Ndi na mpho yaṅu i si ya nga misi,” ndi makhulu vha tshi mu vhudza. Vha mbo ḡi bvisa mpopi muswa suthukheisini yavho vha ṅea Tsiko.

“Nṅe ndi khou ri mipopi ndi ya vhasidzana,” ndi Tsiko a tshi amba.

“Ndi mihumbulo ya kale heyo,” ndi makhulu vha tshi ita na u sea, “muṅwe na muṅwe a nga tambisa mpopi. Zwino ni ḡo kona hani u ḡivha uri ni tea u zwi itisa hani zwa lushie arali ni sa tamba nga mpopi?”

Tsha u thoma, makhulu vho mbo di sumbedza Tsiko uri
ñwana u takuliswa hani na uri u fhembeledzwa hani.

“Ni tea u vha na vhuṭanzi uri ni a tika ṭhoho ya
ñwana, ngauri mutsinga a u athu khwaṭha,” makhulu
vha ralo.

Tshi tevhelaho, makhulu vha mbo ɔi sumbedza Tsiko u tshintsha riwana leri. Vho ɔa na maleri a mupopi, uri Tsiko a ɔidowedze.

“Ni tea uri ni shume nga u ṭavhanya nahone nga vhuronwane musi ni tshi tshintsha leri, ngauri vhana vha a vinyukana na u lila,” ndi makhulu vha tshi mu vhudza.

Makhulu vha mbo dovha vha mu sumbedza u putela
ñwana nga kubayi. “Vhana vha takalela u putelwa
zwavhuḍi muthu a khwaṭhisa musi vhe vhaṭuku,” ndi
makhulu vha no ralo.

Tsiko na makhulu vha ita ndowendowe.

“Ni do vha khaladzi wavhuḏi,” ndi makhulu vha tshi ita na u mwemwela.

Tsiko o pfha a tshi nga o takala, fhedzi o vha a tshee na mbilaelonyana.

“Makhulu, arali mme anga vha funesa lushie u fhira nṱe? Arali na vhone vha funesa lushie u fhira nṱe?” ndi Tsiko a tshi vhudzisa. Makhulu vha mbo ḏi mu kuvhatedza.

“Ri na lufuno lwo linganaho u ni funa noṱhe. Ni songo vhuya na vhilaela nga hezwo.”

U bva wonoyo musi, tshe Tsiko a pfha ho vha dakalo
fhedzi.

U vhala ha 1

Ndi nnyi o dalelaho Tsiko?

Ndi makhulu vho dalelaho Tsiko.

Makhulu vho ḡisela Tsiko mphode?

Vho mu rengela mupopi.

Ndi nga mini makhulu vho ḡisela Tsiko mpho ya mupopi?

- Ngauri lwo vha lu lutamo lwavho u ḡisela Tsiko mpho.
- Ngauri mipopi i nga tambiswa nga muṅwe na muṅwe - a si ya vhasidzana fhedzi.
- Ngauri vho vha vha tshi khou ṱoda u sumbedza Tsiko uri lushie lu ṱhogomeliswa hani.
- Ngauri u tamba na mupopi ndi yone ṅdila ya khwiṅe ya u guda u ṱhogomela lushie.
- Ngauri vho vha vha tshi ṱoda uri Tsiko a ite ṅdowendowe ya u ṱhogomela lushie.

U vhala ha 2

Makhulu vha ḡo dzula tshifhinga tshingafhani?

Vha ḡo dzula miṅwedzi miraru.

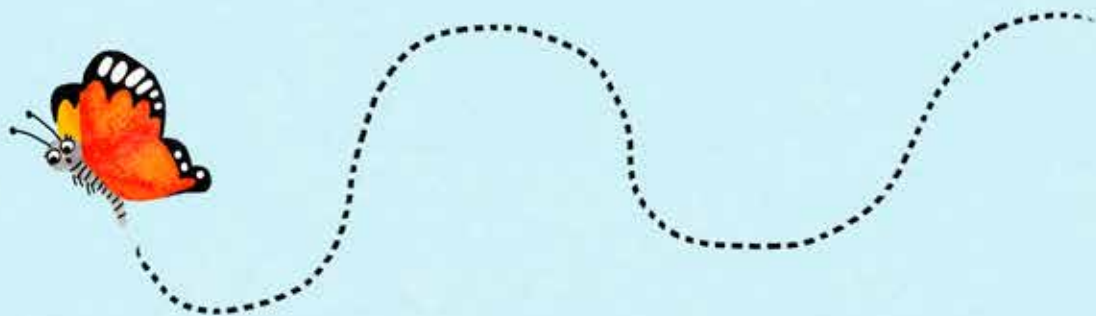
Makhulu wa Tsiko vho mu fundedza u ita mini?

Vho mu fundedza u:

- U takula na u fhembeledza lushie.
- U tshintsha ḡeri.
- U putela lushie nga kubayi.

Ndi nga mini Tsiko o pfha o takalesa musi tshiṱori tshi tshi fhela?

- Ngauri o pfha o no vho fholowa uri a nga kona u ṱhogomela lushie.
- Ngauri zwino o vha a tshi vho ṱalukanya uri lushie lu nga ṱhogomelwa hani.
- Ngauri o vha a tshi vho ḡipfha uri u ḡo kona u vha khaladzi yavhuḡi.
- Ngauri o vha a sa tsha vhlahela uri mme awe na makhulu vha ḡo funesa ṅwana muṱuku u fhira ene.

TSHIṬORI TSHA 5 BUGU NTSWA YA BOHLALE

Thero: Ri a vhala

Siangane ya mafhungo

- Tshiṭori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo ndi Afrika Tshipembe.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Hetshi tshiṭori tshi ḑo thusa vhagudi vhavho uri vha pfhesese uri vhutshiloni ri a ṭangana na zwithu zwa u pfhisa vhuṭungu.

Minwe ya mihumbulo ine vha nga ṛea vhagudi

- Bugu dzi nga ri swikisa fhethu hune ra nga si kone u hu dalela kha vhutshilo ha vhukuma. Bohlale o zwi wana kha tshiṭori.
- Bohlale o guda u sa fhela mbilu na u vha na kuvhonele kwavhudi musi a tshi vhona zwithu zwi si nga ṇḑila ine a vha o lavhelela ngayo.
- Bugu yawe ntswa yo mu thusa uri a vhe na mihumbulo wo ṭandavhuwaho wa u ita zwithu zwo fhambanaho.

Tshiṭirathedzhi tsha: U humbulela

- Ndi mini: Ndi u bvumba zwithu zwine muṇwali a sa zwi bvisela khagala kana a sa zwi ṭalutshedze thwii, nga u shumisa lusevheḑi kha tshiṭori.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela u pfhesesa ṭhalutshedzo dzo dziaho na milaedza yo dzumbamaho.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Ndi uri ni kone u dzhia tsheo musi ni tshi khou vhala, na u pfhesesa tshiṭori na vhabvumbedzwa khwiṇe.

U shumisa tshiṭirathedzhi itshi:

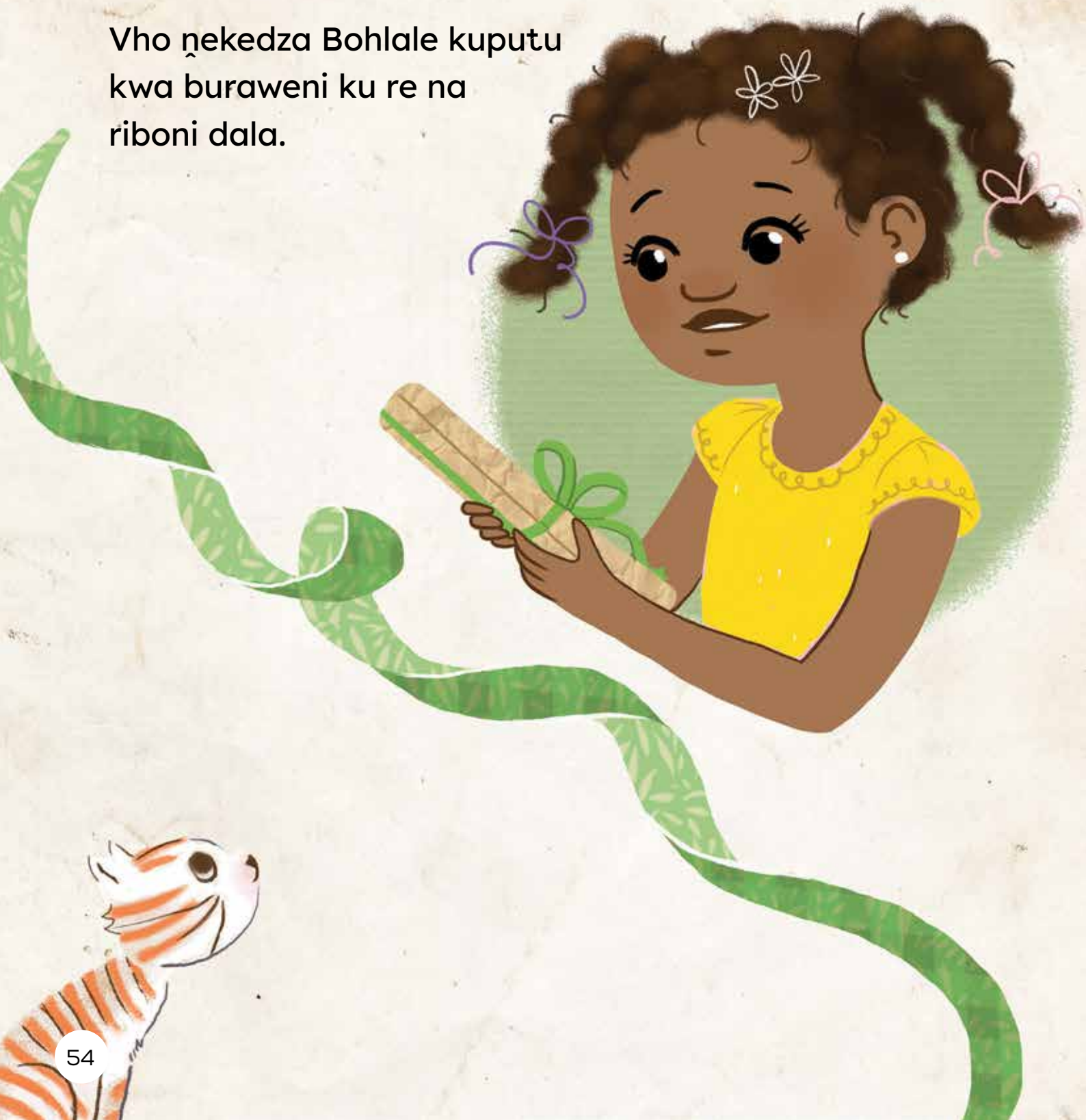
Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
56, 1	“Hezwi a zwi takadzi,” ndi Bohlale a tshi humbula. A gidimela nnḁa u yo tamba.	Ndi humbula uri Bohlale ha ngo tou takalela bugu yawe mathomoni. Ha ngo vhuya a i sedza o mbo ḁi bvela nnḁa a yo tamba.
62, 1	Tsha u fhedzisela, o sedza fhasi ha mmbete wawe. A ri, “heei! Ndo vha ndi tshi humbula uri ndo u xedza.”	Ndi humbula uri Bohlale u vho takalela bugu yawe zwino, ngauri u pfha o tshuwa musi a sa i wani.

Makhadzi wawe vho ḡa u dala nga murahu ha holodei yavho. Musi makhadzi wa Bohlale vha tshi ṭuwa, vho mu ṇea kuputu kwa buraweni.

“Ndo ṭodou hangwa,” ndi vhone vha tshi amba, “ndo ni ḡela na zwiṇwe zwithu.”

Vho ṇekedza Bohlale kuputu kwa buraweni ku re na riboni dala.

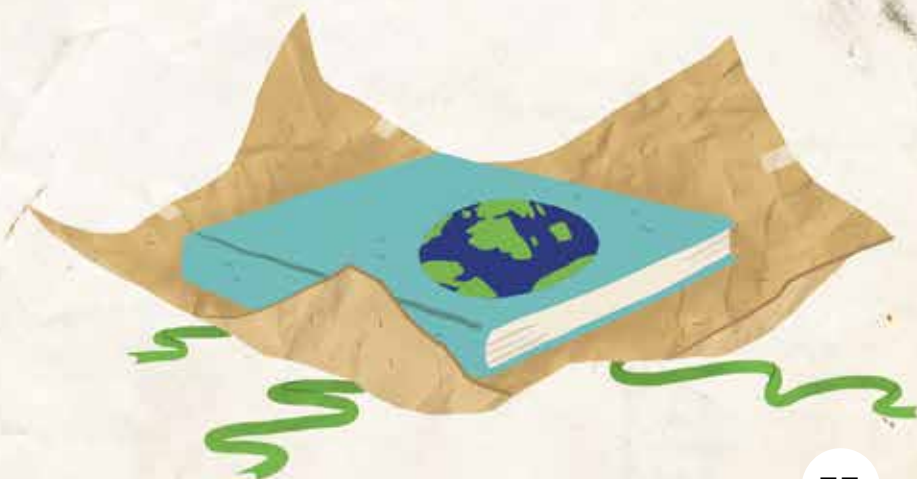

Bohlale o vhea kuputu n̄tha ha mmbete wawe. O vha a tshi khou humbula nga khirayoni dze a dzi vhona vhengeleni e na mme awe.

O humbula nga ha phazili ya muzwala wawe Livhu.

Mafhedziseloni, a putulula kuputu kwawe. Nga ngomu ho vha hu na kubugwana.

“Hezwi a zwi takadzi,” ndi
Bohlale a tshi humbula.
A gidimela nn̄a u yo
tamba.

A pandamedza tshisusu
tshe tsha vha tshi tshi
khou fhufha muyani.

A ɬalela bufho ɿ tshi
khou fhufha n̄ha
ha ɬoho o mangala
uri ɿ khou ya ngafhi.
A ɬoda matombo
khunzikhunzini ya
mulambo.

A pfha a tshi vho welwa nga marotha vhukati ha
maṭo awe. Bohlale a sedza nṱha. Kha lutombo ho vha
ho swifhala.

A gidimela nga ngomu. Mvula ya ṅaṅa u hulela.

Bohlale a ya lufherani lwawe. A bvula zwiambaro
zwawe zwo nkalaho a ambara zwa vhududo,
ṭirekisuthu yo omaho. A dzula n̄tha ha mmbete
wawe o sedza mvula i tshi khou na. A thetshelesa
mithathabo.

A kona, u vhona bugu nṱha ha mmbete wawe. Ho vha hu na tshifanyiso tsha ḽifhasi kha gwati. A vhala ṱhoho, “Zwoṱhe nga ha ḽifhasi”.

Bohlale a vula siatari ḽa u thoma. Ho vha hu na tshifanyiso tsha mapiramidi mahulu na dzigamela. “Ndi ṱoda u ya henengei,” u a humbula. “Igipita,” u a vhala.

Bohlale a vula kha siatari ḽa vhuvhili. A vhala maipfhi, “New York”. A sedza zwifanyiso. Ho vha hu na mavhone na goloi hoṱhe hoṱhe. Ha athu vhuya a vhona zwifhaṱo zwilapfhulapfhu zwi no nga hezwi.

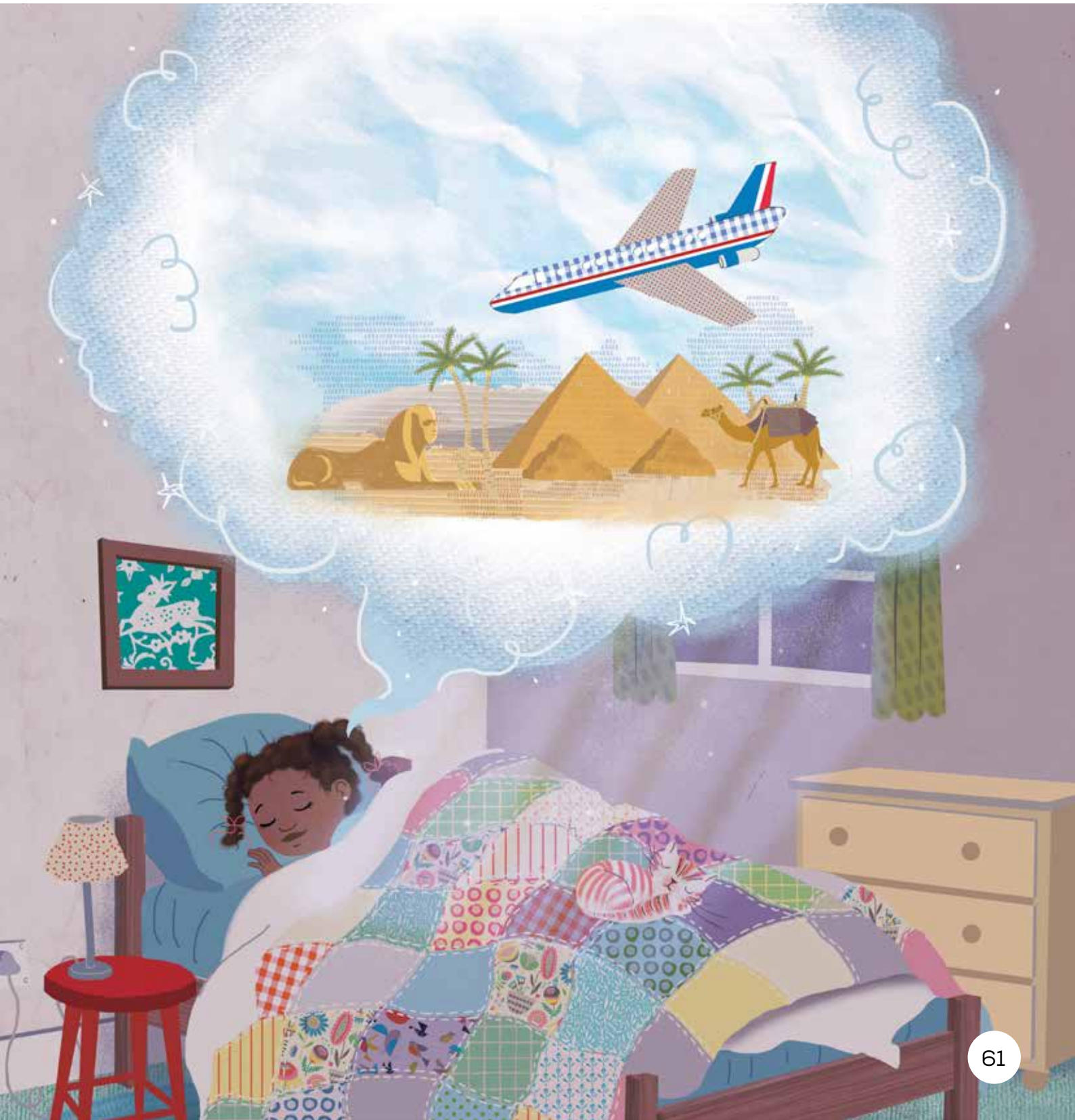

Kha siatari ḽi tevhelaho, A vhona thavha ya Kilimanjaro, thavha ndapfhundapfhu Afrika.

Bohlale a vhalala u swika a tshi farwa nga khofhe, bugu
i tshe zwanḡani zwawe.

Vhusiku uho, Bohlale a ḡora a tshi khou fhufha nga
bufho ḡihulu.

Musi Bohlale a tshi vuwa, bugu yo vha i si tsheeho zwanḡani zwawe. “Bugu yanga i ngafhi?” u ralo a tshi humbula. A sedza fhasi ha malagane. A hu na bugu. A sedza nṱha ha ṱafula tsini na mmbete wawe. Bugu doo! Tsha u fhedzisela, o sedza fhasi ha mmbete wawe. A ri, “hee! Ndo vha ndi tshi humbula uri ndo u xedza.”

Bohlale a penyisa zwienda zwawe a paka bege yawe ya tshikolo. A vhea bugu yawe ntswa nga ngomu ha bege yawe. A dovha a shandula muhumbulo wawe.

“Ndi khou tōda u tou fara bugu yanga uri ndi kone u i vhona,” a tshi humbula Bohlale.

Ndila yothe ya u ya tshikoloni, Bohlale o vha a tshi khou vula masiatari. U khou lingedza u nanga line a do thoma ngaḽo u sumbedza khonani dzawe.

U vhala ha 1

Bohlale o qiselwa bugu ntswa nga nnyi?

Makhadzi wawe vho mu qisela bugu ntswa.

Fhethu he Bohlale a vhona buguni yawe ntswa ndi ngafhi?

U vhona Igipita, u vhona New York na thavha ya Kilimanjaro.

Vhidipfhi ha Bohlale nga ha bugu ntswa ho shandukiswa hani?

- Mathomoni o vha a songo nyanyuwa nga maanda nga ha bugu.
- Musi a tshi vhala bugu, u a i funa. O nyanyuwa nga ha bugu musi a tshi tou i sedza.
- Musi tshitori tshi tshi yo fhela, u vho funa bugu nga maanda, u toda na u tuwa nayo tshikoloni.

U vhala ha 2

Bohlale o lora mini?

O lora nga bufho lo no fana na li re buguni yawe.

Ni humbula uri Bohlale o pfha mini musi a tshi humbula uri o xedza bugu yawe?

Ndi humbula uri o pfha...

Ni nga kona u humbulela uri Bohlale mafheleloni o funa hani bugu yawe ntswa?

- Bohlale o vha a tshi dzulela u vula masiatari.
- Bohlale o farwa nga khofhe na bugu i zwandani zwawe.
- Bohlale u lora nga ha bugu. Ha ngo kona u ima u humbula nga zwithu zwothe zwe a vhona kha bugu yawe.
- Bohlale o ofha musi a tshi humbula uri o xedza bugu yawe.
- Bohlale o dzhia tsheo ya u tuwa na bugu yawe tshikoloni. O vha a sa toti u vhea bugu yawe begeni.

TSHITORI TSHA 6

KHATHUTSHELO

U GUDA U VHALA

Thero: Ri a vhala

Siangane ya mafhungo

- Tshiṭori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo ndi Afrika Tshipembe.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Hetshi tshiṭori tshi ḑo thusa vhagudi vhavho u pfhesesa uri vhaṱwe vhana vha nga kondelwa nga u guda u vhala. Musi vha tshi kundelwa, a vha vhoṱhe. Nahone vha tshi vhona vhaṱwe vha tshi khou kundelwa, vha tea u sumbedza u vha na vhuthu.

Minwe ya mihumbulo ine vha nga ṽea vhagudi

- Kha Gireidi ya 1, ri guda u vhala nga u guda mibvumo na u i ṱanganya u itela u vhumba maipfhi.
- U guda u vhala zwi dzhia tshifhinga, nahone zwi nga kondela vhaṱwe vhana.
- Tshiṱwe tshifhinga vhana vha pfha vha na ṱhoni kana u shona musi vha tshi kha ḑi guda vha tshi vhona vhaṱwe vha tshi vho vhala zwavhuḑi.

Tshiṱirathedzhi tsha: U vhudzisa mbudziso / U ḑivhudzisa

- Ndi mini: U elekanya na u vhudzisa mbudziso nga ha tshiṭori musi ri tshi khou vhala.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela uri ni dzule ni na dzangalelo na u wana zwinzhi nga ha tshiṭori musi ni tshi khou vhala.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Ndi u ita uri ni dzule ni tshi ḑidzhenisa kana u dzhenelela kha mafhungo na u ni thusa u pfhesesa tshiṭori khwiṱe. Zwi thusa kha u bvumba zwine zwa ḑo itea kha tshiṭori.

U shumisa tshiṭirathedzhi itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
68,1	Khathutshelo o vha a tshi dzulela u ya bungani lwa kholekhole, a tshi dzulela u gidima a tshi bva kiḽasini.	Ndi a ḽivhudzisa uri mulandu Khathutshelo o gidima a bva kiḽasini? Ndi vhona u nga ndi ngauri ha koni u vhala mibvumo, nahone ha ṭoḽi vhaṇwe vha tshi zwi ḽivha.
70, 1	“Arali, arali, arali...”	Ndi a ḽivhudzisa uri mulandu Vho Rasila vha tshi ṭoḽa u amba na Khathutshelo? Ndi ḽo tea u dzula ndi tshi vhala u itela uri ndi kone.

Musi Khathutshelo a tshi thoma tshikolo, o vha a tshi tshi funa. O vha a tshi funa mugudisi wawe, Vho Rasila. O vha a tshi funa khonani dzawe Phumudzo na Rendani. O vha a tshi funa u thetshesela zwiṱori.

Nga murahu, Khathutshelo a si tsha funa tshikolo nga maanda. Fhedzi o vha a kha ḡi funa Vho Rasila. O vha a kha ḡi funa Phumudzo na Rendani. O vha a kha ḡi funa u thetshesela zwiṱori. Fhedzi Khathutshelo o pfha a tshi ofha ḡuvha loṱhe hafha tshikoloni nga uri o vha a sa koni u vhala. Mathomoni vhana vhoṱhe vho vha vha sa koni mibvumo ya maḡedere, ho vha hu tshi tou vha na vha si gathi vhe vha vha vha tshi kona u vhala madzina avho.

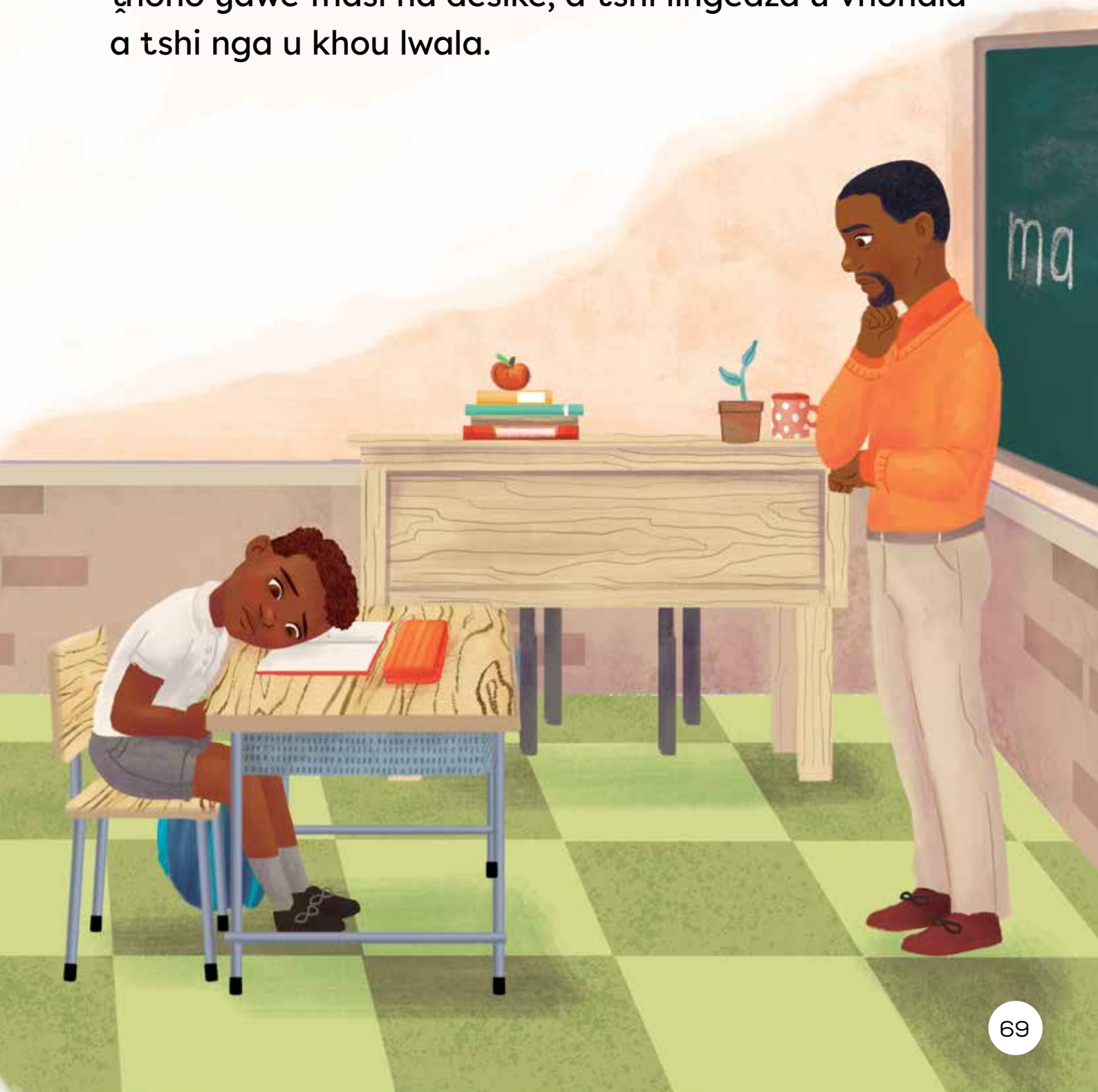
Fhedzi zwino, Khathutshelo o vhona u nga ri ndi ene eṱhe a sa zwi koni. “Hu ḡo itea mini arali nda sa kona u guda u vhala?” Khathutshelo a thoma u ḡivhilahela. “Arali hu na zwo khakheaho kha nṱe? Arali, arali, arali...?”

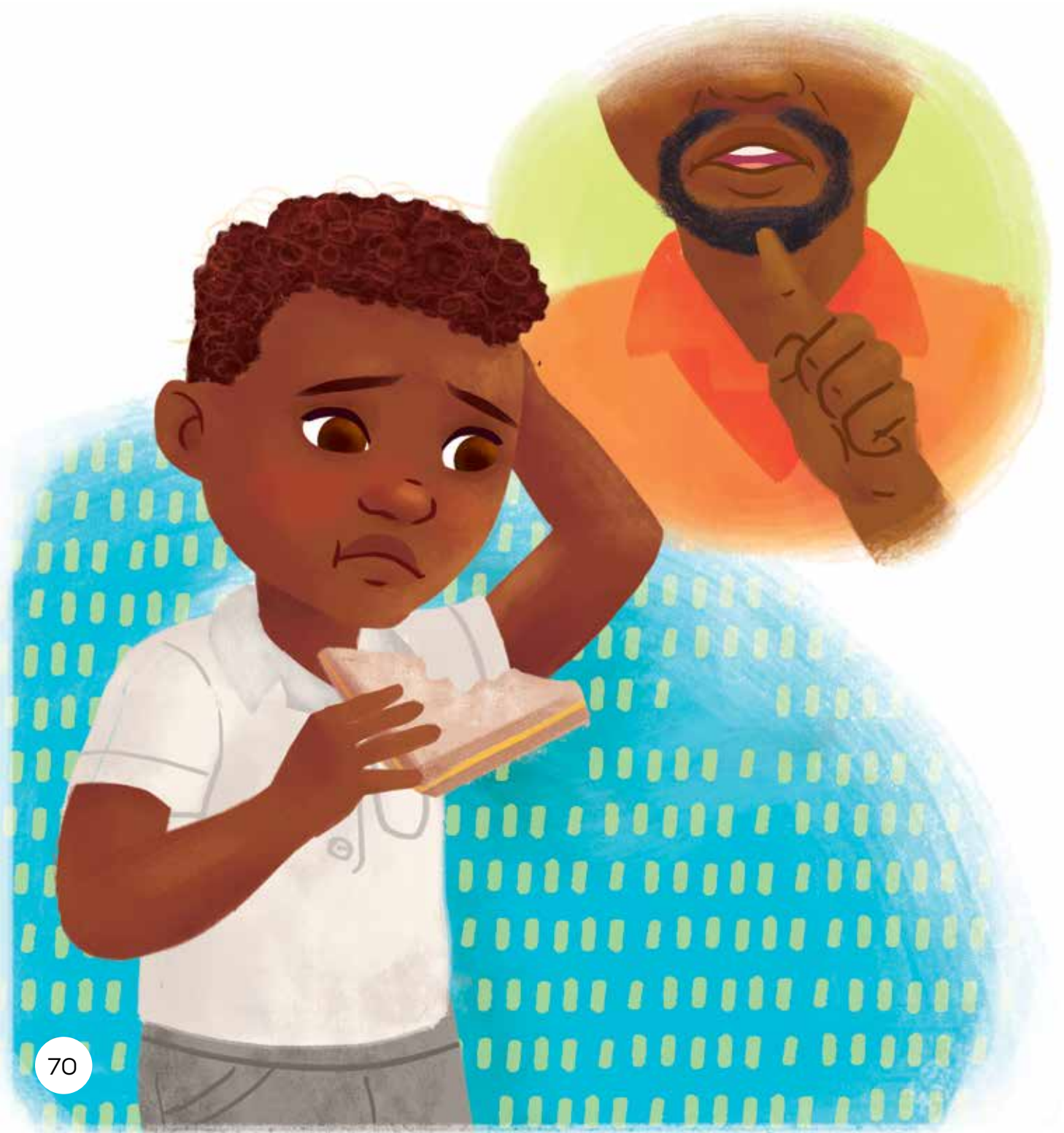
Liñwe ðuvha, Vho Rasila vha vhidza Khathutshelo uri a ðe a vhale mibvumo ya maḽedere. Kanzhi, Khathutshelo o vha a tshi funa u vhidziwa, fhedzi hu si zwino lini. O vha a sa koni mibvumo ya maḽedere. Khathutshelo o vha a tshi dzulela u ya bungani lwa kholekhole, a tshi dzulela u gidima a tshi bva kiḽasini.

Vhege i tevhelaho, Vho Rasila vha vhidzela Khathutshelo phanda ha kilasi uri a vhale maipfhi ano dovholola lunzhi a duvha. Kanzhi, Khathutshelo u funa u ya phanda ha kilasini, fhedzi hu si namusi. Ha divhi maipfhi a u dovholola lunzhi. Khathutshelo a diitisa u nga thumbu yawe i khou vhavha, a vhea thoho yawe fhasi ha desike, a tshi lingedza u vhonala a tshi nga u khou lwala.

Nga murahu ha vhege, Vho Rasila vho humbela
Khathutshelo uri a ɔe nga bureiki vha ambe nae.
Khathutshelo a la zwiliwa zwawe nga u ongolowa.
Mihumbulo yawe yo vha i tshi khou sokou
gidimagidima. “Arali Vho Rasila vha ɔo ntsema? Arali
vha ri ndi tshidahela? Arali, arali, arali...?”

Mafhedziseloni, Khathutshelo o ya a dzula fhasi tsini na desike ya Vho Rasila o kwatamela fhasi.

“Mulandu ndi mini?” Vho Rasila vha vhudzisa vho takala. Khathutshelo a sedza n̄tha, o mangala. Vho Rasila vha songo sinyuwa vha tshi khou mwemwela.

“Ndo zwi vhona uri ni nga vha ni na thaidzo na mibvumo ya maledere na u vhala maipfhi a no dovholola lunzhi. Zwo luga, rothe ri guda nga ndila yo fhambanaho,” ndi Vho Rasila vha tshi amba nga vhulenda.

“Fhedzi...ndi n̄e ndi ndothe. Arali hu n̄e ndi ndothe a sa koniho u vhala?” Ndi Khathutshelo a tshi fhindula.

“Hai, hai a si inwi ni nothe! Hu na vhanwe vhana vha no khou pfha zwi no fana na zwanu. Ri do vha na tshigwada tsho khetheaho rothe. Nga ndila hei, ndi do kona u ni thusa u guda mibvumo ya maipfhi a no dovholola.”

Duvha li tevhelaho, tshikolo tshi tshi bva,
Khathutshelo o sala o dzula musi vhañwe vhothe vha
tshi ya hayani. A sedza hothe. Livhuwani na Thilivhali
na vhone vho vha vha tshee vho dzula madzuloni
avho. A mwemwela o vha sedza.

Vho Rasila vha vha vhidzela ngeno phanda kha methe vha vha sumbedza mibvumo ya maledere mararu: /m/ /p/ na /a/. Vho ita ndowendowe ya u vhala mibvumo lwa tshifhinga nyana. Vha kona u vhea mibvumo kha methe fhasi, “Khathutshelo, ni nga fhaṭa ipfhi ‘ma’?” vha tshi mu vhudzisa.

Khathutshelo o vha a tshi divha mibvumo iyi. O thoma nga u dzhia ‘m’ a vhala mubvumo /m/, a kona u dzhia garaṭa li re na ‘a’ a vhala mubvumo /a/. A dzhia ‘a’ a vhea tsini na ‘m’. A kona u vhala ipfhi: /m/ /a/ -- ‘ma’.

“Ni muvhali!” Ndi Vho Rasila vho takala.

Mafheloni a ngudo, Livhuwani, Thilivhali na Khathutshelo vho gidimela mudavhini vhothe. Vha tamba u swika tshoho ya tshikolo vha tshi bvela nnda ha ofisi yavho u vha vhudza uri vha tea u ya hayani li sa athu swifhala.

Musi a tshi khou ya hayani Khathutshelo a mwemwela. “Hu nga itea mini arali nda nga vha muvhali wa khwine kilasini? Arali nda nga vha na khonani ntswa? Arali, arali, arali...?”

U vhala ha 1

Vho Rasila vho ṭangana lini na Khathutshelo na vhañwe vhana vhe vha vha vha tshi ṭoda thuso ya u engedzedza?

Vho ṭangana navho tshikolo tshi tshi bva.

Ndi vhafhio vhañwe vhana vhe vha vha vha tshi ṭoda thuso kha u vhala?

Livhuwani na Thilivhali na vhone vho vha vha tshi ṭoda thuso kha u vhala.

Ndi nga mini Khathutshelo o vha a sa tsha takalela tshikolo?

- Ngauri o vha a sa koni u vhala.
- Ngauri ḍuvha lothe o vha a tshi pfha a tshi ofha e tshikoloni ngauri o vha a sa koni u vhala sa vhañwe vhana.
- Ngauri o vha a tshi vhilaela uri a nga si kone u guda u vhala.
- Ngauri o vha a tshi vhilaela uri hu na zwiñwe zwo khakheaho khae.
- Ngauri o humbula uri Vho Rasila vha ḍo mu sema.

U vhala ha 2

Khathutshelo o humbula uri Vho Rasila vha ḍo zwi dzhia hani vha tshi pfha uri ha koni u vhala?

O humbula uri Vho Rasila vha nga singuwa.

Ni humbula uri Khathutshelo u ḍipfha hani nga ha mafhungo a tshikolo zwino?

Ndi humbula uri u ḍo pfha... ngauri...

Ni humbula uri ndi nga mini Vho Rasila vha tshi ṭoda u ṭangana na Khathutshelo tshikolo tshi tshi bva?

- Ngauri vho vha vha tshi ṭoda u mu thusa nga pfhunzo ya u engedzedza.
- Ngauri vho vha vha tshi zwi vhona uri Khathutshelo zwi a mu shonisa. Vho vha vha sa ṭodi uri vhañwe vhagudi vha zwi limuwe uri Khathutshelo (Livhuwani na Thilivhali) vha khou kondelwa nga u vhala.
- Ngauri vho vha vha tshi khou ṭoda u tou fombe na vhagudi vha no kondelwa nga u vhala.
- Vho vha vha tshi khou itela uri Khathutshelo, Livhuwani na Thilivhali vha zwi vhone uri ndi vhavhali.

TSHIṬORI TSHA 7 BIṬIRUṬI KHULUKHULU

Thero: Ri anetshela zwiṭori

Siangane ya mafhungo

- Tshiṭori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo ndi Afrika Tshipembe.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Hetshi tshiṭori tshi ḑo thusa vhagudi vhavho u takalela u vhala zwiṭori u itela u ḑiphina.

Miṇwe ya mihumbulo ine vha nga ṇea vhagudi

- Dziṇwe mbuno dzine vha nga ṭoḑa u humbula nga hadzo na / kana u kovhela vhagudi vhavho dzi katela:
- Mulimi Vho Baloyi vha shumisa vhathu vhoṭhe na zwifuwo zwa bulasini yavho uri vha mu thusiwe u tupula biṭiruṭi.
- A zwi na mulandu u humbela thuso. U shuma sa tshigwada zwi ri thusa u ita zwithu zwihulwane zwine ra nga si kone u zwi ita ri roṭhe.

Tshiṭirathedzhi tsha: U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo

- Ndi mini: Ndi u sika tshifanyiso tsha muhumbulo tsha zwine zwa khou itea kha tshiṭori.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela uri mafhungo a tshiṭori a pfhale e a vhukuma na uri a takadze.
- Zwine tsha thusa ngazwo: U pfhesesa nzulele ya vhabvumbedzwa na fhethuvhupo na u ita uri tshiṭori tshi vhe khagala zwavhuḑi.

U shumisa tshiṭirathedzhi itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Bonyani maṭo ni ri
83, 1	Mulimi Vho Baloyi vho kokodza, vha kokodza vho kokodza. Fhedzi biṭiruṭi khulukhulu ya hana u tupuwa.	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha Mulimi Vho Baloyi vha tshi khou tupula vha sa neti. Ndi vhona vho bilufhala. Vha thoma na u bva biko!
86, 1	Mulimi Vho Baloyi na Vho Rhandu na Nsovo na mmbwa vho kokodza biṭiruṭi. Vho kokodza, vho kokodza, vho kokodza, vho kokodza. Fhedzi biṭiruṭi ya hana u tupuwa!	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha mmbwa i tshi khou huvha nga u dinalea musi i tshi khou tupula i sa neti.

Mulimi Vho Baloyi vho vha vha tshi dzula bulasini yavho ya u naka Venda, na mufumakadzi wavho, Vho Rhandu. Mulimi vho vha vho takala, ngauri mavu a bulasini yavho o vha o nona, ñwaha wonoyo, mvula yo na zwavhudi. Mulimi Vho Baloyi na Vho Rhandu vho vha vho takalela khaño.

Liñwe ðuvha, musî tshifhinga tsho tea, mulimi Vho Baloyi vho tandula ngade yavho ya miroho. “Ndi tshifhinga,” ndi mulimi Vho Baloyi. “Ndi ðo kaña miroho yanga.”

Mulimi Vho Baloyi vha tupula nyala. Vha tupula maðabula. Vha tupula kherotse. Vha tupula biṭiruṭi. Musi vha tshi khou tupula biṭiruṭi, iñwe ya hana u tupuwa ya si bve. Yo vha yo hula lwo kalulaho. Yo vha yo hulesa lwo kalulesaho. Yo vha i biṭiruṭi khulukhulu heyo!

Mulimi Vho Baloyi vho kokodza, vha kokodza vho kokodza. Fhedzi biṭiruṭi khulukhulu ya hana u tupuwa.

“Ndi ṭoḁa thuso,” hu amba mulimi. Vha mbo vhidza Vho Rhandu mufumakadzi wavho.

Mulimi Vho Baloyi na Vho Rhandu vha kokodza biṭiruṭi khulu. Vho kokodza, vho kokodza, vho kokodza, vho kokodza. Fhedzi biṭiruṭi khulukhulu ya hana u tupuwa!

“Ri ṭoda thuso,” hu amba Vho Rhandu. Vha vhidza Nsovo mutukana wavho.

Mulimi Vho Baloyi, Vho Rhandu na Nsovo vha kokodza biṭiruṭi khulu. Vha kokodza, vha kokodza, vho kokodza na u kokodza. Fhedzi biṭiruṭi ya hana u tupuwa!

“Ri ṭoda thuso,” hu amba Nsovo. A mbo vhidza mmbwa yavho.

Mulimi Vho Baloyi na Vho Rhandu na Nsovo na mmbwa vho kokodza biṭiruṭi. Vho kokodza, vho kokodza, vho kokodza, vho kokodza. Fhedzi biṭiruṭi ya hana u tupuwa!

“Ri ṭoda thuso,” hu amba mmbwa. Ya vhidza tshimange.

Mulimi Vho Baloyi na Vho Rhandu na Nsovo na mmbwa na tshimange vha kokodza biṭiruṭi khulu. Vho kokodza, vho kokodza, vho kokodza, vho kokodza. Fhedzi biṭiruṭi ya hana u tupuwa.

“Ri ṭoda thuso,” hu amba tshimange. Tsha vhidza mbevha.

Mulimi Vho Baloyi na Vho Rhandu na Nsovo na
mmbwa na tshimange na mbevha vha kokodza biṭiruti
khulu.

Vho kokodza, vho kokodza, vho kokodza, vho kokodza
vho K-O-K-O-D-Z-A...

Biṭiruṭi khulukhulu ya mbo ḍi tupu!

“Ndo zwi kona!” mbevha ya ṭavha mukosi. “Ndo
tupula libiṭiruṭi lihuluhulu!”

Vhusiku honoho, muṇwe na muṇwe o vha na
vhuṭambo ha miroho. Musi vha tshi khou ḽa, ho itwa
miswaswo, ho seiwa nga ha ḽibitḽiruṭi ḽihuluhulu na
mbevha ya maanda.

U vhala ha 1

Ndi mini tshe tsha vha tsho toka midzi mavuni?

Libitiruti lihuluhulu.

Ndi nnyi o thusaho u tupula bitiruti?

Mulimi Vho Baloyi, Vho Rhandu, Nsovo, mmbwa, tshimange na mbevha.

Shumisani tshifanyiso tsha muhumbulo tsha vhabvumbedzwa vhothe kha tshitori vha tshi khou kokodza lunzhilunzhi. Ni vhona u nga ndi zwa vhukuma ndi mbevha yo kokodzaho bitiruti mavuni? Ndi nga mini zwi songo ralo?

- Ndi humbula uri ndi kubevha ngauri muṅwe na muṅwe o kokodza o kokodza fhedzi lo kona u tupuwa nge mbevha ya thusa.

KANA

- A thi humbula uri ndi kubevha ku kwothe ngauri muṅwe na muṅwe o thusa. Muṅwe na muṅwe o vha a tshi khou kokodza zwa ita uri libitiruti lihuluhulu li tupuwe.

U vhala ha 2

Ndi nga mini mulimi Vho Baloyi vho takala?

Ngauri mavu a bulasi yavho o vha o nona, ha dovha ha vha na mvula yavhudi.

Ni humbula uri vhabvumbedzwa vho dipfha hani musi vho tupula libitiruti?

Ndi humbula uri vho pfha...

Ndi nga mini zwi tshi seisa musi hu tshi shumiswa tshifanyiso tsha muhumbulo tsha kubevha ku tshi khou tupula libitiruti lihuluhulu?

- Ngauri mulimi wa maanda ho ngo li tupula.
- Ngauri vhaaluwa vhavhili vha maanda a vho ngo li tupula.
- Ngauri na musi hu mulimi Vho Baloyi, Vho Rhandu, Nsovo, mmbwa, tshimange, vho tangana a vho ngo kona u tupula. Zwino kubevha ku nga zwi kona hani ku kwothe?
- Ngauri libitiruti lihuluhulu lo hulesa u fhira mbevha.

TSHITORI TSHA 8 NDI NGA MINI LIMA DZI TSHI DZULA VHULEGELEGENI

Thero: Ri anetshela zwiitori

**Siangane ya
mafhungo**

- Tshiitori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo ndi Amerika Tshipembe.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno na tsha kale.
- Hetshi tshiitori tshi do thusa vhagudi vhavho u guda zwinzhi nga uri zwinzhi nga ha uri ngano ndi mini na u pfhesesa uri ndi ngani ri tshi anetshela ngano dza vhubvo.

**Minwe ya mihumbulo ine
vha nga nea vhagudi**

- Kha zwiinwe zwipida zwa Amerika Tshipembe, wulu ya Lima li shumiswa u ita zwiambaro zwi dudelaho, u fana na zwiambaro na dzidzhesi.
- Kha tshiitori itshi, makhulu wa Dzhinoveva vha mu anetshela nga ngano dza vhubvo - tshiitori tsha kale tsha dzi Lama.
- Ngano dza vhubvo dzi anetshelwa uri ri kone u wana thero khadzo kana u talutshedza zwithu zwi no kwama shango.

Tshithirathedzhi tsha: U monithara Kupfhesesele

- Ndi mini: Ndi u tola kupfhesesele kwanu musi ni tshi khou vhalala na u awela arali zwiinwe zwithu zwi sa pfhali.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U talukanya uri a ni pfhesesi zwithu na mbo di zwi lugisa.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Tshi ita uri ni dzulele u didzhenisa kana u dzhenelela kha mafhungo zwa khwinisa u pfhesesa nge na tsvhanyedza u tandulula u sa pfhesesana.

U shumisa tshitiirathedzhi itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
101, 1	Uḽa mulisa wa nngu a mbo sendela tsini na ḽima nthihi. “Ndi nga mini ni tshi khou ḽidzima ngaurali nahone no lilala ṽadulu?” u a vhudzisa. “Vhadzimu vha ri hu khou ḽa muḽalo muhulu wa u laṽisa vhathu vha tseḽa na u shaya vhulenda vha hangei fhasi magovhani. Ro lindela ndaela dza uri ri tsireledze vhathu vha mafunda na vhulenda vha ngeno kha balethavha,” ndi inwe ḽima i tshi fhindula.	Ndi tea u humbula nga hazwo. Ni a pfhesesa uri ḽima dzi thusisa hani? Ee, ndi ngeletshedzo nga ha miḽalo. Ndo ḽiimisela u bvela phanḽa na u vhala.

Dzhinoveva khoyu o dzula fhasi o tou bveṭe. U vhonala o katwa nga u vhona makhulu wawe vha tshi khou tanda wuḽu ya bva mutswule kana yani. “Vha zwi itisa hani makhulu?” u vhudzisa e kha ganuko.

“Vhomakhulukuku washu vha na miṁwaha ya maḽana na maḽana vha tshi khou shumisa wuḽu ya ḽima kha u ita uri ri pfhe vhududo. Makhulu wanga vho nngudisa u tanda musi ndi tshee kusidzana,” ndi makhulu wawe vha tshi fhindula, “na inwi ndi ḽo ni funḽedza hu si kale.”

“Makhulu, ndi khou humbela u anetshelwa tshiṭori tsha ḽima dza vhomakhulukuku washu,” ndi Dzhinoveva a tshi luvhelela.

“Hafhuhafhu?” makhulu wawe vha mbo sea, vha tshi mila mare.

Kalekale, ho vha na tshifhinga tshe vhomakhulukuku washu vha furaleta midzimu yavho. Vha hangwa u livhuha Inti na Mama Quila, mudzimu wa duvha na mudzimu wa nwedzi. Ndi midzimu ye ya vha disela vhusiku na masiari. Vho hangwa u livhuha Pachhamama, mme a lifhasi, we a vha nea khaṅo nnzhi vhukuma. Nga tshifhinga itshi tshivhi, vhathu vho vha vhe na tseḡa na u sa londana.

Fhethu huthihi fhedzi lifhasini lothe he vathu vha elelwa vhadzimu ndi vhulegelegeni ha thavha dza Andes. Vathu vha henefho ndi vhe vha dzula vha tshi livhuha, vha vha vathu vha mafunda na vhulenda.

Liñwe ðuvha, vhathu vha no dzula kha balethavha vha thoma u vhona Lima dzavho dzi tshi khou ita zwi songo ðowealeho. Vhudzuloni ha u fula sa nga misi, Lima dzothe dzo twa ðuvha lothe dzo lilala tadulu. Uyo musi a dzo ngo la tshithu. Na u nwa dzi sa nwi. Zwa di dzula zwo rali maduvha manzhi vhukuma.

Vhathu vha afha thodzini dza thavha vha thoma u vhilahedzwa nga mutakalo wa Lima dzavho hedzi dzi re dza thengo khulu. Vha kuvhangana uri vha ambe nga zwine vha tea u ita.

“Hu khou bvelela mini kha L_ıma dzashu?” hu vhudzisa muñwe munna o t_ıngufhala.

“Ndi na mbilahelo ya uri dzi ɔo fa nga nɔala,” ndi muñwevho a no ralo.

“Ri ɔo ambara mini zwi no dudela arali ri si na wu_ı i no bva kha L_ıma?” muñwe mukegulu u a vhudzisa nga fha_ı.

“Ri ɔo kona hani u hwala khinoa i tshi bva masimuni ri sa thusiwi nga L_ıma dzashu?” hu vhudzisa ñwana wa avha mukegulu wa mutukana.

Vhathu vha ıa mbilu vha tshi ɔivhudzisa, vho hanganea vha tshi ri L_ıma dzavho dzi ɔo vhuyeleda lini dza fana na kale.

Ho no vha kale, ha mbo takuwa mulisa wa nngu wa vhuṭali. A imisa zwanda a tshi fhumudza gogo li re hone. “Ri tea u vhudzisa Lima dzone dzing e uri dzi khou dinwa nga mini,” a ralo.

Vhathu vha re kha gogo ili vha thoma u thethenyea. Ahuna we a vha o vhuya a delwa nga muhumbulo wa thandululo yo leluwaho ngaurali.

Uḽa mulisa wa nngu a mbo sendela tsini na ḽima nthihi. “Ndi nga mini ni tshi khou ḽidzima ngaurali nahone no lilala ṽaḽulu?” u a vhudzisa.

“Vhadzimu vha ri hu khou ḽa muḽalo muhulu wa u laṽisa vhathu vha tseḽa na u shaya vhulenda vha hangei fhasi magovhani. Ro lindela ndaela dza uri ri tsireledze vhathu vha mafunda na vhulenda vha ngeno kha balethavha,” ndi iṽwe ḽima i tshi fhindula.

Nga matsheloni a li tevhelaho, uḽa mulisa wa nngu a divhadza vhathu mafhungo a no bva kha Lḽima. A kuvhanganya vhathu vhoṽthe vha afha kha balethavha a amba a ri, “hu na muḽalo muhulu une wa khou ḽa. U itela uri ri vhe vho tsireledzeaho, ri tea u ya bakoni li re vhulegelegeneni ha thavha. Ri tea u lindela ri hanengei u swika muḽalo u tshi fhira.”

Ndi fhaḽa ha vhathu vhavhuya vha ngeo kha
balethavha, na ḽima dzavho vha tshi mbo ḽi gonya
thavha vha ya vha khuda bakoni ḽi re henengei
vhulegelegeni. Vho swika nga tshifhinga. ḽi tshi tsha
nga matsheloni, ha mbo swika gabelo ḽihulu ḽe ḽa
kumba vhathu vhoṱhe vhavhi.

U swikela na ṅamusi, ḽima dzi kha ḽi elelwa
muḽalo uyu. Ndi ngazwo dzi tshi pfhana na u dzula
vhulegelegeni ha thavha.

Makhulu vha mbo gagula Dzhinoveva afho fhasi
he avha o eḡela hone vha mu isa vhulaloni hawe
mmbeteni.

U vhala ha 1

Fhethuvhupo ha tshitori itshi ndi hufhio?

Tshitori itshi tshi khou bvelela Peru kana Bolivia, hune Lima dza bva hone.

Ndi zwithu zwifhio zwiwe zwine Lima dza ita zwine zwa thusa vhathu?

- Vhathu vha wana wulu khadzo ane a ita uri vha wane vhududo.
- Dzi hwala thundu dzi no lemela.

Ndi nga mini afha tshitorini itshi vhathu vha tshi khou vhlahedzwa nga Lima dzi no khou ita zwi songo dowealeho?

- Ngauri vhathu vha funesa Lima dzavho zwino a vha todi dzi tshi welwa nga khombo.
- Ngauri Lima dzi na zwithu zwinzhi zwine dza ita afha zwitshavhani zwavho nahone vhathu vha a dzi lila.
- Ngauri vhathu vha khou vhlahedzwa nga uri vha do tshila hani hu si tshee na Lima.
- Ngauri a vha divhi uri vhududo vha do vhu wana ngafhi arali hu si tshee na Lima.
- Ngauri a vha divhi uri vha do hwalisa hani zwe vha kana zwi tshi bva masimuni arali vha si tshee na Lima.

U vhala ha 2

U ya nga holwu lungano lwa tsiko, ndi nga mini Lima dzi tshi dzula vhulegelegen?

Ngauri dzi kha di humbula zwa midalo mihulu ye kale ya da ya kumba vhathu vhothe vhavhi.

Ulu lungano lwo ni takadza? Nga zwifhio

- Ndo lu takalela / a tho ngo lu takalela ngauri...

Ndi ngani makhulu wa Genoveva vho mu vhudza tshitori itshi?

- Ngauri Genoveva o vha humbela uri vha mu anetshela tshitori itshi.
- U itela u funza Genoveva nga ha mvelele / na vhomakhulukuku wawe.
- U itela u funza Genoveva nga ha ndeme ya Lima.

THEMO YA 2

MEPE WA AFRIKA TSHIPEMBE

Łiedza ła
Limani

Kapa Devhula

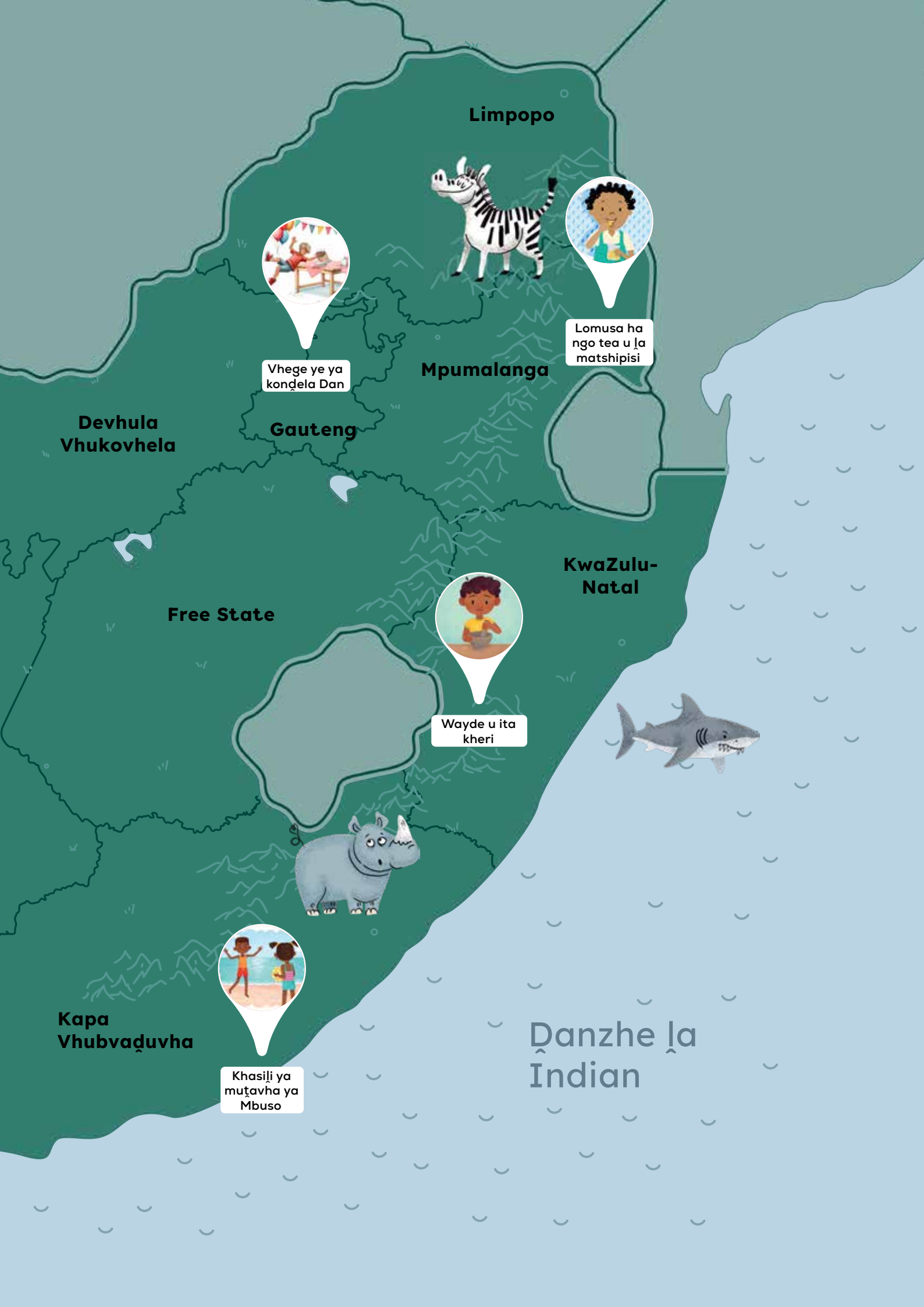
Zweli u khou
vhihahela

Kapa Vhukovhela

Danzhe ła
Atlantic

Limpopo

Lomusa ha
ngo tea u la
matshipisi

Vhege ye ya
konqela Dan

Mpumalanga

Devhula
Vhukovhela

Gauteng

KwaZulu-
Natal

Wayde u ita
kheri

Free State

Kapa
Vhubvaquvha

Khasili ya
mutavha ya
Mbuso

Danzhe la
Indian

MEPE WA LIFHASI

Amerika
Devhula

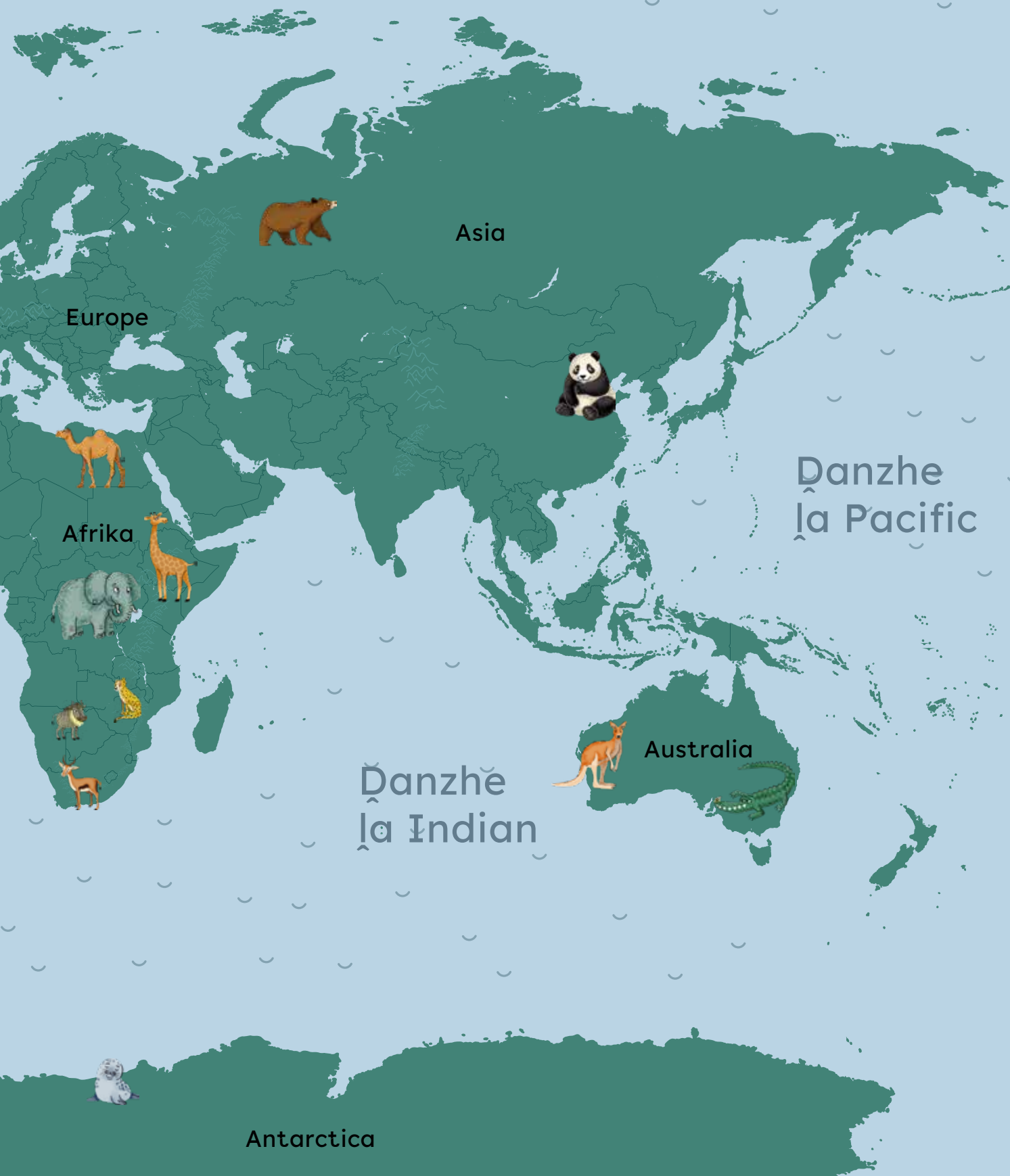
Kholomo
na Musu

Muhayelo
wa u
thoma

Danzhe
la
Atlantic

Danzhe
la Pacific

Amerika
Tshipembe

Asia

Europe

Afrika

Danzhe
la Pacific

Danzhe
la Indian

Australia

Antarctica

ZWEMORIA 2:

1. Wayde u ita kheri

113

2. Lomusa ha ngo tea u ła matshipisi

127

3. Khasili ya mutavha ya Mbuso

143

4. Kholomo na Musu

157

5. Vhege ye ya kondela Dan

169

6. Zweli u khou vhilahela

185

7. Muhayelo wa u thoma

199

8. Liedza ła Limani

209

TSHITORI TSHA 1

WAYDE U ITA

KHERI

Thero: Zwiliwa zwine ra la

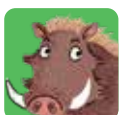
Siangane ya mafhungo

- Tshitori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo hatsho ndi Afrika Tshipembe.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Tshitori itshi tshi do thusa vhagudi vhavho u pfhesa uri Thimbwanywa dzi a kona u shandula mudifho na mbonalo musu ri tshi khou bika. Ri nga shandula kuhumbulele kwashu malaguna na zwiliwa zwine ra zwi takalela na zwine ra sa zwi takalele arali mihumbulo yashu yo tshandavhuwa.

Minwe ya mihumbulo ine vha nga nea vhagudi

- Khere ndi zwiliwa zwi no bikwa nga zwipaisi, nama ya khuhu kana miroho, kanzhi na nga matamatisi na mafhi a khokhonati.
- Matamatisi a songo bikiwaho ha difhi u fana na matamatisi o bikiwaho.
- Musi matamatisi o shelwa kha khere, a ni koni u vhona tamatisi lo dzula li lothe - a vhone a tshi vho nga muthotho.
- Tshinwe tshifhinga ri a dzhia tsheo ya uri a ri takaleli tshinwe tshithu ri sa athu vhuya ra tshi edzisa. Musi ro no tshi edzisa, ri nga shandula mihumbulo yashu - arali ri na mihumbulo yo tshandavhuwaho.

Tshitirathedzhi tsha: U vhudzisa mbudziso / U divhudzisa

- Ndi mini: U elekanya na u vhudzisa mbudziso nga ha tshitori musu ri tshi khou vhalala.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela uri ni dzule ni na dzangalelo na u wana zwinzhi nga ha tshitori musu ni tshi khou vhalala.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Ndi u ita uri ni dzule ni tshi didzhenisa kana u dzhenelela kha mafhungo na u ni thusa u pfhesesa tshitori khwine. Zwi thusa kha u bvumba zwine zwa do itea kha tshitori.

U shumisa tshitiṛathedzhi itshi kha tshitiṛi itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
123, 2	“Ngazwo ndo vha ndi sa zwi ḡivhi – ha vhoneali sa maṭamaṭisi musi e kha kheri!” o humbula nga hazwo.	Ndi a ḡivhudzisa uri zwino Wayde u kha ḡi ḡo ḡa kheri naa vhunga a tshi vho zwi ḡivha uri i na maṭamaṭisi?
125, 1	Yo vha i tshi khou ḡifha. “Ṭhamusi a thi vhengi maṭamaṭisi,” ndi Wayde o ambaho musi a tshi khou ṭusa hafhu.	Ndi a ḡivhudzisa uri Wayde u ḡo shandukisa muhumbulo wawe naa malugana na u ḡa maṭamaṭisi vhunga a tshi vho zwi ḡivha uri a hone kherini - tshiliwa tshine a tshi funesa!

Wayde u a vhenga u  a ma ama isi. “Ndi nga si  e ma ama isi!” u hana musi mme awe vha tshi tshi khou dzhia tshiko iko i tsha ma ama isi kha shelifu vha tshi dzhenisa kha  iro i ya u rengela.

“Ni a tōḁa u nthusa u ita kheri?” Mme a Wayde vha a vhudzisa musi vha tshi khou pakulula gurosari.

“Hoo! Ee! ndi a funa kheri!” Ho fhindula Wayde. Lwo vha lu lwa u thoma a tshi thusa mme awe u ita kheri.

“Tsha u thoma, ri tea u hadzinga mbeu dzoṭhe dzo omaho khathihi kha pani,” Hu ṭalutshedza mme a Wayde. “Zwipaisi ndi zwone zwine zwa ita uri kheri yashu i ḡifhe!” vhalelani magwagwa maṭanu a hedzi ṇawa,” vha ṇea Wayde ndaela.

Wayde a bvisa magwagwa maṭanu a ṇawa kha tshifaredzi a a vhea nṭha ha raga. Mme awe vha a kwasha vha a dzhenisa kha bodo i no fhisa, Na dziṇwe mbeu dza luṇwe lushaka. Munukhelelo wa u ḡifha wa ḡa u tshi bva tshiṭangani.

Mme a Wayde vho vhea mbeu yo hadzingwaho kha kutuli Wayde o shumisa kusana u kuya mbeu dzo kadzingwaho dza vha luvhuse.

Zwi tevhelaho, Mme a Wayde vha shela mapfhura kha pani ya u hadzinga. Musi mapfhura a tshi thoma u xaxara na u vhila, vha dzhenisa zwipiḽa zwa khuhu kha mapfhura.

“Ni nga gireita dzhinzha?” Vha a humbela, vha tshi khou ḽekedza girethara musi mme awe vha tshi khou tshetshela galiki na nyala.

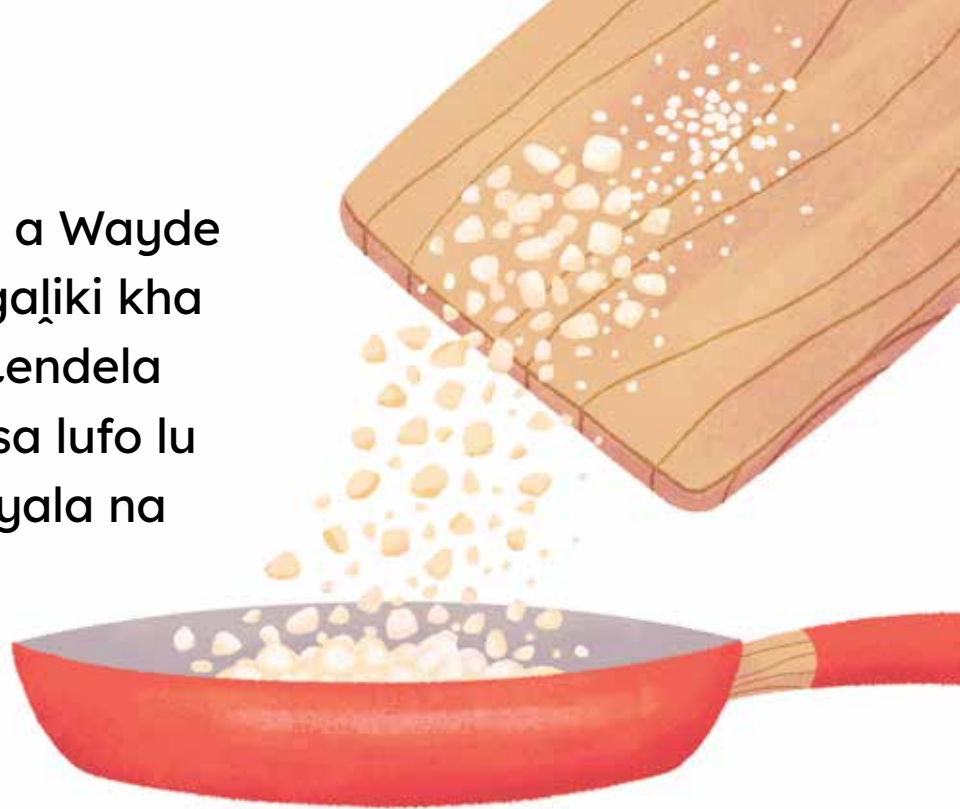

Hu si kale, khuhu ya mbo ḽi vhibva. Lukanda lwo vha lu tshi vhonele lu tshi tou zheulea na u vha buraweni. Thumbu ya Wayde ya thoma u thuthuba. Mme a Wayde vha vhea zwipiḽa zwa khuhu kha puleithi. “Mafhedziseloni,

Ri ḽo dovha ra zwivhuyedzedza kha kheri,” vha a ṽalutshedza.

Zwi tevhelaho, mme a Wayde vho shela nyala na galiki kha pani i no fhis, vho tendela Wayde a tshi shumisa lufo lu lapfhu a tshi ritha nyala na galiki khathihi.

Murahu ha zwiminetse zwi si zwi ngana, vho mbo di shela zwipaisi, dzhinzha vha shela maḡi kha pani. Tshiṭanga tshoṭhe tshoṭhe tshi khou nukhulela u fhirisa zwa u thoma. Wayde a thoma u rothisa nthe.

Mme a Wayde vha bvisa pani kha tshiṭofu vha kokotedza zwipaisi vha shela kha buḽenda. Vha ri Wayde kha puṭedze bathoni kha buḽenda u swika zwi tshi vha Bwindi ḽi denya.

Mme a Wayde vha vhuyedzedza zwiḽa zwipiḽa zwa khukhu kha pani. Vha kona u ṭanganyisa na bwindi ḽiḽa ḽi bvaho kha buḽenda. “Ndi na inwe ndala! Wayde u amba a tshi khou ṇanzwa milomo yawe. Ndo langalela u ḽa kheri ya u ḽifha!”

Zwi tevhelaho, mme a Wayde vha vula tshikotikoti tsha matamatsi.

“Izwo ndi zwa mini zwino?” Ho vhudzisa Wayde.
“Matamatsi ndi a a vhenga! Ri nga nga si shele matamatsi kha kheri!” Wayde a femela ntha.

Mme a Wayde vho thoma u sea. Vha ri “Wayde, no vha ni tshi di i funa kheri – nahone tshifhinga tshothe kheri yo vha i tshi di vha i na matamatsi.” Wayde o talela o mangala musi vha tshi khou shela matamatsi kha pani.

Mafhedziseloni, mme a Wayde vha vula tshikotikoti tsha mafhi a khokhonati. “Vha khou toda u shela na izwi?” U a vhudzisa. Wayde o shela a la mafhi a khokhonati nga vhuronwane. A talela vhu la vhutshena ha mafhi vhu tshi thivha matamatsi.

“Ngazwo ndo vha ndi sa zwi divhi – Ha vhonali sa matamatsi musi e kha kheri!” o humbula nga hazwo.

Mme a Wayde vha tiba pani vha fhungudza mulilo. Vho mu vhudza uri, “i khou tea u vhilanyana zwituku. Ndi do ni vhidza zwo no luga.”

Musi Wyde a tshi khou ita tshuñwahaya, thumbuni ha thoma u thuthuba, a tshi bvisa na nthe. “Fhedzi kheri i na maṭamaṭisi ngomu! Ndi ḡo i ḷisa hani?” A thi funi maṭamaṭisi!” ndi Wayde a tshi humbula, a tshi sumbedza u ḡaḡa.

“Wayde, idani ni thetshela kheri!” Ndi mme awe vha no vhidzelela vho mu farela tshigodelo tshawe tsha u lela. Wayde a thetshela a tshi khou nengwa. Fhedzi nga u ṭavhanya kheri i tshi tou kwama lulimi lwawe, a vula maṭo. Yo vha i tshi khou ḍifha. “Ṭhamusi a thi vhenḡi maṭamaṭisi,” ndi Wayde o ambaho musi a tshi khou ṭusa hafhu.

U vhala ha u thoma

Ndi zwiliwa zwifhio zwe Wayde a ri u zwi vhenga mathomoni a tshiṭori?

Wayde o ri u vhenga maṭamaṭisi.

Ndi lini he na shandukisa muhumbulo waṅu malugana na tshiṅwe tshithu, u tou fana na Wayde?

Ndo shandukisa muhumbulo wanga malugana na...

Wayde o shandukisa hani kha tshiṭori?

- O vha a tshi humbula uri u vhenga maṭamaṭisi fhedzi mafheleloni a vhona uri ho ngo vhifha ngauralo.
- O ri a nga si vuwe o ḽa maṭamaṭisi, fhedzi zwino o ḽa kheri i na maṭamaṭisi.
- O vha a sa khou ya u ḽa kheri, fhedzi a dzhia tsheo ya u ḽa.
- O shandukisa kuhumbulele kwawe nga ha maṭamaṭisi.

U vhala ha vhuvhili

Wayde o shandukisa muhumbulo wawe nga ha mini?

O shandukisa muhumbulo wawe nga ha u ḽa maṭamaṭisi.

Ni nga ita vhuṭumanyi? Ndi lini he na shandukisa muhumbulo waṅu nga ha tshiṅwe tshithu?

Ndo shandukisa muhumbulo wanga sa Wayde musi...

Ni humbula uri ndi nga mini mme a Wayde vho mu humbela uri a vha thuse vha tshi bika kheri?

- Ṭhamusi ndi uri vho vha vha tshi khou ṭoda u thusiwa vha tshi bika.
- Ṭhamusi vho vha vha tshi khou ṭoda uri Wayde a ḽivhe zwiṭanganyiswa zwa u ita kheri.
- Ṭhamusi ngauri Wayde u funa u ḽa kheri, zwino vha khou ṭoda uri a ḽivhe mabikele a hone.
- Ṭhamusi ngauri vho vha vha tshi khou humbula uri Wayde a nga shandukisa muhumbulo wawe nga ha maṭamaṭisi musi a tshi vho ḽivha uri a kha kheri a no i funa.
- Ṭhamusi vho humbula uri zwi do mu takadza musi a tshi ḽivha uri maṭamaṭisi ndi tshiṅwe tsha tshiṭanganywa kha zwiliwa zwi ne a zwi funesa – naho a tshi vhenga u a ḽa!

TSHITORI TSHA 2

LOMUSA HA NGO TEA

U LA MATSHIPISI

Thero: Zwiḽiwa zwine ra ḽa

Siangane ya mafhungo

- Tshiṭori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo hatsho ndi Afrika Tshipembe.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Tshiṭori itshi tshi ḽo thusa vhagudi vhavho u guda zwinzhi nga ha zwiḽwa zwi re mutakalo na zwi si na mutakalo.

Minwe ya mihumbulo ine vha nga ṽea vhagudi

- Zwiṽwe zwiḽiwa zwia ḽfha fhedzi a zwi ṽei mivhili yashu zwine ya ṽoḽa uri i aluwe yo khwaṭha.
- Sa tsumbo, matshipisi ndi magwashu o tou bikiwaho. Atou itwa uri a vhe na muḽifho. A no muṽo munzhi na mapfhura manzhi. Ha furisi tshifhinga tshilapfhu.
- Zwiṽwe zwiḽiwa, sa makumba, khovhe na ṽduhu, zwi na zwine zwa pfhi ndi phurotheini. Phurotheini ndi pfhushi no wanala kha zwiṽwe zwa zwiḽiwa nahone i thusa kha u fhaṭa misipha na u furisa tshifhinga tshilapfhu.
- Ri tea u elekanya nga zwiḽwa zwine ra ḽa ri tshi itela uri mivhili yashu i wane pfhushi ya uri i dzule yo takala nahone yo khwaṭha.

Tshiṭirathedzhi tsha: U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo

- Ndi mini: Ndi u sika tshifanyiso tsha muhumbulo tsha zwine zwa khou itea kha tshiṭori.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela uri mafhungo a tshiṭori a pfhale e a vhukuma na uri a takadze.
- Zwine tsha thusa ngazwo: U pfhesesa nzulele ya vhabvumbedzwa na fhethuvhupo na u ita uri tshiṭori tshi vhe khagala zwavhugi.

U shumisa tshitiṛathedzhi itshi kha tshitiṛi itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
130, 1	Makhadzi Vho Sophia vho vhudzisa uri, “vha khou mu fhela mini zwithu zwi si naho pfhushi?”	Ndi shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nda vhona Makhadzi Vho Sophia vha tshi vhonala vho mangala musi khotsi a Lomusa vha tshi mu fha phakhethe ya matshipisi!
132, 2	Na zwezwo, vhasidzana vhavhili vha bvaho kha Gireidi 4 vho vha vha tshi khou pfhuka vha tshi khou sea vho fara ṅingo dzavho. “Ni khou ṅukhisa zwiṅwevho,” ndi muṅwe wa vhasidzana a tshi kola. Nga u ṭavhanya Lomusa a vhuedzedza khovhe begeni.	Ndi a kona u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nda vhona Lomusa a tshi khou dzumba khovhe yawe nga u ṭavhanya! A nga vha o pfha o shona.

Lomusa u dzhena tshiṭangani, o lugela u ya tshikoloni. Khotsi awe vho vha vho dzula ṭafulani na khaladzi awe, we a vha o ḡa u dala a tshi bva Maputo. Khotsi a Lomusa vha sedza kha watshi. Vha amba vha ri, “Ndi tshifhinga tshaṇu tsha u ṭuwa!” Vha vula kha raga afho tshiṭangani vha mu ṇea phakhethe ya matshipisi a orenzhi sa tshineke tshawe.

Makhadzi Vho Sophia vho vhudzisa uri, “vha khou mu fhela mini zwithu zwi si naho pfhushi? Vha a zwi divha uri a zwi na mutakalo Luis!” Khotsi a Lomusa vho sedza khaladzi avho vho mangala.

Vho fhindula vha ri, “fhedzi a liwa nga vhana vhothe!”

“Hai Luis! Vha tea u nea Lomusa zwiliwa zwi na phurotheini! Zwi do mu thusa u kona u thetshelesa khwine kilasini. Nahone u do pfha o fura lwa tshifhinga tshilapfu!”

“Zwo luga, fhedzi a ri na zwiliwa zwo raloho!” Hu fhindula khotsi a Lomusa.

Makhadzi vha dzhia bege yavho vho mbo di bvisa
bege ya pulasitiki i na zwikovhe zwo omisiwaho
zwituku nga ngomu. “Hezwi zwi a difha nahone zwi na
mutakalo!” vha tshi khou nekedza Lomusa vha tshi
mu dzhiela matshipisi.

Nga bureiki, Lomusa a bvisa kuḽa kupakete kwa khovhe a thoma u ḽa. “Yaa! Hezwi zwi a ḽifha,” ndi musi a tshi khou humbula.

Na zwezwo, vhasidzana vhavhili vha bvaho kha Gireidi 4 vho vha vha tshi khou pfhuka vha tshi khou sea vho fara ṅingo dzavho. “Ni khou ṅukhisa zwiṅwevho,” ndi muṅwe wa vhasidzana a tshi kola. Nga u ṭavhanya Lomusa a vhuedzedza khovhe begeni.

Tshikolo tshi tshi bva, Lomusa a humisela dziḽa khovhe ṭhukhu dzo omaho kha Makhadzi Vho Sophia. “Vhaṅwe vhasidzana vha ri ndi a ṅukha ndi tshi dzi ḽa,” hu amba Lomusa. “A thi funi u dovha nda ṭuwa nadzo tshikoloni na luthihi.”

Nga matsheloni a tevhelaho, Lomusa a humbela khotsi awe uri vha mu fhe phakhethe ya matshipisi uri a tuwe nao tshikoloni. Vha vula raga ya tshitangani vha mu nekedza phakhethe.

“Vha khou mu netshela mini?” Hu mba Makhadzi Sophia. “Ndo vha vhudza uri a zwi na pfhushi Vho Luis! Vha tea u mu fha zwiliwa zwire na pfhushi!” Makhadzi Sophia vho sedza u mona na tshiṭanga. Ho vha hu na bodo kha tshiṭofu i re na makumba a no kho tou bva u vhliswa. “Makumba o vhliswaho a a difha nahone a na pfhushi!” Ho amba Makhadzi, vha tshi khou nekedza Lomusa vha dzhia matshipisi.

Nga bureiki, Lomusa a swotola kumba ɭawe a thoma u ɭila. “Yaa! heɭi ɭi a ɖifha,” a tshi khou humbula.

Fhedzi vhatukana vhavhili vha Gireidi 5 vha tshi khou fhira vha tshi khou ɖihoɖolisa. “Hezwi zwi khou ɖukhisa zwiɖwevho!” Muɖwe wa vhatukana a tshi khou kola. Nga u ɖavhanya a vhuyedzedza kumba ɭawe ɭo vhlisiwaho begeni.

Tshikolo tshi tshi bva, Lomusa a humisela makumba kha Makhadzi wawe Vho Sophia. “Vhatukana vha ri ndi a a nukha musi ndi tshi la,” hu amba Lomusa. “A thi tsha toḁa u dovha nda ya tshikoloni na makumba o vhliswaho,” ndi Lomusa a no ralo. A mbo ḁi gidimela nḁa u ya u tamba.

Minetse i si minzhi yo fhiraho, Makhadzi Vho Sophia vha vhidza Lomusa. Vho amba vha ri, “Lomusa u la zwiliwa zwa pfhushi ndi ndeme! Khovhe na makumba o vhliswaho ndi zwavhuḏi kha inwi. Zwi ḑo khwaṭhisa muvhili waṅu zwa dovha zwa ni thusa uri ni vhe na maluvhi, ni kone u tou fombe! Fhedzi, ndi a zwi ḑivha uri u koleliwa zwi a vhavha. Imani ri ni wanele zwiliwa zwi na phurotheini zwi sa ṅukhi,” hu amba Makhadzi Vho Sophia.

“Nduhu dzi nga vha hani?” ho vhudzisa Makhadzi Sophia, vha tshi khou sedza henefho dzharatani. “Vhabebi vhanu vha na zwiṭaka zwinzhi zwa nduhu hafha dzharatani. Ndi dzavhuḍi kha inwi.”

“Ahaa khezwoo!” ho amba Lomusa. “Ndi funa nduhu a dzi ṅukhi! Ndi ḍo ṭuwa na nduhu tshikoloni, khovhe na makumba ndi ḍo zwi ḽa fhana hayani. Ndo livhuwa Makhadzi!”

Duvha li tevhelaho nga bureiki, Lomusa o dzhia
nduhu dzawe begeni a thoma u la. O sedza hothe
hothe, a songo dzudzanyea. Fhedzi, a hu na muthu
o mukolelaho musi a tshi khou la nduhu dzawe dza u
difha.

U vhala ha u thoma

Makhadzi Sophia vho ri Lomusa u tea u la mini?

U tea u la phurotheini.

Makhadzi Sophia vho dzhia mini kha Lomusa?

Vho dzhia phakethe ya matshipisi.

Ndi phurotheini ifhio i no tavhiwa ha Lomusa?

Nduhu.

Ni nga vhona Lomusa nga bureiki? Ndi nga mini Lomusa a songo dovha a funa u tuwa na khovhe na makumba tshikoloni?

- Ngauri o koleliwa.
- Ngauri ha tsha toda u dzhia zwiliwa zwe a kolelwa a tshi khou la.
- Ngauri vhañwe vhagudi vho vha vha tshi ita miswaswo nga khovhe na makumba ngauri zwi a nukha.
- Ngauri o singuwa musi a tshi kolelwa.

U vhala ha vhuvhili

Ndi zwiliwa zwifhio zwiraru kha tshitori zwire na phurotheini.

Khovhe yo omaho, makumba na nduhu.

Ndi zwiliwa zwifhio zwe Lomusa a kolela musi a tshi kohu la.

Khovhe dzo omaho na makumba.

Ni humbula uri Lomusa o dipfha hani musi a tshikolelwa?

Ndi humbula uri Lomusa o pfha...

Ivhani na tshifanyiso tshanu tsha muhumbulo tsha Lomusa a tshi khou la nduhu nga bureiki! Ndi nga'ni Lomusa mafheleloni o dzhia tsheo ya u dzhia nduhu sa tshiliwa?

- Ngauri nduhu a dzi na munukho.
- Ngauri o kolelwa musi o dzhia khovhe na makumba. Ha tsha funa u dovha a dzhia zwiliwa hezwo naho zwi na pfushi.
- Ngauri vhabebi vhawe vha zwitaka zwa nduhu dzharatani.
- Ngauri u funa nduhu!
- Ngauri u thetshelesa Makhadzi wawe u ri u tea u la zwiliwa zwi re phurotheini hu si matshipisi!

TSHIṬORI TSHA 3 KHAṢIḼI YA MUṬAVHA YA MBUSO

Thero: Khonani dzashu

Siangane ya mafhungo

- Tshiṭori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo hatsho ndi Afrika Tshipembe.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Tshiṭori itshi tshi ḑo thusa vhagudi vhavho u pfhesesa uri musi zwiṇwe zwithu zwi songo tshimbila zwavhuḑi, vha nga nanga u zwi edzisa hafhu.

Tshiṭirathedzhi tsha: U humbulela

- Ndi mini: Ndi u bvumba zwithu zwine muṇwali a sa zwi bvisele khagala kana a sa zwi ṭalutshedze thwii, nga u shumisa lusevheḑi kha tshiṭori.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela u pfhesesa ṭhalutshedzo dzo dziaho na milaedza yo dzumbamaho.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Ndi uri ni kone u dzhia tsheo musi ni tshi khou vhala, na u pfhesesa tshiṭori na vhabvumbedzwa khwine.

Miṇwe ya mihumbulo ine vha nga ṇea vhagudi

- Tshiṭori itshi tshi itea bitshini.
- Bitshini ndi hune shango ḽa ṭangana hone na lwanzhe. Fhasi ha hone ndi muṭavha. Magabelo a maḑi a lwanzhe a shela a tshi dzhena na u bva nṭha ha muṭavha uyu. Vhathu vha takalela u tamba afha muṭavhani na u bambela maḑini.
- Tshithu tshine vhathu vha takalela u ita bitshini ndi u fhaṭa dzi khasiḽi dza muṭavha.
- Vhathu vha shumisa mabakete na zwipeidi kha u fhaṭa khasiḽi. Vha ita na u shumisa zwithu zwi no wanala bitshini, sa khumba na zwitanda, vha tshi nakisa kasiḽi dzavho
- Ngolo (mouthu) ndi dindi ḽi no mona na khasiḽi. Kalekale, khasiḽi dza vhukuma dzo vha dzi na dzingolo dzo ḑadzwaho maḑi u itela u thivhela maswina. Mbuso u khou edzisela mihumbulo ya kale nga u fhaṭa ngolo ya khasili yawe.

U shumisa tshitiṛathedzhi itshi kha tshitiṛi itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
148, 1	Musi vho no swika bitshini, Mbuso a thoma u gwa muṭavhani. A gadela muṭavha tshibaketeni tshawe tshiswa. U bva afho, a shumisa tshibakete kha u vhumba thawara dza khasili yawe ya muṭavha. A shumisa zwitanda kha u toma fulaga kha thawara. A shumisa khamba thukhu kha u ita mafasitere. A gwa ngolo khulu i tshi mona na khasili nga nnda hayo. U bva afho, a i dadza nga maḍi a lwanzhe.	Mbuso u vhonele e na ndivho. Ndi a kona u swikelela tsheo nga u tou humbulela uri a si khasili yawe ya u thoma heyi, ngauri u a divha zwine a tea u ita.
152, 4	A mbo di nekedza Mbuso khovhenaledzi yoneyone ya phephuḽu. “Ndo ni disela hezwi. Ndi ya u humbela pfharelo,” a amba ngauralo.	Ndi a kona u swikelela tsheo nga u tou humbulela uri uḽa musidzana wa bola ya lutombo ha ngo wisa khasili ya Mbuso nga khole, ngauei o vhuya na mpho ya u humbela pfharelo!

U bva tshee mme a Mbuso vha mu vhudza uri hu khou yiwa bitshini musi zwikolo zwi tshi vala nga holodei ya tshilimo, tshe a twela u humbula tshone ho vha u fhaṭa khasili dza muṭavha.

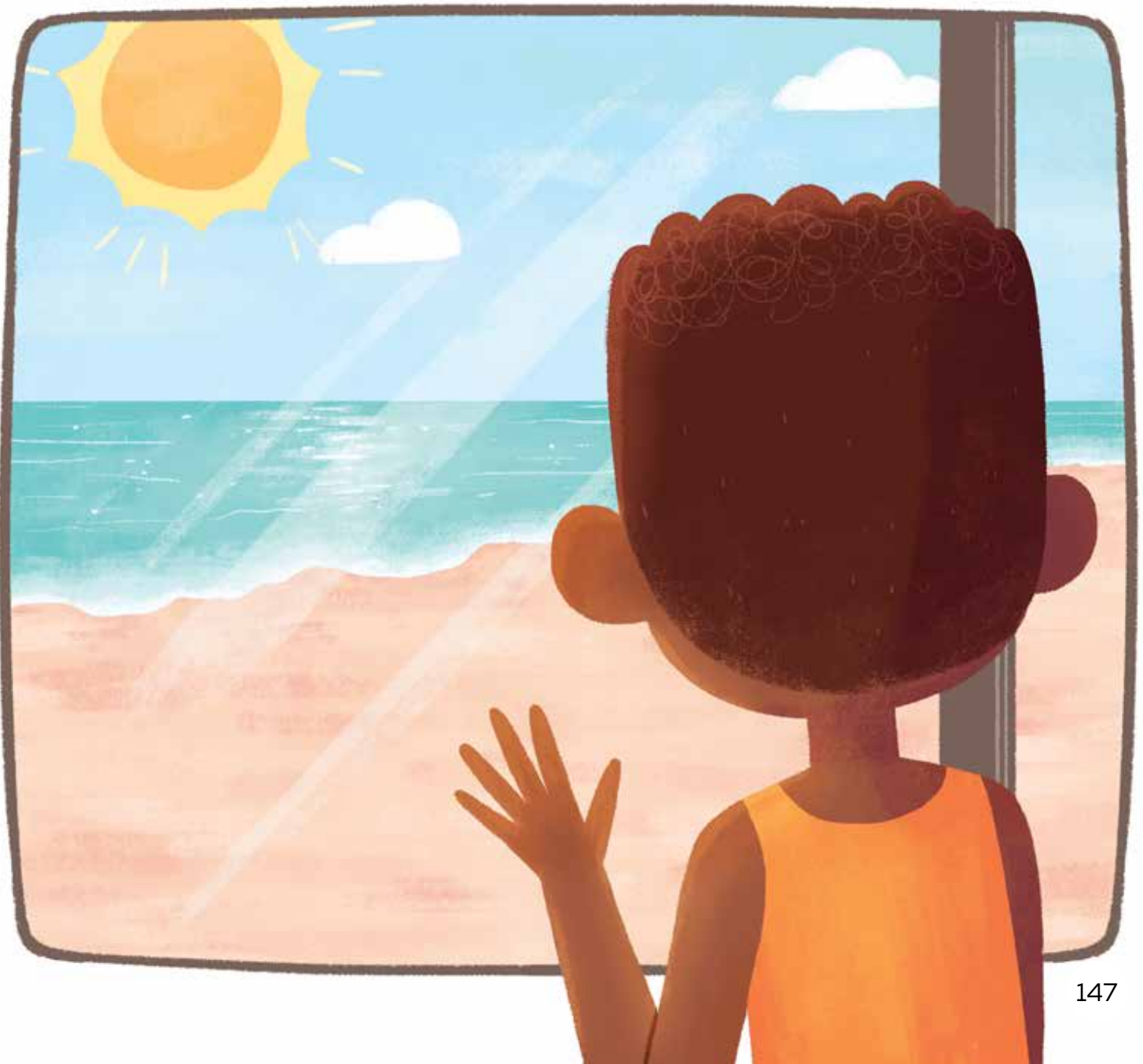
Mbuso o elekanya nga u fhaṭa khasili dza muṭavha dza u naka. O elekanya nga u fhaṭa khasili dzi re na ngolo khulu u mona nadzo, ngolo dzo ḍalaho maḍi a lwanzhe.

Ndi fhalaha Mbuso na mme awe vha tshi ya mavhengeleni renga zwothe zwi no do shumiswa bitshini. Musi vhe mudubani wa u badela, Mbuso a vhona tshipeidi na tshibakete. “Mmawe, ndi zwi dzhie?” u a humbela, “Ndi khou tou humbela!”

Li tshi tsha nga matshelo, Mbuso na mme awe
vha buba vha ya renngeni ya thekhisi. Thekhisi ya
tshimbila lwendo lwa awara nnzhi, u swikela Mbuso a
tshi vhona lwanzhe lu hafhaḽaa!

Musi vho no swika bitshini, Mbuso a thoma u gwa mutavhani. A gadela mutavha tshibaketeni tshawe tshiswa. U bva afho, a shumisa tshibakete kha u vhumba thawara dza khasili yawe ya mutavha. A shumisa zwitanda kha u toma fulaga kha thawara. A shumisa khamba thukhu kha u ita mafasitere. A gwa ngolo khulu i tshi mona na khasili nga nda hayo. U bva afho, a i dadza nga madi a lwanzhe.

Mbuso a mbo imela kulenyana o lavhelesa mishumo ya zwanda zwawe. A rembuluwa a vhidzelela mme awe. “Mma!” u a huwelela, “Kha vha de vha vhone!” U rembuluwa ha Mbuso u bva kha mme awe ho itea mazha na musiki ku nwe kusidzana ku tshi raha bola yakwo ya lutombo, bola ye kha khasili ya Mbuso mboo! Khasili ya fhalala.

Kuḽa kusidzana kwa mbo ḡi rembuluwa, kwe mapidi ku tshi shavha. Tshe Mbuso a vha o sala natsho ho vha hu thulwi ya muṭavha.

“Heḽa!” u a vhidzelela, “No tshinya khasili yanga!”
Fhedzi kuḽa kusidzana ku si vuwe kwo rembuluwa. Kwa gidima, asikuḽaa! Ku tshi tsa na bitshi.

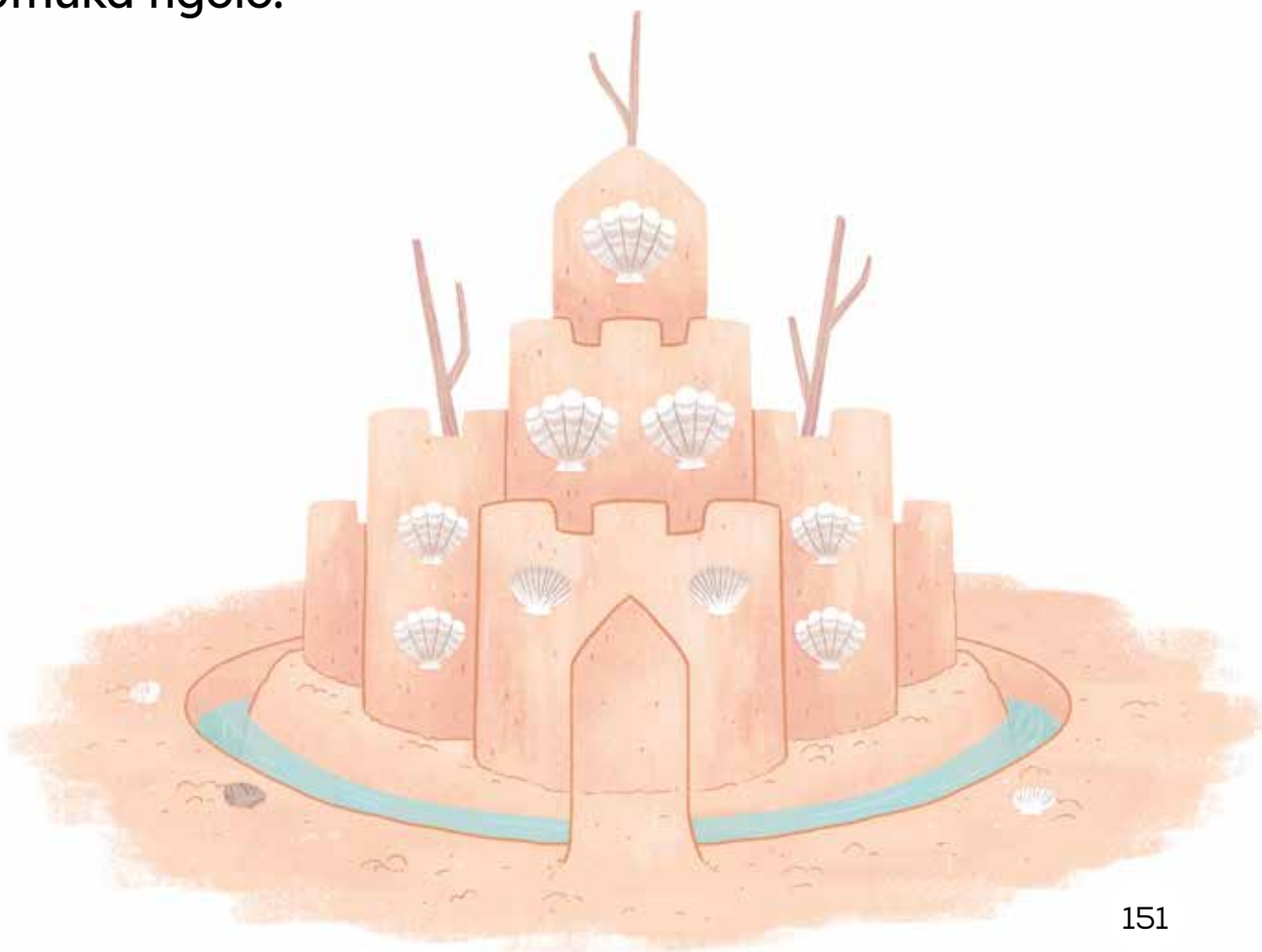

Mbuso a gidimela ha mme awe. “Houla musidzana o wisa khasili yanga yothe!” ndi Mbuso a no ralo.

“Ri do fhat'a inwe, nwananga,” hu amba mme awe. Mbuso na mme awe vha thoma u gwa mutavha. Vha shumisa tshibakete kha u fhat'a thawara.

Fulaga dza hone dza vha khulwane kha dziḽa dza khasili ya mutavha ya Mbuso ya u thoma.

Vha ya vha dobela khamba tshena khulwane dza u ita mafasitere. Vha mbo gwa ngolo khulu u mona na khasili nga nḽa. Ngolo ya hone yo vha yo tsa u fhira ya u rangani. Vha ka maḽi a lwanzhe nga tshibakete vha shela ngolo ya ḽala. Vha mbo fhat'a muratho u tshi pfhuka ngolo.

Mbuso na mme awe vha sendela murahunyana uri vha
tole zwe vha ita.

“Yoo, heyi khasili ya mutavha i fhira heila yanu ya u
thoma!” hu pfhala ipfhi la kusidzana li tshi ralo.

Mbuso a rembuluwa. Ku la kusidzana kwa bola ya
lutombo kwo vha kwo ima murahu hawe.

A mbo di nekedza Mbuso khovhenaledzi yoneyone
ya phephu. “Ndo ni disela hezwi. Ndi ya u humbela
pfharelo,” a amba ngauralo.

Mbuso a dzhia khovhēḡaledzi a i vhea kha muṭumeri wa khasili yawe. “Khezwo,” a ralo, “heyi ndi yone khasili ya muṭavha yavhudisa i sa athu vhonwa!”

Kuḡa kusidzana kwa ṇwethuwa ku tshi tendelela nga ṭhoho. “Nḡe ndi pfhi Precious,” ku ralo ku tshi ḡiḡivhadza. “Ni nga ntsumbedzavho kufhatelwe kwa khasili?” ku a humbela, ngeno ku tshi khou vhea iḡa bola fhasi muṭavhani.

“Ri tea u thoma nga u dadza tshibakete nga mutavha!” hu amba Mbuso.

Mbuso na Precious vha thoma u gwa. Precious a khafula mutavha munzhi nga tshipeidi khathihi fhedzi ha mbo bva kudambatshekwa! Zwa shusha Precious zwi hulu, fhedzi Mbuso a vhona zwi sa seisi zwone! Hu si kale, Precious na ene a thoma u seavho.

Hu si kale, idzi khonani ntswa dza thoma u vhumbuluwa mutavhani dzi tshi khou sea.

“Ndi mini tshe tsha ni takadzesa namusi?” Hu
vhudzisa mme a Mbuso vhusiku honoho.

“Khasili dza mutavha dzo takadza nangoho. Fhedzi
tsho takadzesaho ndi u thoma vhutama na Precious,”
Mbuso u ralo a tshi mwemwela. “A thi koni u lindela uri
ri vhone hafhu bitshini matshelo!”

U vhala ha u thoma

Ndi nnyi we a wisa khasili ya Mbuso?

Precious.

Ri nga humbulela hani uri Precious o disola?

Ngauri o disela Mbuso khovhenaledzi.

Ndi ngani mme a Mbuso vho mu thusa

- Ngauri khasili yawe ya u thoma yo wisiwa.
- Ngauri o vha o singuwa nga murahu ha musi khasili yawe ya mutavha i tshi wisiwa.
- Ngauri vho vha vha tshi toda u mu thusa uri a rudze mbilu.

U vhala ha vuvhili

Mbuso o vha a tshi khou todou ita mini bitshini?

O vha a tshi khou todou fhat'a khasili ya mutavha.

Ndi mini tshe tsha takadzesa Mbuso ngei bitshini?

O takadzwa nga u thoma vhutama huswa na Precious.

Ni vhona u nga ndi ngani tshe tsha takadzesa Mbuso ngei bitshini ho vha u thoma vhutama huswa na Precious?

- Ngauri zwi a takadza u thoma vhutama huswa.
- Ngauri o diphinesa nga u fhat'a khasili ya mutavha e nae u fhirisa musi e ethe kana e na mme awe.
- Ngauri o diphina nga u sea na Precious.
- Zwo vha zwavhudisa u tamba na Precious u fhirisa u fhat'a khasili ya mutavha.

TSHITŌRI TSHA 4 KHOLOMO NA MUSU

Thero: Khonani dzashu

Siangane ya mafhungo

- Tshiŭori itshi tshi vanganyaho tsha ngoho na tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo hatsho ndi Vermont, vundu li no wanala United States of America (Amerika).
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Tshiŭori itshi tshi ō thusa vhagudi vhavho u guda zwinzhi nga ha tshaka dzo fhambanaho dza vhukonani - na nga ha vhukonani hu songo ōweleaho vhukati ha kholomo na musu.

Minwe ya mihumbulo ine vha nga űea vhagudi

- Tshiŭori itshi tshi khou itea Vermont, ndi phurovintsi űhukhu i re Amerika. Vermont hu űivhelwa thavha dzaho dza u naka, sirapu ya mepuűu, na bulafhi dza mafhi.
- Kha tshitori itshi ni ō vhala nga ha kholomo, phukha ine na i űivha, na nga ha musu.
- Ni nga vha si sa athu vhuya na pfha nga ha musu! Musu dzi wanala fhedzi Amerika Devhula. Dzi yelana na tholo khulukhulu.
- Kholomo dzi anzela u dzula dzibulasini. Musu dzi anzela u dzula űakani - kule na vhathu.

Tshiűirathedzhi tsha: U humbulela

- Ndi mini: Ndi u bvumba zwithu zwine muűwali a sa zwi bvisele khagala kana a sa zwi űalutshedze thwii, nga u shumisa lusevheűi kha tshiűori.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela u pfhesesa űalutshedzo dzo dziaho na milaedza yo dzumbamaho.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Ndi uri ni kone u dzhia tsheo musi ni tshi khou vhala, na u pfhesesa tshiűori na vhabvumbedzwa khwine.

U shumisa tshitiṛathedzhi itshi kha tshitiṛi itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
160, 2	Nangoho, musu wa milenzhe milapfhulapfhu na maṅanga mahuluhulu khoyu wo ima pfhuloni yavho. “Musu u khou ṭoda mini fhano?” ndi Rabulasi Abbott vha tshi ḍivhudzisa.	Ndi a kona u swikelela tsheo nga u tou humbulela uri a zwo ngo ḍowelea u vhona musu, ngauri Rabulasi Abbott a vha athu vhuya vha u vhona.
161, 1	Vhunzhi ha kholomo dzavho dza imela kule vhukuma na hune musu wa vha hone, dzo lavhelesa nga u ṭoda u ḍivha na nga nyofho. Dzoṭhe dzo ita zwenezwi nga nṅa ha Daisy, kholomo nthihi i re na lufuno luhulu. Ya mbo ḍi tshimbila yo livha kha musu. Vha lavhelesana sa khonani dza kale. U bva afho, vha thoma u fula vhoṭhe vho vhambela. Zwa kanukisa Rambulasi Abbott nga maṅḍa.	Ndi a kona u swikelela tsheo nga u tou humbulela uri a zwo ngo ḍowelea uri kholomo na musu buka ḽa maṅanga zwi thome vhukonani, ngauri vhunzhi ha kholomo ho imela kule na ngauri Rabulasi Abbott vho vha vho mangala nga maṅḍa!

Muñwe musi nga matsheloni a khuli, Rabulasi Vho Abbott vha reila vha tshi gonya kha lubada lwavho. Vho lavhelesa nnda hune kholomo dzavho dza khou fula mafuloni o tbedzwaho nga gambogo. Khathihi fhedzi vha mbo ima nge vha vhona zwithu zwi songo dowealeaho...

“Nga vhanna...! Ndi musu a no nga a mutshevho?” vha ralo vha tshi ambela nṱha, naho vho vha vhe vhoṱhe. A vha athu vhuya vha vhona musu a no nga maṱari a mutshevho bulasini yavho, ho vha hu sa vhonadzi nga khuli lwe vha si vhe na vhuṱanzi. Vha mbo tsa moḍoroni vha ya luhurani lwa ḍaraṱa.

Nangoho, musu wa milenzhe milapfhulapfhu na maṱanga mahuluhulu khoyu wo ima pfhuloni yavho. “Musu u khou ṱoḍa mini fhano?” ndi Rabulasi Abbott vha tshi ḍivhudzisa.

Vhunzhi ha kholomo dzavho dza imela kule vhukuma na hune musu wa vha hone, dzo lavhelesa nga u tᵊᵊᵊᵊᵊᵊ u ᵊᵊᵊᵊᵊᵊ na nga nyofho. Dzoᵊᵊᵊᵊ dzo ita zwenezwi nga nᵊᵊᵊᵊ ha Daisy, kholomo nthihi i re na lufuno luhulu. Ya mbo ᵊᵊᵊᵊ tshimbila yo livha kha musu. Vha lavhelesana sa khonani dza kale. U bva afho, vha thoma u fula vhoᵊᵊᵊᵊ vho vhambela. Zwa kanukisa Rambulasi Abbott nga maanᵊᵊᵊᵊ.

Rabulasi Vho Abbott vha humela goloini vha livha
muḡini wavho. Vho ri u dzhena nḡuni, vha vhea
tshidulo tshavho tshi no tekuwa phanda ha fasiṭere.
Vha mbo endela u tekuwa tshiduloni ngeno vho ṭalela
musu na kholomo zwi tshi khou fula zwoṭhe, ḡuvha ḡa
vhuya ḡa sunguvhela.

Musi kholomo dzi tshi orowa dzi tshi dzhena dangani, musu la sala lo ima nnda lo talela, li vhonala li sa pfhesesi na u toda u divha. Musu la mbo di di edelela henefho nnda ha danga. Daisy ya da ya edela vho nga henefho tsini nalo. Hu si kale Daisy na musu vha mbo farwa nga khofhe! Rabulasi Vho Abbott a vho ngo tenda zwine matso avho a khou vhona.

Musi Rabulasi Vho Abbott vha tshi karuwa henefha tshiduloni tshavho tshi no tekuwa, vha talela vho farwa nga ganuko nge vha vhona Musu na Daisy vha tshi khou tshimbila na luhura vhe vhavhili. Rabulasi Vho Abbott vha nwethuwa musu vha tshi elekanya uri avha vhavhili vha nga vha vha tshi khou haseledza nga zwifhio.

Rabulasi Vho Abbott vha mbo namela kha terepere lavho vha thoma u shuma mishumo yavho ya matsheloni ya nga misi. Tsha u thoma, vho ya vha hama kholomo dangani. Vha tshi fhedza, vha ya u nea khuhu zwiliwa. Fhedzi musi vhe ndilani ya vhuya u engedza furu, vha vhona Musu na Daisy vhe ngei fhasi tsini na bada khulwane.

Musi vha tshi khou sendela nga teretere, vha vhona hu na goloi minzhiminzhi dzo imaho tsini na luhura. Ho vha ho no vha na tshikhuvhugu tsha vathu vha no khou talela Daisy na Musu, vha songo takala zwone. A zwo ngo dzhia tshifhinga tshingafhani hu songo swika vene ya vhahashi vha mafhungo uri vha fode khonani idzi mbili dzi songo dowealeho. Rabulasi Vho Abbott a vho ngo tenda zwi ne maṱo avho a khou vhona.

“Ndi u bva lini avha vhavhili vhe dzikhonani?” ndi muṱwe wa vhavhigi a tshi vhidzelela Rabulasi Vho Abbott a tshi ṱodou divha.

Madekwana a wonoyo musi, Rabulasi Vho Abbott vho dzula phanda ha thelevishini vhe kha tshila tshidulo tshavho tshi no tekuwa. Ho vha hu tshi khou hashiwa mafhungo a bulasini yavho. Daisy na Musu vho vha vhe vhone vhahali! Rabulasi Vho Abbott vha si tende zwine maṭo avho a khou vhona.

Vho vha na fulufhelo la uri Musu na Daisy vha do vha khonani dza tshoṭhe.

U vhala ha u thoma

Ndi vhonny vhe vha vha dzikhonani tshitorini itshi?

Kholomo Daisy na musu vho vha dzikhonani.

Ndi mini tshe Kholomo Daisy na musu vha ita vhothe?

- Vho fula vhothe.
- Vho edela fhethu huthihi.
- Vho tshimbila na luhura vhothe.

Ndi nga mini Rabulasi Vho Abbott vho balelwa u tenda zwe vha vha vha tshi khou vhona nga maoto avho?

- Ngauri vho vha vha sa athu vhuya vha zwi vhona bulasini yavho.
- Ngauri vho vha vha sa athu vhuya vha pfha hu tshi pfhi Buka la mananga a no nga matari a mutshevho na kholomo zwi nga ita vhukonani.
- Ngauri vho vha vho mangala uri kholomo Daisy na Musu zwo vha zwo edela fhethu huthihi.
- Ngauri vhathu vhanzhi vho ima vha lavhelesa kholomo ya Daisy na Musu.
- Ngauri bulasi yavho yo vha i tshi khou ambiwa kha khasho ya mafhungo.

U vhala ha vhuvhili

Musu a si phukha i no wanala Afrika Tshipembe. Ndi phukha ifhio ya Afrika Tshipembe ine ya nga ita vhukonani vhu songo dowealeho na kholomo?

Ndi vhona u nga... ndi yone ine ya nga ita vhukonani vhu songo dowealeho na kholomo.

Ni nga humbulela hani uri a zwo ngo dowelea musi kholomo i na vhukonani na Musu?

Ndi a kona u humbulela ngauri...

- Rabulasi Vho Abbott vho balelwa u tenda zwine vha khou vhona nga maoto avho.
- Rabulasi Vho Abbott vho dzula vho talela matsheloni na vhusiku.
- Vhathu vho tshikhuvhugu uri vha vhone khonani dzi songo dowealeho.
- Vhukonani ha kholomo na musu dzo vha dzi mafhungoni.

Ndi nga mini kholomo Daisy na Musu dzo vha dzi mafhungoni?

- Ngauri vhathu vho vha vho mangadzwa nga u vhona kholomo na musu zwi dzikhonani.
- Ngauri a zwo ngo dowelea uri kholomo na musu zwi vhe khonani.
- Ngauri vhathu vhanzhivhanzhi vho vha vha tshi khou takadzwa nga vhukonani uvhu vhu songo dowealeho.

TSHITŌRI TSHA 5 VHEGE YE YA KONDELA DAN

Thero: Ri na zwipfhi

Siangane ya mafhungo

- Tshiŋtori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo hatsho ndi Afrika Tshipembe.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Tshiŋtori itshi tshi ɔo thusa vhagudi vhavho u pfhesesa uri muthu muŋwe na muŋwe u a khakha, na uri dziŋwe vhege ri pfhala dzi tshi konɔa u fhira dziŋwe.

Tshiŋtirathedzhi tsha: U ɔumanya

- Ndi mini: Ndi u elekanya nga ha ndila ine tshiŋtori tsha ɔumanya ngayo na vhutshilo haŋu, dziŋwe bugu, kana zwi re shangoni.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela u pfhesesa tshiŋtori khwine nga u tshi ɔumanya na zwithu zwine na vha zwi ɔuvha.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Zwi ita uri tshiŋtori tshi pfhesesee na uri zwi leluwe u tshi humbula.

Minwe ya mihumbulo ine vha nga ŋea vhagudi

- Tshiŋtori itshi tsho itelwa u seisa. Tsho itelwa u ri ŋea mulaedza u re na ndeme fhedzi u tshi seisa.
- Kha vha humbudze vhagudi uri vha ɔe tshikoloni vhukati ha vhege (Musumbuluwo, ɔavhuvhili, ɔavhuraru, ɔavhuŋa, ɔavhuɔanu) A huna tshikolo nga mafhelo a vhege (wikende) nga (Mugivhela na Swondaha)
- Kha ɔuvha ɔiŋwe na ɔiŋwe ɔa vhege, ri tevhela rothini.
- Sa tsumbo, ri a vuwa, ra ambara, ra paka mikhwama ya tshikolo, ra ɔa tshikoloni nga tshifhinga. Arali ra nga hangwa tshiŋwe tshithu, zwi nga ri vhangela thaidzo.
- U ɔidzudzanya zwi ɔoɔa ndowendowe. A zwi anzeli u leluwa.
- Tshiŋtori itshi tshi na phetheni - hu na tshithu tshithihi tshi no bvelela lunzhilunzhi kha Da! ɔuvha ɔiŋwe na ɔiŋwe u a lingedza u lugisa vhukhakhu he a ita ha mulovha, fhedzi tshiŋwe tshithu tshiswa tshi a khakhea.

U shumisa tshithathedzhi itshi kha tshitori itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
172, 1	Fhedzi Dan wa vhathu o vha o sia bege bisini! Musi a tshi dzeha kilasini, o vha o fara bola fhedzi ya sokha.	Ndi a kona u tumanya! Zwo vhuya zwa itea vhege dzi sigathi dzo fhiraho, ndo hangwa mukhwama wanga hayani! Ndo dipfha sa tsilu uri zwithu zwothe zwine nda zwi shumisa ndo zwi siya hayani.
174, 1	Nga Lavhuraru, Dan o vuwa nga tshifhinga. “A tho ngo tea u hangwa mukhwama wanga namusi,” u a elekanya, a tshi khou ya u namela bisi. O tshimbila lwendo lwothe a farelela mukhwama wawe. A tshimbila a tshimbila. Fhedzi Dan o namela bisi i si yone! Bisi ya mu isa tshikoloni tshi si tshone.	Ndi a kona u zwi tumanya! Ndo vhuya nda farwa nga khofhe ndo namela tshidimela. Musi ndi tshi phaphama, ndo vha ndo fhira hune nda tea u tsa hone. Ndo tsa fhethu hu si hone! Ndo pfha ndo sinyuwa nga maanda uri ndo tsa fhethu hu si hone!

Dan ha ngo vha na vhege yavhudi nandi! O lenga u vuwa nga Musumbuluwo. Bisi yo mbo ɔi mu sia zwa ita uri a swike tshikoloni o lenga.

“Ndi nga mini no lenga, Dan?” ndi mugudisi wawe vha tshi mu vhudzisa.

Nga Lavhuvhili, Dan o mbo di tou buu nga matsheloni a tshi shavha u dovha a lenga na uri bisi i songo mu sia. Fhedzi Dan wa vhathu o vha o sia bege bisini! Musi a tshi dzhena kilasini, o vha o fara bola fhedzi ya sokha.

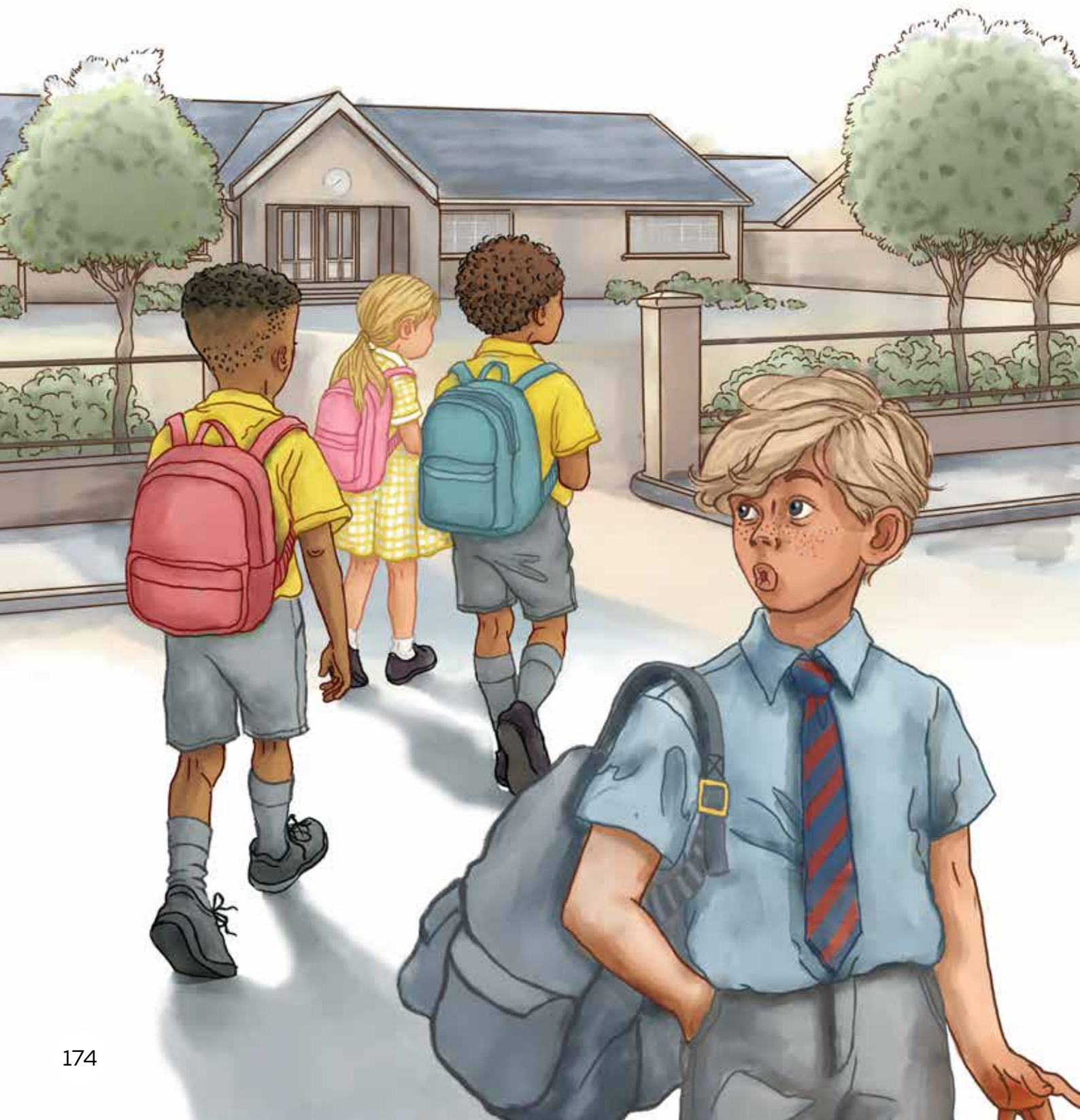

“Mukhwama wa bugu u gai Dan?” ndi mugudisi vha tshi vhudzisa.

Nga Lavhuraru, Dan o vuwa nga tshifhinga.

“A tho ngo tea u hangwa mukhwama wanga namusi,” u a elekanya, a tshi khou ya u namela bisi. O tshimbila lwendo lwothe a farelela mukhwama wawe. A tshimbila a tshimbila. Fhedzi Dan o namela bisi i si yone! Bisi ya mu isa tshikoloni tshi si tshone.

“Dan u gai namusi?” ndi mugudisi vha tshi vhudzisa.

Nga Lavhuṇa, Dan o tṛḁa yunifomo yawe a sa i wane.

“Nga Lavhuṇa ri tea u bambela,” ṇḁi Dan a tshi khou humbula.

O mbo ḁi ya tshikoloni nga zwiambaro zwa u bambela.

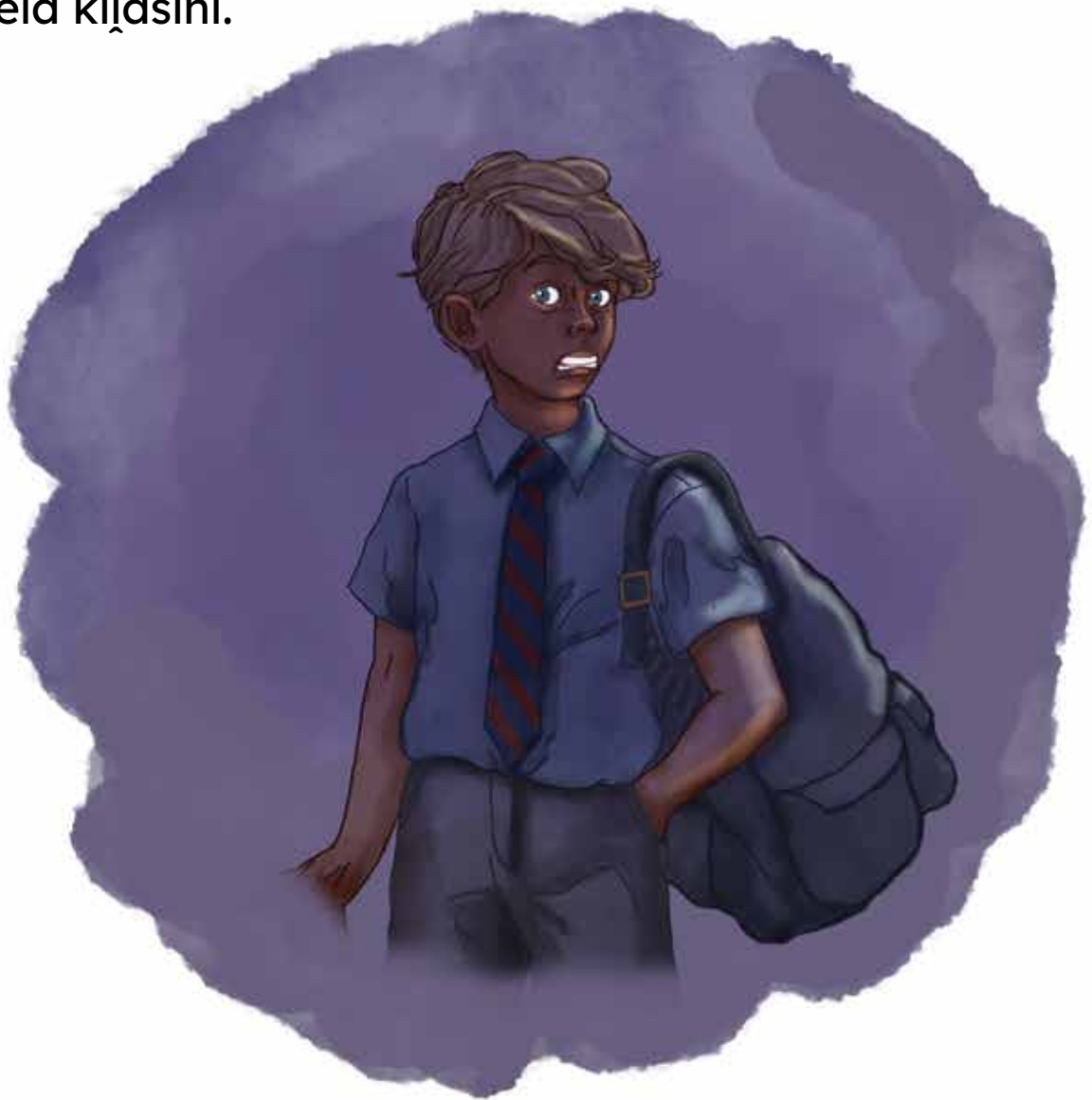

“Yunifomo yaṅu i gai, Dan?” ndi mugudisi vha tshi
vhudzisa.

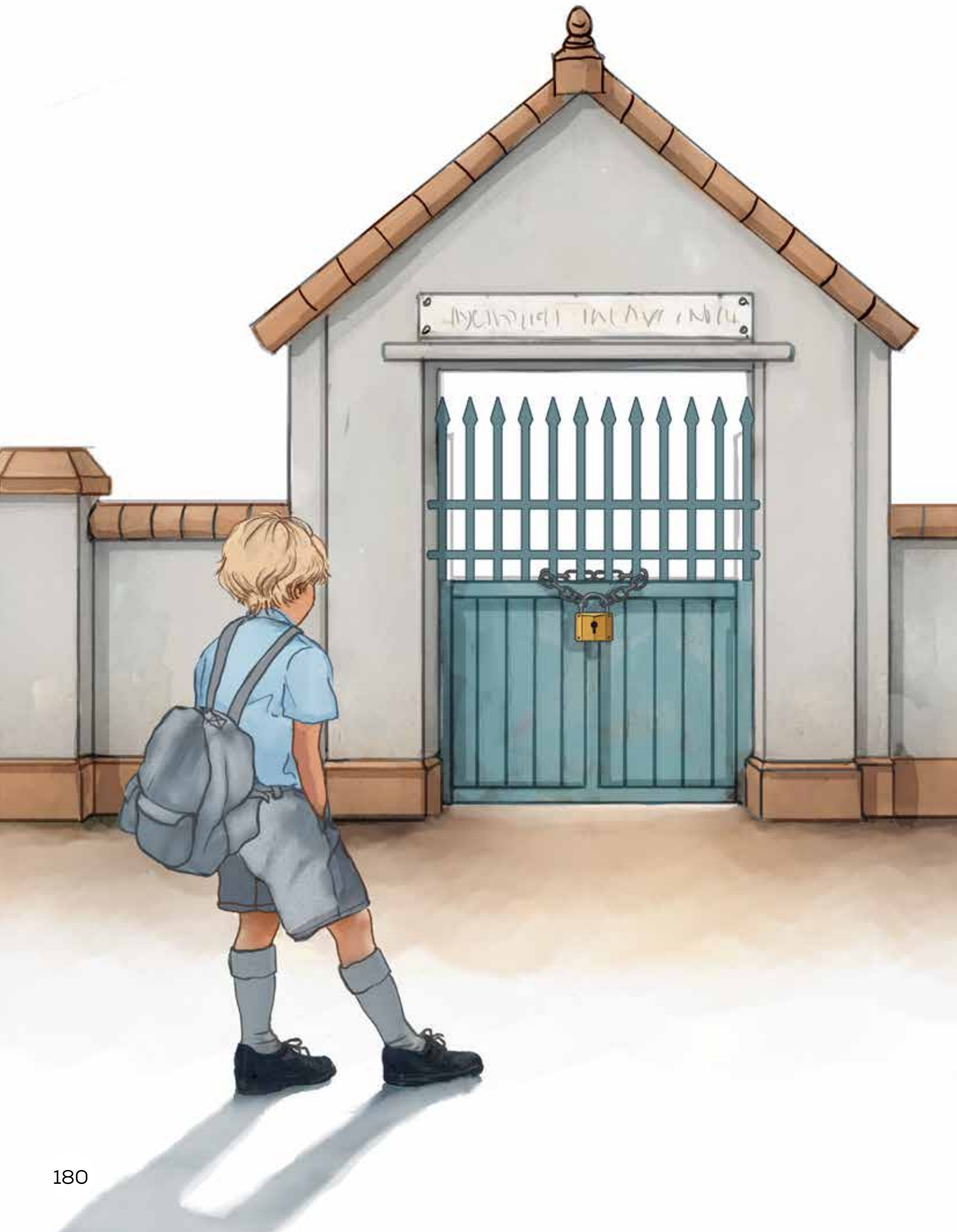
Nga Lavhutānu, Dan a vuwa nga matshelonitsheloni. O vha o ambara Yunifomo yawe, o fara mukhwama wa bugu nahone a namela bisi i no mu isa tshikoloni tshawe. O swika tshikoloni hu tshee luswiswi.

“Ndo fhedza ndo ita zwo teaho!” ndi Dan a tshi khou humbula. Fhedzi Dan o vha o neta, o mbo diedela kilasini.

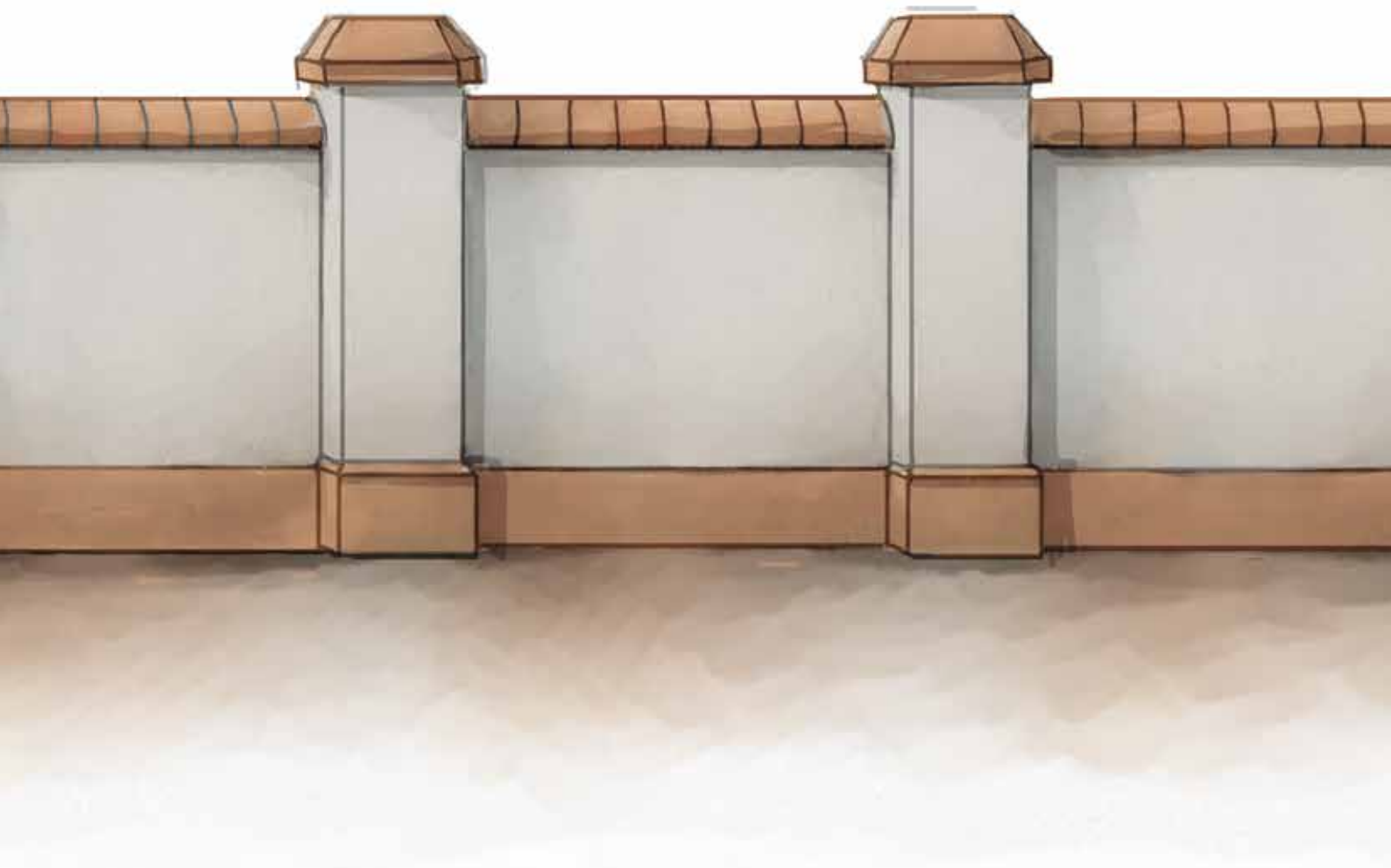

“Ndi nga mini no eḡela, Dan?” ndi mugudisi vha tshi
vhudzisa.

Nga Mugivhela, Dan o ya tshikoloni nga tshifhinga tshone tsha vhukuma, o vha o ambara yunifomo, o fara na mukhwama wa bugu dzawe.

“Namusi ndo zwi kona wee!” ndi Dan a tshi humbula.
“A thi nga edeli na luthihi!” Fhedzi-ha, a tshi swika tshikoloni o wana mage the o honiwa.

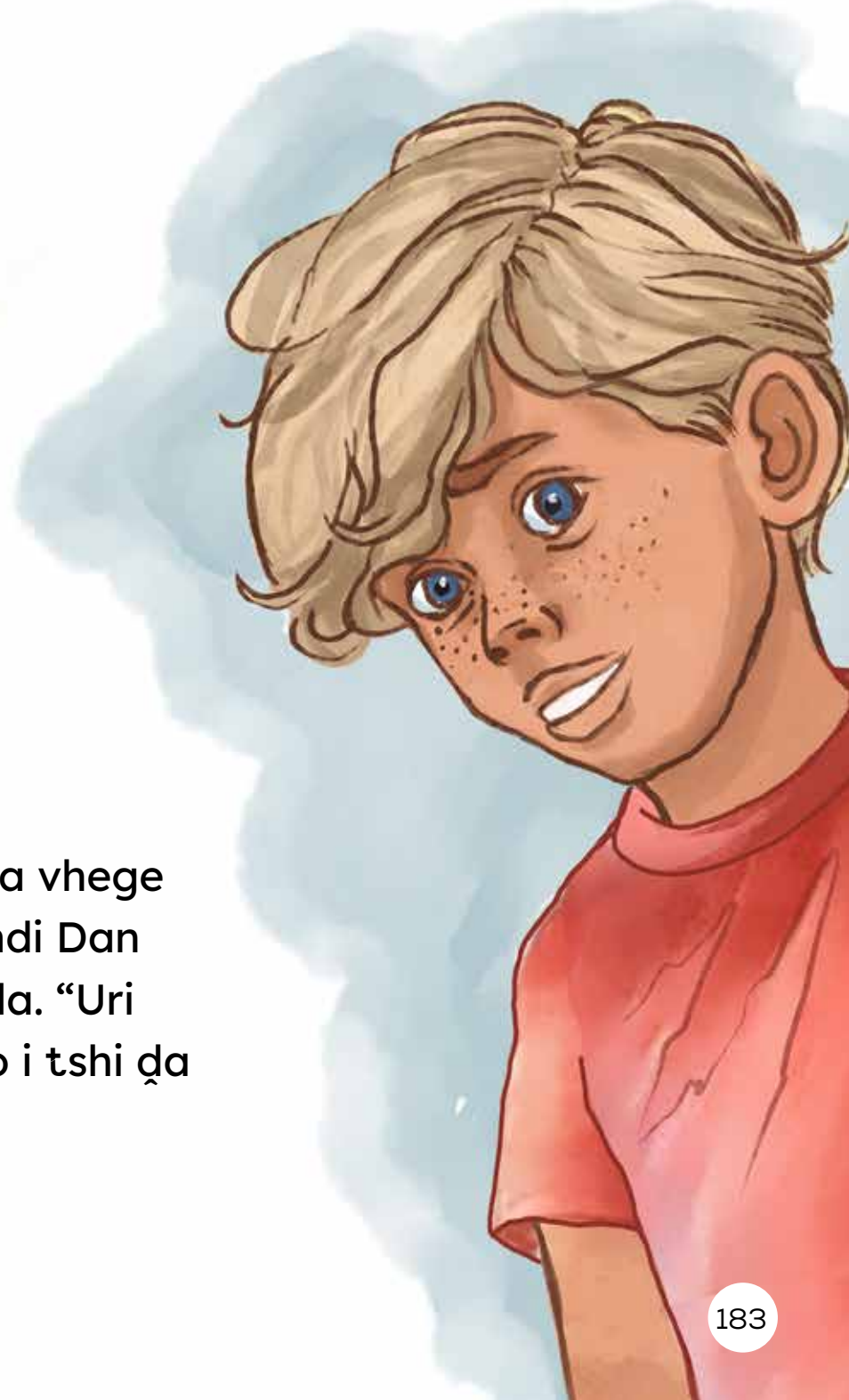

“Yowee! Ndi tou vha tshidahela!” ahuna tshikolo nga Mugivhela.

Nga Swondaha, Dan ndi u mbo ɗi ya
vhuṭamboni ha ɗuvha la mabebo a
muzwala wawe. Hoyu muthu o vha o
takalesa, o mbo ɗi ɗipiringedza a wela nṭha
ha khekhe.

“Yowee! Ndo vha na vhege
i si yavhuḍi wee!” ndi Dan
a tshi khou humbula. “Uri
ngavhe i tevhelaho i tshi ɗa
na zwa khwine.”

U vhala ha u thoma

Ndi mini zwo itaho uri Dan a si vhe na vhege yavhuḍi?

- O siwa nga bisi a swika tshikoloni o lenga.
- O hangwa mukhwama wa bugu hayani.
- O ya tshikoloni tshi si tshawe.
- Mugudisi vho vha vho mu singutshela.
- Nz.

Ndi ḍuvha lifhio le Dan a wela nṱha ha khekhe?

Dan o wela nṱha ha khekhe nga Swondaha, vhuṱamboni ha ḍuvha la mabebo a muzwala wawe.

Ndi nga mini Dan o ya tshikoloni nga Mugivhela?

- Ḍuvha linwe na linwe ho vha hu tshi khou bvelela zwithu zwi si zwavhuḍi kha Dan.
- Dan o vha a tshi khou ṱoḍa u vha na ḍuvha lavhuḍi.
- Dan o vha a khou ṱoḍa u khakhulula vhukhakhi hawe.
- Dan o vha o ḍiimisela u vha na ḍuvha lavhuḍi lwe a hangwa uri nga Mugivhela ahuna tshikolo.

U vhala ha vhuvhili

Dan O ya ngafhi nga Mugivhela?

O ya tshikoloni!

Ni a kona u zwi ṱumanya: Ndi lini he na pfha zwi no fana na zwe Dan a pfha?

Ndo pfha zwi no fana na zwe Dan a pfha musi...

Ndi nga mini vhege ya Dan yo vha i tshi khou konḍa ngaaurali?

- Ahuna we a vha a tshi khou vhona uri Dan u khou lingedza nga nḍila dzoṱhe u ita zwo teaho.
- Naho o vha a tshi khou lingedza u khakhulula vhukhakhi hawe. O vha a tshi khou khakha a tshi ya phanḍa.
- O pfha o shona.
- O ḍivhona e tsilu.
- O vha a tshi khou dinalea.

TSHITŌRI TSHA 6 ZWELI U KHOU VHILAHELA

Thero: Ri na zwipfhi

Siangane ya mafhungo

- Tshiŋori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo hatsho ndi Afrika Tshipembe.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Tshiŋori itshi tshi ɔo thusa vhagudi vhavho u pfhesesa uri zwiito zwa lufuno lu no bva mbiluni na vhulenda zwi na ndeme kha vhathu u fhira mpho dzi ɔuraho.

Minwe ya mihumbulo ine vha nga nea vhagudi

- Tshiŋwe tshifhinga, ri a vhlahedzwa nga zwithu hu si na tshiitisi.
- Nga maɔuvha a mabebo, ri anzela u fha vhathu zwifhiwa ri tshi vha sumbedza lufuno na u vha takalela.
- Tshiŋwe tshifhinga ri humbula uri tshifhiwa tshihulwane tshi no ɔura ndi tshone tshifhiwa tshavhuɔisa. Fhedzi tshiŋwe tshifhinga zwifhiwa zwonezwone ndi zwine roa tou ita riŋe vhaŋe.
- Tshiŋwe tshifhinga vhathu vha a lila musi vha tshi pfha vho takala.
- U sumbedza lufuno na u vhavhalela a zwi ɔoɔi tshelede - u tou lingedza fhedzi hu amba zwnzhi.

Tshiŋirathedzhi tsha: U ɔumanya

- Ndi mini: Ndi u elekanya nga ha nɔila ine tshiŋori tsha ɔumana ngayo na vhutshilo haŋu, dziŋwe bugu, kana zwi re shangoni.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela u pfhesesa tshiŋori khwine nga u tshi ɔumanya na zwithu zwine na vha zwi ɔivha.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Zwi ita uri tshiŋori tshi pfhesesee na uri zwi leluwe u tshi humbula.

U shumisa tshitiṛathedzhi itshi kha tshitiṛi itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
190, 1	Zweli a eḡela mmbeteni a tshi khou vhilahela. “Ndi ḡo rengela mini mme anga nga ḡuvha ḡavho ḡa mabebo?”	Ndi a kona u zwi ṭumanya! Musi ndi tshi vhilahela, ndi anzela u balelwa u eḡela, u fana na Zweli!
191, 1	Zweli o ṭavhanya u vuwa. A ita khaphu mbili dza tie - nthihi ndi yawe inwe ndi ya mme awe.	Ndi a kona u zwi ṭumanya! Arali ndi tshi tama u itela muṇwe muthu ane nda mu funa tshithu tshi songo ḡowelehaho, ndi takalela u vha bikela zwiḡiwa. A si tshifhiwa, fhedzi ndi tshithu tshine tsha sumbedza uri ndi a mu takalela.

Zweli o vuwa a tshi khou pfha a na dora. Nwedzi
wo vha wo tou mboo! U tshi vhonala nḽa ha
fasiṭere ḽawe.

O mbo di bva mmbeteni a di onyolosa. Musi a tshi khou tshimbila a tshi yela khishini tshitangani, ipfhi la mme awe lo mbo di kokodza muhumbulo wawe.

“A thi tendi uri ndi duvha langa la mabebo matshelo. Tshifhinga tshi khou gidima nga maanda. Ndi zwavhu di hezwo! Ndi a fulufhela li difana na manwe maduvha,” vha ralo.

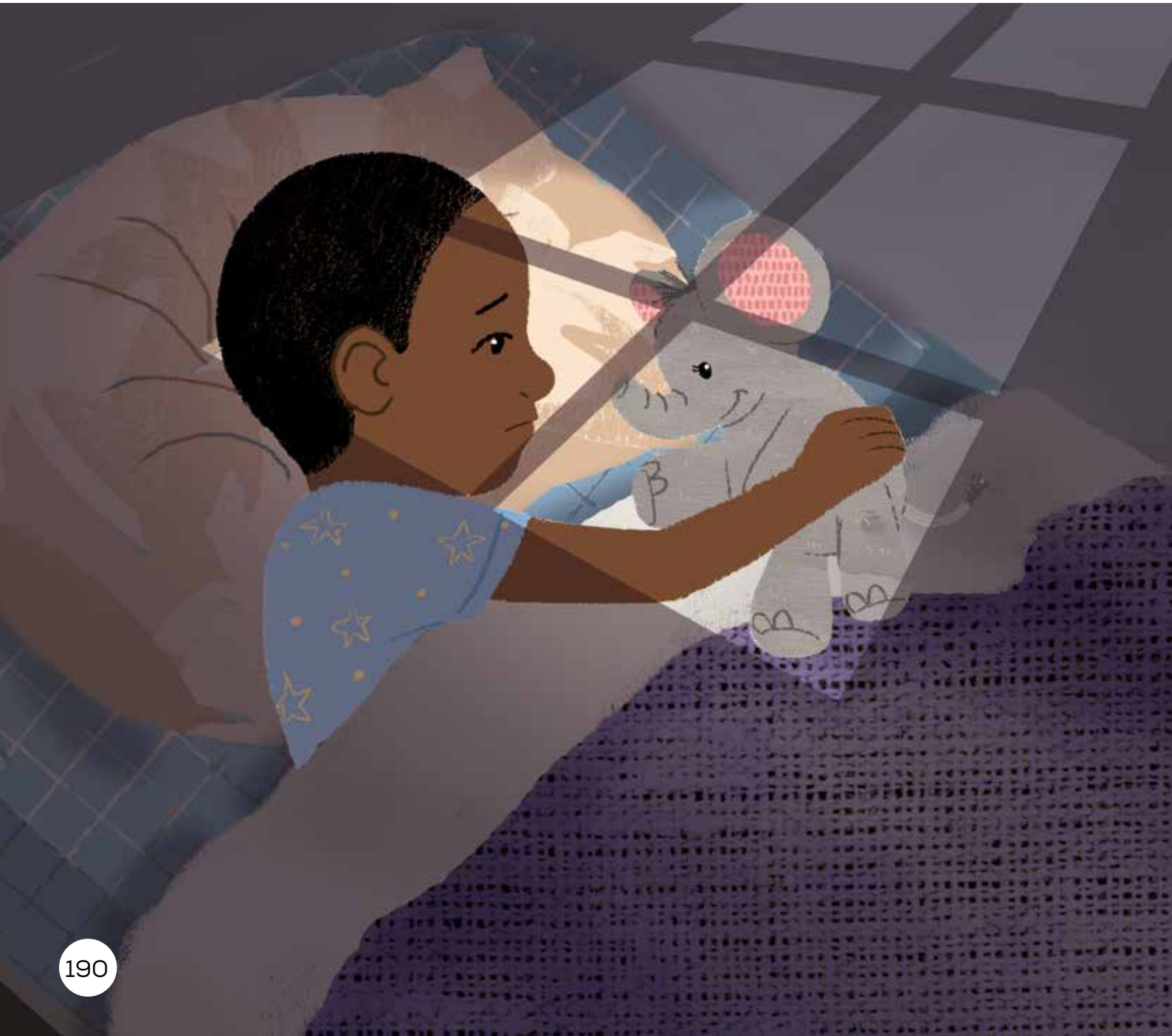
“Hai hai!” Zweni a humbula. “Matshelo ndi duvha la mabebo la mme anga nahone a hu na tshithu tsho khetheaho tshine nda nga vha fha tshone!”

O hangwa tshothe nga ha ngilasi yawe ya madi.

Zweli a edela mmbeteni a tshi khou vhilahela.
“Ndi do rengela mini mme anga nga duvha lavho
la mabebo?”

Mme awe vho vha vha tshi dzulela u mu wanela
zwithu zwo khetheaho nga duvha lawe la
mabebo. O vha a tshi khou toda u vha itela zwi
fanaho na zwine vha mu itela, fhedzi o vha a si na
tshelede.

Zweli o ṭavhanya u vuwa. A ita khaphu mbili dza tie - nthihi ndi yawe inwe ndi ya mme awe.

Mme awe vha dzhena khishini. “Duvha lavhuḏi la mabebo!” o ralo. A vha nea khaphu ya tie.

Mme awe vho vhone vho mangala, vha fhedza vha mwemwela.

Duvha lothe tshikoloni, Zweli o vha a tshi dzulela u vhilaela. “Ndi do nea mini mme anga nga ili duvha lavho la mabebo?”

Nga tshifhinga tsha u awela, o bvisa bammbiri li si na tshithu a itela mme awe khadi.

Nga ngomu o vha o nwala uri: Duvha lavhudi la Mabebo, Mmawe. Vha mme wa khwine. Ndi khou humbela pfharelo a thi na tshifhiwa tsho khetheaho tsha u vha nea. Ndi tama arali ndo vha ndi tshi nga vha wanela tshifhiwa tshihuluhulu. Ndi a vha funa. Nga lufuno luhulu, Zweli.

Zweli a tshimbila a tshi ya hayani, u kha di humbula nga mafhungo aya. “Ndi nga newa mini mme anga nga duvha lavho la mabebo?” O pfha o tungufhala ngauri o vha a si na tshifhiwa tshihulwane, tsho khetheaho.

Musi mme awe vha tshi vhuya hayani, a vha fha khadi yavho. Musi vha tshi khou i vhala, maṭo avho a ḑala miṭodzi.

Zweli o humbula uri ṭhamusi vha khou pfha vho ṭtungufhala ngauri ho vha hu si na tshifhiwa tshihulwane, tsho khetheaho. A ṭuwa a ya u ḑilugisela u eḑela.

“No ita uri dūvha lānga lā mabebo li vhe lo khetheaho!” ndi mme awe vha tshi hevhedza, vho dzula ntsha ha mmbete wa Zweli. “Ndo livhuwa, nwananga!”

“Mara... a thongo vha wanela mpho yo khetheaho!” Zweli a fhindula.

“Nwananga, Zweli – no mpha tshithu tshi no fhira nga kule mpho i no bva vhengeleni!” Mme awe vha ralo.

“No nnyitela tie nga matsheloni nga khaphu yanga ine nda i funesa. Na dovha na nnyitela khadi ya u kana i re na tshifanyiso tsho khetheaho. Hezwi zwithu zwi sumbedza vhulenda, ndi mpho dzavhudi nga maanda dzine muthu a nga mpha!”

Zweli a mwemwela na u femuluwa musi mme awe vha tshi mu khisa kha phanda.

U vhala ha u thoma

Ndi nnyi we a vha a tshi khou amba kha luṱingo?

Mme a Zweli vho vha vha tshi amba kha luṱingo.

Zweli o pfha mme awe vha tshi ri mini?

Ngauro o pfha mme awe vha tshi ri matshelo ndi ḡuvha ḡavho ḡa mabebo.

Zweli o itela mini mme awe ṅamusi nga matsheloni?

O itela mme awe khaphu ya tie.

Ndi nga mini mme a Zweli vho vha vho mangala?

- Vho vha vho mangala ngauro Zweli o vha o vha itela khaphu ya tiehe.
- Vho vha vho mangala ngauro Zweli o ri “Ḋuvha ḡa Mabebo ḡa Madakalo!”
- Vho vha vho mangala ngauro vho vha vha songo humbula uri Zweli u a zwi ḡivha uri ḡo vha ḡi ḡuvha ḡavho ḡa mabebo.

U vhala ha vhuvhili

Ndi nga'ni Zweli o vuwa?

O vuwa ngauro o vha e na ḡora.

Ndi nga'ni Zweli a songo fara khofhe?

O vha a tshi khou vhlahela. Tshinwe tshifhinga zwi a konḡa u eḡela arali a tshi khou vhlahela.

Zweli o ṅea mme awe mpho ifhio?

- O vha itela khaphu ya tie.
- O vha itela garaṡa e tshikoloni.

Ndi nga mini Zweli o pfha a tshi vhlahela?

- Zweli o pfha a tshi vhlahela ngauro ḡo vha ḡi ḡuvha ḡa mabebo ḡa mme awe ngeno ene a si na tshithu tshi songo ḡowealeho tshine a nga vha ṅea.
- Zweli o pfha a tshi vhlahela malugana na zwine a nga ṅea mme awe nga ḡuvha ḡa mabebo avho.
- Zweli o pfha a tshi vhlahela ngauro o vha a si na tshelede ine a nga rengela mme awe tshifhiwa tshihulwane, tshi songo ḡowealeho.
- Zweli o pfha a tshi vhlahela uri mme awevha ḡo ṡungufhala ngauro a vha nga ṅewi tshifhiwa tshihulwane, tshi songo ḡowealeho.

TSHITORI TSHA 7 MUHAYELO WA U THOMA

Thero: Ri ita saints

Siangane ya mafhungo

- Tshitori itshi tshi vanganyaho tsha ngoho na tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo hatsho ndi England.
- Tsho itea nga tshifhinga tsha kale - kha minwaha i no fhira ya 200 yo fhira.
- Tshitori itshi tshi do thusa vhagudi vhavho u guda zwinzhi nga ha uri mihayelo yo bveledzwa hani, na u pfhesesa uri saints ndi tshipida tsha vhutshilo hashu ha duvha linwe na linwe.

Tshirathedzhi tsha: U ita tsedzuluso

- Ndi mini: Ndi u dzhia tsheo arali ni tshi takalela tshitori kana zve vhabvumbedzwa vha nanga.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U da na mihumbulo yanu na u pfhesesa tshitori kha vhuimo / levele yo dziaho.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Ndi u elekanya nga ha mulaedza wa tshitori na zwine na tenda nga hatsho.

Minwe ya mihumbulo ine vha nga nea vhagudi

- Kha minwaha i no fhira 200 yo fhira, vhulwadze hu no pfhi thomba ho vhulaya dzimiliyoni dza vhathu. Vhathu vho vha vha sa divhi uri vha nga ditsireledza hani kha thomba nahone ho vha hu si na mushonga wa dzilafho.
- Dokotela a no pfhi Edward Jenner o vhona hu na zwinwe zwi songo dweleaho. A vhudzisa mbudziso, a ita ndingo ya mihumbulo we a vha nawo, a shandula lifhasi.
- Zwi na ndeme u divha uri Thomba dzo vha dzi vhulwadze hu re na khombo he ha vhulaha vhathu vha dzimiliyoni. Thomba ndi vhulwadze hu sa dini he vhathu vhu hu wana kha kholomo. Mafumakadzi vha no hwala mafhi vho vha vha tshi kavhiwa nga thomba fhedzi dzi sa vha vhulahi. Edward Jenner o kona u vhona kuitele ukwu - nahone vhorasaintsi vha anzela u thoma nga u vhona kuitele (phetheni).
- Musi ni tshi haelwa, muvhili wanu u newa dousu thukhuthukhu ya vhulwadze, Muvhili wanu u guda u lwa na uhu vhulwadze. Arali vhulwadze uhu ha nga vhuya nga vhuya, muvhili wanu u vha wo no dilugisela u lwa naho.
- Kha tshitori itshi, Edward Jenner u ita ndingo dza khaelo yawe kha nwana wawe. Kalekale, madokotela vho vha vha sa anzeli u talukanya uri mihumbulo yavho vha nga i linga hani nga ndila dzo tsireledzeaho. Musalauno, hu na milayo i no kongda ya u tsireledza vhathu musu hu tshi itwa ndingo dza mishonga.

U shumisa tshitiirathedzhi itshi kha tshitori itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
202, 1	Vho tumbula muhayelo ya u tou thoma ya u lwa na vhulwadze vhu no vhulaha!	Vho Edward Jenner vho wanulusa uri muhaelo u nga shumiswa hani musi zwi sa athu divhiwa nga muñwe muthu. Ndi ita thathuvho ya uri vha nga vho vha vhe muthu o talifhaho!
205, 1	Uyu mutukana o vha tshi pfhi James. Vho Edward vho vha vha tshi khou toda u vhona arali hei dzhekiseni thukhu i tshi nga thusa u fhatā maswole a u lwa na Thomba kha muvhili wa James.	Vho Edward vho vha tshi todou divhesesa, vha thavhela Thombayakholomo kha uku kutukana. Ndi vhona ho vha u divhidzela khombo! Vho vha vha tshi nga vha vho fhedza vho shela kwana kwa vhathu James nga Thombayakholomo.

No no hayelwa hangei murahu, fhedzi no no vhuya na zwi humbula uri muhayelo u shuma nga ndila ifhio? Ni a zwi divha naa uri hu itea mini musu nelete i tshi dzhena kha tshishasha tshanu?

Musi ni tshi hayelwa, ni dzheniswa vhulwadze vhutuku nga u tou thavhiwa nga nelete muvhilini wanu. Hezwi zwi thusa muvhili wanu u fhatwa zwishumiswa zwine muvhili wa toda u lwa na vhulwadze. Hezwi zwi amba uri a ni tsha do dovha na wana vhulwadze hovho tshifhinga tshi daho.

Thomba ho vha vhulwadze he ha vhuya ha vhulaya zwigidi zwa vhathu u mona na lifhasi. Naho zwo ralo, hovhu vhulwadze a vhu tsha vha hone, ri livhuwa munna vho no pfhi Vho Edward Jenner. Vho tumbula muhayelo ya u tou thoma ya u lwa na vhulwadze vhu no vhulaha!

Vho Edward Jenner vho vha vha tshi dzula England minwaha ya dambili yo fhiraho. Vho Edward vho vhone uri vhatu vhanzhi kha kusi kwa havho vha khou lwala vha lovha nga Thomba. Hovhu vhulwadze vhu nga fara muñwe na muñwe – vhatuku na vhahulwane, vhapfumi na vhashayi. Naho zwo ralo, muñwe na muñwe o vha a tshi divha uri vha hami vha kholomo – vhafumakadzi vhane vha hama kholomo – a vho ngo vhuya vha farwa nga Thomba. Hezwi zwo mangadza Vho Edward vha divhudzisa uri ndi nga mini...

Vho Edward vho dzhia tsheo ya u ṭalela havha vhahami vha mafhi. Vho vhona uri na kholomo nadzo dzi na vhulwadze vhu fanaho na honoho, vhu pfi ndi Thomba ya Kholomo. Vhahami vha mafhi vha a farwa nga vhulwadze ha Thomba ya Kholomo, fhedzi tshifhinga tshoṱhe vho vha vha tshi vha khwine. Murahhu ha hezwo, vho vha vha tshi nga ḍi vha lufherani luthihi na vha re na Thomba, fhedzi vha si tsha dovha hafhu u farwa nga iḷo dwadze tshifu!

Vho Edward vho vhona uri Thomba ya kholomo yo tsireledza vhahami vha kholomo. Vho humbula uri u vha na Thomba ya kholomo zwo thusa mivhili yavho u fhaṱa masole a u lwa na Thomba. Fhedzi vho vha vha tshi ṭoḍa u linga muhumbulo wavho.

Vho Edward vho wana muhami wa kholomo we a vha a tshi khou lwala Thomba ya kholomo. Vho dzhia maḓi a bvaho kha vhupundu ha uyo muthu. Vho Edward vha ṭhavhela dzhekiseni ya aḓa maḓi kha tshishasha tsha mutukana wa minwaha ya malo. Uyu mutukana o vha tshi pfhi James. Vho Edward vho vha vha tshi khou ṭoḓa u vhona arali hei dzhekiseni ṭhukhu i tshi nga thusa u fhaṭa maswole a u lwa na Thomba kha muvhili wa James.

Vho mbo ɔi isa James kha lufhera lu re na vhalwadze vha Thomba. Vha lindela u vhona James a tshi lwala. Fhedzi, muhumbulo wa Vho Edward wo vha u wa ngoho. Thomba ya kholomo ɔhukhu yo thusa muvhili wa James kha u fhaɔa maswole a no ɔodea u lwa na Thomba. James ho ngo vhuya a lwala!

Vho Edward vha kona u zwi divha uri muhumbulo wavho wo vha u wone, u wana vhulwadze vhuṭuku hu ne ha nga thusa muvhili u lugela u lwa na u tsireledza! Ndivhuwo kha mushumo wa Vho Edward Jenner, zwino ri na muhayelo u no ri tsireledza kha madwadze tshifu manzhi!

- Vho tumbula muhayelo wa u thoma.
- Vho tumbula muhayelo wa Thomba.

Vho humbula uri Thomba ya kholomo yo tsireledza vhahami vha mafhi kha Thomba.

- Ngauri vho vhona uri vhahami vha mafhi vha sa farwi nga Thomba musi vho vha na Thomba ya kholomo.
- Ngauri vho vha vha tshi khou toḡa u vhona arali Thomba ya kholomo i tshi nga tsireledza James kha Thomba.
- Ngauri vho vha vha tshi toḡa u linga muhumbulo wavho.

Vho vha vha tshi toḡa u thivhela vhathu kha u lwala Thomba.

- U linga dzhekiseni ya Thomba kha James.
- Vho linga u vhona arali James a tshi do farwa nga Thomba nga murahu ha musi o thavhelwa nga Thomba ya kholomo.

- Ndi vhona wo vha muhumbulo wavhudi...
- Ndi vhona u songo vha muhumbulo wavhudi...

TSHITŌRI TSHA 8 LIEDZA LA LIMANI

Thero: Ri ita saintsī

Siangane ya mafhungo

- Tshiŭori itshi ndi tshi si tsha ngoho.
- Fhethuvhupo hatsho ndi Afrika Tshipembe.
- Zwi khou itea kha tshifhinga tsha musalauno.
- Tshiŭori itshi tshi ɔ thusa vhagudi vhavho u pfhesesa khwine uri zwimela zwi a tshila, nahone zwi na zwithu zwo zwi lumbamaho zwine zwa tshila ngazwo.

Tshiŭirathedzhi tsha: U ŭumanya

- Ndi mini: Ndi u elekanya nga ha ndila ine tshiŭori tsha ŭumana ngayo na vhutshilo hanu, dziŭwe bugu, kana zwi re shangoni.
- Ndi nga mini ri tshi tshi shumisa: U itela u pfhesesa tshiŭori khwine nga u tshi ŭumanya na zwithu zwine na vha zwi ɔvha.
- Zwine tsha thusa ngazwo: Zwi ita uri tshiŭori tshi pfhesesee na uri zwi leluwe u tshi humbula.

Minwe ya mihumbulo ine vha nga ŭea vhagudi

- Zwimela zwi a tshila, u fana na vhathu na zwipuka.
- Zwithu zwi no tshila zwi na zwine zwa ɔɔa u itela uri zwi kone u tshila. Nga maandesa, zwimela zwi ɔɔa:
 - Muya wa u fema
 - Maɔi a u nwa
 - Masana – zwimela zwi a shumisa kha u ita zwiliwa
 - Mavu – a zwi ŭea pfhushi na u zwi tika
- Kha tshiŭori itshi, Limani u lugisa zwimela zwawe liedza.
- Liedza lawe lo itelwa u vhona uri hu bvelela mini arali tshimela tshi sa wani muya, maɔi, kana mavu.
- U guda uri sa rasaintsi, u fanela u sedzesa nga vhuronwane khathihi na u űwala zwe a vhona.
- Maedza a no fana na la Limani a ri thusa u guda zwinzhi nga lifhasi lo ri tangaho.

U shumisa tshiṭirathedzhi itshi kha tshiṭori itshi:

Siatari na pharagirafu	Vhalani	Ambani
215, 2	Limani na vhabebi vhawe vho ita ḷiedza ḷa saintsī vha vhea nṯha ha fasiṯere ḷa Limani.	Ahaa! Ndi a kona u zwi ṭumanya na tshiṭori tshe ra vhalā vhege yo fhiraho! Vho Edward Jenner na vhone vho ita ḷiedza. Vhathu vha a ita maedza vha tshi linga mihumbulo u itela u guda mafhungo maswa.
216, 1	“Kha ri dzhenise tshiṇwe tsha zwimela izwi puḷasiṯikini. Ri ḑo kona u vhona uri hu ḑo bvelela mini arali tshimela tshi sa wani muya,” hu amba mme a Limani.	Kha tshiṭori tshashu tsha vhege yo fhiraho, Vho Edward vho ita ḷiedza ḷa u ṭoḑou vhona arali muhalelo wavho u tshi nga shuma. Namusi Limani u khou ita ḷiedza ḷa u vhona uri hu bvelela mini musi zwimela zwi sa wani zwithu zwo fhambanaho zwine zwa tshila ngazwo!

Malume a Limani vho mu nea tshimela tsha maluvha a u naka nga duvha la mabebo awe. “Ni tshi vhulunge zwavhudi hetshi tshimela tsha maluvha a u naka!” Vho ralo vha tshi vhudza Limani. Limani a vhea tshimela tsha maluvha a u naka kha tafula i re nga matungo a mmbete wawe.

Fhedzi nga murahu ha vhege nyana, tshimela tsha fa.

Limani a bvisela nnda tshimela a tshi sumbedza vhabebi vhawe. “A thi zwi pfhesesi, ndo humbula uri ndo vha wavhuḽi na vhulenda kha tshimela tshanga,” vha ralo. “Ho bvelela mini khatsho?”

Mme a Limani vho sea. “Hoo! Limani ndi khou humbela pfharelo, ndo humbula uri ni a divha kualusele kwa tshimela. Ndi mulandu washu. Ro vha ro tea ro ni funza zwine tshimela tsha toda uri tshi tshile! Zwimela ndi zwithu zwi tshi tshilaho sa nne na inwi. Zwi toda zwithu zwothe zwi no fana na zwine ra zwi toda uri ri tshile!”

“A tho ngo zwi divha uri zwimela ndi zwithu zwi tshilaho!” Ndi Limani o mangala. “Zwi amba uri zwimela zwi a fema muya, sa rine?”

“Ee, ndi zwone,” Ho amba mme a Limani. “Zwimela zwi fema muya sa rine.”

“Zwo luga zwi amba uri luvha langa lo vha lo tea lo wana muya wa u fema.” Ndi Limani o no ralo.

“Ee, zwimela na zwone zwi a toda madi u ri tshile sa rine. Zwi tshilaho zwothe zwi toda madi. No sheledza maluvha anu?” Ho vhudzisa mme a Limani.

Limani o dzungudza thoho yawe. “A thongo zwi divha uri uri zwimela zwi toda madi!” Luvha langa li tea u vha lo vha li na dora!”

“Zwiliwa zwone? Ri toda zwiliwa uri ri tshile, ni a zwi divha? Zwimela zwi la mini?” Limani o vhudzisa a tshi toda u divha.

“Ndi zwone, ndi ngazwo zwimela zwi tshi tōda duvha. Zwi dzhia masana a duvha sa zwiliwa zwazwo! Ni humbula u nga maluvha aṅu o wana masana a duvha lwo linganelaho u diitela zwiliwa naa?” Hu vhudzisa mme a Limani.

Limani u dzungudza tṱoho yawe. “Hai, ho vha hu na swiswi kha lufhera lwanga.”

“Zwimela zwi tōda vithamini na nyutirientse zwi no wanala kha mavu. Ndi humbula uri maluvha aṅu o vha e na mavu fhedzi hu si na tshedza tsho linganaho, zwino o vha e na ndala!” ho dadzisa mme a Limani.

“Ndi na muhumbulo,” ndi mme a Limani vha no ralo vho hwala ṭhirei ya mbeu kha zwibodwana. “Kha ri vhone uri hu bvelela mini musi zwibodwana zwi si na muya, maḡi, ḡuvha kana mavu!”

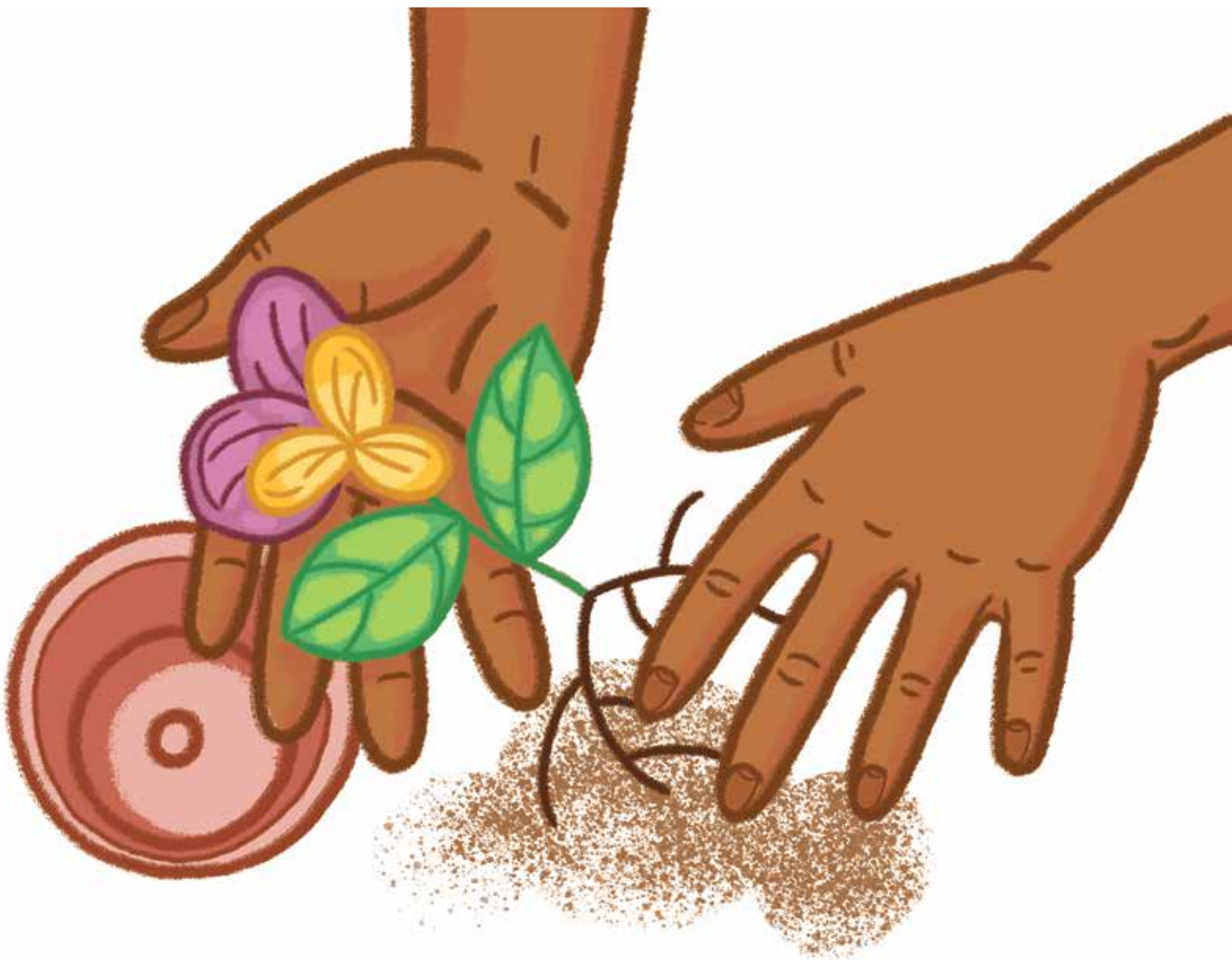
Limani na vhabebi vhawe vho ita ḡiedza ḡa saintsi vha vhea nṱha ha fasiṱere ḡa Limani.

“Kha ri dzhenise tshiñwe tsha zwimela izwi pułasiṭikini.
Ri ḡo kona u vhona uri hu ḡo bvelela mini arali
tshimela tshi sa wani muya,” hu amba mme a Limani.

Mme a Limani vha zuza mavu kha iñwe mbeu vha vhea kha bodo i si na tshithu. Vha ri, “hezwi zwi ḡo ri sumbedza uri hu itea mini musi tshimela tsha sa vha na mavu!”

“Ri khou tōda u vhona uri hu ḑo bvelela mini arali tshimela tshi si na ḑuvha!” Ndi Limani a no ralo. O gidimela tshitangani u yo dzhia bege ya bammbiri ya khakhe. “Zwino hafha tshi nga si vhuye tsha wana tshedza tsha ḑuvha, a tshi nga wani zwiliwa zwa u ḑa,” o amba a ralo a tshi khou tiba zwimela nga ilo bammbiri.

“Zwino hetshi, tshi do tea u vha na zwothe zwine tsha toda, madi,” ndi mme a Limani vha no ralo.

“Mafheleloni, ri tea u wana Tshimela tshi no do wana zwothe zwine zwa todea, muya, masana a duvha, mavu, na madi. Nga zwenezwo, ri do kona u vhambedza zwimela zwine zwa si wane zwothe zwine zwa toda na zwine zwa wana!” Ndi mme a Limani vho no ralo.

Limani a lebuḽa kha tshimela tshinwe na tshinwe.

“Tshipida tsha u vha Rasaintsi ndi u sedza na u rekhoda,” ndi mme a Limani vha no ralo. Vha tshi khou mu fha kubugwana kwa u n'walela. “Heyi ndi dzhenala yo khetheaho ya u rekhoda zwine na khou vhona!”

Mme a Limani vho mu thusa u dzudzanya dzhenala ya tshimela. “Namusi, ri tea u humbulela zwine zwa do itea nga ha tshimela, tshinwe na tshinwe. Zwi amba uri ni tea u shumisa zwine na zwi divha nga u humbulela!” Ndi mme a Limani vha no ralo.

Limani a thoma u ola, a tshi khou humbula zwine zwa
do bvelela kha kubeu kwawe.

U vhala ha u thoma

Ho itea mini kha luvha la Limani li bvaho ha malume awe?

Tshimela tsha maluvha a u naka tshi no bva ha malume awe tsho fa.

Tshimela tshi toda mini uri tshi hule?

Tshimela tshi toda muya, masana a duvha, maqi na mavu uri tshi hule.

Ni a kona u tumanya zwa tshitori tsha vhege yo fhiraho tsha “Muhayelo wa u thoma” na zwa tshitori tshashu tsha ino vhege tsha Limani?

- Ndi akona u zwi tumaya. Zwino fana kha zwiitori izwi zwivhili ndi...
- Ndi akona u zwi tumaya. Vho Edward Jenner na Limani vhuvhili havho vha...

U vhala ha vhuvhili

No guda mini tshithihi nga ha tshimela kha tshitori?

Ndo guda...

Ni vhona u nga Limani o guda mini kha liedza lawe?

Ndi vhona u nga Limani o guda uri...

Ni humbulela uri hu nga itea mini arali malume wa Limani vha nga dovha vha mu fha tshimela?

Ndi humbulela uri arali malume a Limani vha nga dovha vha mu nea tshimela a nga...

NHLRP | National
Home Language
Reading Programme “